

BİLİMSEL EKSEN

SCIENTIFIC AXIS - НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН

Kış-Bahar/Winter-Spring / зима-весна 2019 • Yıl/Year/Год 10 • Sayı/Number/Число 26

DÖRT AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

Sosyal Bilimler

FOUR MONTH INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

Social Sciences

РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЖУРНАЛ ИЗДАВАЕМЫЙ ОДИН РАЗ В ЧЕТЫРЕ МЕСЯЦА

Гуманитарные Науки

ISSN: 1309-5811

Sahibi / Owner / Хозяин

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA
Tel: 0090.312 4259353 – bilimseleksendergisi@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate Editor

Ответственный секретарь

Saliha Sinem İVGİN

Editörler Kurulu/ Editorial Board/

Руководитель работы

Hayrettin İVGİN

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör / Director / Директор

Hayrettin İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция

Osman BAŞ – Ayşe İKİZ

Yayın Kurulu/Editorial Board/Редколлегия

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY ▪ Dr. Yaşar KALAFAT ▪ Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU
Prof. Dr. Taciser ONUK ▪ Prof. Dr. İsmail PARLATIR ▪ Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU
Nail TAN ▪ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства

Kültür Ajans Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE

Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43

E-mail: bilimseleksendergisi@gmail.com

www.bilimseleksen.com

Fiyatı / Price /

Стоимость

20 TL (Yurt içi / Domestic)

20 \$ / 15 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Abone Bedeli / Subscption Price/ Стоимость

подписки

80 TL (Yurt içi / Domestic)

80 \$ / 60 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date/ Год Издания

30 Mart 2019

Baskı / Pres / Типография

Girişim Matbaası

Kapak Resmi:

İmadeddin Nesimî tablosu
(1370-1419)

Temsilcilikler / Representative / Представители

■
AZERBAYCAN

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE

e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

■
NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Akd. Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU

e-mail: ebulfezamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

■
KAZAKİSTAN

Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA

e-mail: zharkyn1123@mail.ru Tel: 0077057129963

■
KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Bakıtgul KULCANOVA

e-mail: bahit777@mail.ru Tel: 00787017314047

■
TÜRKMENİSTAN

Wezir AŞİRNEPESOW

e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

■
KOSOVA

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ

e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0038129231108

■
RUSYA FEDERASYONU

Prof. Dr. Elfina SIBGATULLIONA

e-mail: alfine2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

■
ÖZBEKİSTAN

Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV

e-mail: juliboy2@gmail.com Tel: 00998933420044

■
ÖZBEKİSTAN

Doç. Dr. Tahir KAHHAR

e-mail: tahirkahhar@gmail.ru Tel: 00998712241310

■
GÜRCİSTAN

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ

e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

Bilimsel Eksen dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler,
yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.

Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission Instructions for
manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative

Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять материалы в соответствии
с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к местным представителям журнала

Danışma Kurulu
Advisory Board
Консультативный Совет

- Akd. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
- Akd. Prof. Dr. İsmayıl HACIYEV (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nəhcıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK (Ankara Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Cumhuriyet Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Amanjol KALISH (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Asker KARTARI (Kadir Has Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Bereket KARİBAEV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Celil Garipoğlu NAGİYEV (Bakü Devlet Üniversitesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversite/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Haluk AKALIN (Hacettepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. İsmail GÖRKEM (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV (Semerkant Devlet Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
- Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI (Ankara Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi/TRABZON)
- Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Maarife HACIYEVA (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Madiyar ELEUOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Mahir NAKİP (Çankaya Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK (Hitit Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Meherrem KASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi-/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Metin ERGUN (Gazi Üniversitesi, Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Muhtar KUTLU (Ankara Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Muxtar KAZIMOĞLU (AMEA Folklor Enstitüsü/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU (Uludağ Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nabijan MUHAMETHAN (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Niğde Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Hacettepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Necati DEMİR (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN (Ankara Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nikolos AKHALKATSI (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
- Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ (Piriştina Üniversite Em. /KOSOVA)
- Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Hacettepe Üniversitesi/TÜRKİYE)

- Prof. Dr. Reşat GENÇ (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Sagingali AYDARBAEV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKISTAN)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. Suphi SAATÇI (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ (Piriştina Üniversitesi. Em./KOSOVA)
Prof. Dr. Taciser ONUK (Gazi Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. Telgoja JANUZAKOV (Ahmet Baytursunuly Dil Bilimi Enstitüsü/KAZAKISTAN)
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi. Em. / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tülay ER (Başkent Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Umay GÜNAY (Girne Amerikan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. İsmail ÖZTÜRK (Dokuz Eylül Üniversitesi, Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA (University Kazmkpu/KAZAKHSTAN)
Prof. Dr. Zufar SEYİTJANOV (El-Farabi Üniversitesi/KAZAKISTAN)
Doç. Dr. Bakıtgül KULCANOVA (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Iryna M. DİRYGA (Ukrayna Bilimler Akademisi/UKRAYNA)
Doç. Dr. Habiba MAMEDOVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Hasan ADIGOZELZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ranetta CAFEROVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Meral OZAN (Bolu İzzet Baysal Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Vasili MOSİAŞVİLİ (Samtskhe Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yalçın ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Züleyxa ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Dr. Öğr. Üyesi Doğan KAYA (Cumhuriyet Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Hanzade GÖZELOVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KILDIROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Meyser KAYA (Giresun Üniversitesi/GİRESUN)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI (Dokuz Eylül Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Zülfikar BAYRAKTAR (Gediz Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mitat DURMUŞ (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Yaşar KALAFAT (Araştırmacı-Yazar/TÜRKİYE)

Dil Danışmanları/Foreign Language Consultants/Советники по иностранным языкам

- Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Gül Mükerrrem ÖZTÜRK (Rize RTE Üniversitesi /TÜRKİYE)
Dr. Reşide GÜRSES (Ankara/TÜRKİYE)

Not : Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.

Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.

К сведению : Следует в алфавитном порядке

* * *

Bilimsel Eksen Dergisi'ne, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.

•

Ministry of Turkish republic Culture and Tourism is a subscriber to Scientific Axis Magazine

•

Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонементом на журнал «Bilimsel Eksen» («Научный Меридиан»)

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Editör'den/From The Editor/ От Редактора Hayrettin İvgin/Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak	7
Harf Harf Adlarımız: 1 S Sesi / Harfi İle Başlayan Kişi Adları Our Names Letter-By-Letter: 1 Person Names Starting With The Letter/Sound S Наши Имена По Буквам: Мужские Имена На Букву «С» Prof. Dr. Saim Sakaoğlu	9
Nimetullah Nahçıvanî Mirasının Öğrenilmesi Tarihi Nemətullah Naçıvani İrsinin Öğrenilməsi Tarixi History Of Study Of Nematullah Nakhchivani Heritage История Изучения Наследия Неметуллага Нахчывани Akd. Prof. Dr. Əbülfəz Amanoğlu Quliyev	22
Sufi Views By Nasimi Nesimî'den Sufi Görünümler Суфийские Взгляды Насими Prof. Dr. Vuqar Akhmed	30
Türklerin Yaratılış Destanı ile İslamî Kaynaklardaki Birlikteliklere Sentezi Bir Yaklaşım A Synthesis Approach To The Epic Of Creation Of Turks' And Unions In Islamic Resources Синтетический Подход К Взаимосвязи Дестана О Происхождении Тюрков И Исламских Источников Dr. Doğan Kaya	43
Berceste Aynasında Yeniceli Âşık Sıdkı'nın Şiirleri Yeniceli Âşık Sıdkı's Poetry On The Mirror Of Berceste (High Art Value) Стихи Ениджели Ашык Сыткы В Свете Стихосложения Nail Tan	52
Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Kına The Henna In Our Traditional Culture And In The Language Of Ashıks Хна На Языке Ашугов И В Традиционной Культуре Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yardımcı	60
Kayseri Ve Yöresi Halk İnançlarında Farklı Vasat Ve Anamlarda Büyü The Magic In Different Mediocre And Meaning In Kayseri And Its Regions' Folk Beliefs Значения Приворотов В Народных Поверьях Кайсери И Его Окружности Dr. Yaşar Kalafat	78

Âşık Ali Teker (Temiroğlu)'in Şiirlerinde Muş

[Muş City In The Poems Of Âşık Ali Teker (Temiroğlu)]

Муш В Стихах Ашыка Али Текера (Темироглу)

İbrahim Burçin Asna 88

**Prof.Dr. Mehmet Fatih Köksal Şahsi Kütüphanesinden Bir Cönk
ve “Derdikoyuk” Şiirleri**

A Cönk From Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal's Personal Library And

Derdikoyuk's Poems

Свиток И «Сборник Стихов» Из Личной Библиотеки Проф.Др.Мехмета

Фатиха Коксала

Dr. Namık Aslan 110

Kitap Tanıtımı/ Book Launches / Знакомство Книги

A. Dilâçar Dil Yazıları

A. Dilâçar, *Dil Yazıları*, Yayına Hazırlayan Mustafa S. Kaçalın, Ankara, 2018,

Türk Dil Kurumu Yayınları: 1260, 207 S.

Dr. Reşide Gürses 148

EDİTÖRDEN

Saygıdeğer Okuyucularımız,

Bilimsel Eksen Dergisinin 26. Sayısı ile sizlerle birlikteyiz. Dergimizin 10. yılının 1. Sayısıdır bu sayı.

Bu sayımızda 9 makale yer alıyor. Bir de “Kitap Tanımı” bulunuyor.

Derginin bu sayısında; Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Akd. Prof. Dr. Ebulfez Amanoğlu Quliyev, Prof. Dr. Vuqar Akhmed, Dr. Öğr. Üyesi Doğan Kaya, Nail Tan, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yardımcı, Dr. Yaşar Kalafat, İbrahim Burçin Asna, Dr. Namık Aslan’ın yazıları yayımlanıyor.

Ayrıca Dr. Reşide Gürses’in bir kitap tanıtım yazısı bulunuyor.

Bu yazıların derginin web sitesinden (www.bilimseleksendergisi.com) okuyabilir ve çıkış alabilirsiniz.

Dergimize bilimsel makale göndermek isteyenler, her sayımızın sonunda bulunan Türkçe, İngilizce, Rusca “Yayın İlkeleri”ni gözden geçirerek makalelerini bu kurallara göre hazırlayıp bize gönderebilirler.

Dergimizin bu sayısının bilim dünyasına hayırlı-uzurlu olmasını diler, selam ve saygılarımızı iletiriz.

Hayrettin İVGİN
Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

FROM THE EDITOR

Esteemed Readers,

We are with you with the 26th issue of Scientific Axis Magazine. This is the 1st issue of the 10th year of our magazine.

There are 9 articles in this issue. There is also a “Book Presentation” too. In this issue of the magazine; Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Academical Prof. Dr. Ebulfez Amanoğlu Quliyev, Prof. Dr. Vuqar Akhmed, Dr. Lecturer Dogan Kaya, Nail Tan, Dr. Lecturer Mehmet Yardımcı, Dr. Yaşar Kalafat, İbrahim Burçin Asna, Dr. Namık Aslan's articles are published.

You can read and print these articles on the journal's website (www.bilimseleksendergisi.com).

Those who want to submit a scientific article to our journal can review the Turkish, English and Russian “Publication Principles” that are written at the end of each issue and prepare and submit their articles in accordance with these rules.

We wish that this issue of our journal be beneficial to the world of science and send all of you our greetings and respects.

Hayrettin İVGİN
Editor

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editor

ОТ РЕДАКТОРА

Уважаемые читатели,

Вы держите в руках 26-ой номер журнала «Научный Меридиан». Этим номером журнал вступает в десятый год своего существования.

Номер содержит 9 научных статей и 1 статью-ревью.

В этом номере вы познакомитесь с исследованиями Проф.Др.Саима САКАОГЛУ, Акд.Проф.Др.Абульфазз Аманоглу КУЛИЕВА, Проф.Др.Вюгара АХМЕДА, Др.Догана КАИ, Наиля ТАНА, Ст.Пр.Мехмета ЯРДЫМЧЫ, Др.Яшара КАЛАФАТА, Ибрагима Бурчина АСНЫ, Др.Намыка АСЛАНА, а также со статьёй-ревью Др.Решидэ Гюрсес.

Со статьями вышеназванных авторов можно также ознакомиться на веб-сайте журнала (www.bilimseleksen.com)

Желающим опубликовать научную статью в нашем журнале следует оформить своё исследование в соответствии с требованиями, изложенными на турецком, английском и русском языках в конце каждого номера, и отправить их на e-mail: bilimseleksendergisi@gmail.com

Всем авторам желаем успехов в научной деятельности и надеемся, что наш журнал внесёт свою лепту в научный мир.

Члены редколлегии:

(Проф.Др.) Хайреттин ИВГИН

Editör

Проф.Др. Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК

Editör

HARF HARF ADLARIMIZ: 1 S SESİ / HARFİ İLE BAŞLAYAN KİŞİ ADLARI

OUR NAMES LETTER-BY-LETTER: 1 PERSON NAMES STARTING WITH THE LETTER/SOUND S

НАШИ ИМЕНА ПО БУКВАМ: МУЖСКИЕ ИМЕНА НА БУКВУ «С»

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU*

ÖZ

Dilimizde kişilere ad olarak konulan kelimelerin sayısı birkaç bini geçmektedir. Tarihî kaynaklarda belirlenen en eski adların tamamına yakını kullanımdan düşerken onların yerine başkaları almıştır. Kabul edilen dinlerinden alınan kelimelerin başında İslami dönemde alınanlar başı çekmektedir. Cumhuriyet döneminde başlayan yeni adlar alma geleneği günümüze gelinceye kadar birkaç aşama geçirmiştir. Son 25-30 yıl içinde ise ad konulmanın çok farklı yöntemleri devreye girmiştir. Bu yeni kelimeler arasında anlamsız olanların olduğunu da söyleyebiliriz.

Bu incelememizde, daha önce başlattığımız ve alfabemizin ilk üç harfi olan A, B ve C'yi içine alan yazımıza devam ediyoruz. Ancak sırayı takip etmek yerine adımızın baş harfi olan S ile başlayan adları kısaca inceleyip listesini sunacağız.

Anahtar Kelimeler: Ad, ad konulması, yeni adlar, S ile başlayan adlar

ABSTRACT

In our language, the number of words given people as a name exceeds a few thousand. Almost all of the oldest names identified in historical sources are discarded, while others replace them. The words taken during the period of Islam are in the forefront in those taken among the accepted religions. The tradition of being given new names which started in the Republican period has gone through several phases until today. In the last 25-30 years, very different methods of naming have emerged. We can also say that there are meaningless words among them.

In this research, we continue our article which we started before and which includes A, B and C, the first three letters of our alphabet. However, instead of following the order, we will briefly examine and present the list of the names starting with the letter S first letter which is the first letter of our names.

Key Words: Name, naming, new names, names starting with S

* Selçuk Üniversitesi. Em. Öğretim Üyesi. Konya/TÜRKİYE
(saimsakaoglu@hotmail.com)

İlk yazılı belgelerimiz kişi adları açısından zengin bir tablo çizmektedir. Bu adların bir bölümünü görebildiğimiz farklı kültürlerin kaynaklarındaki değişik şekilleri de bizleri şaşırtmamaktadır. Ayrıca atalarımız girdikleri çeşitli inanış sistemlerinin adlarına bağlı olarak çok değişik adları da çocuklarına koymuşlardır. Bunlar arasında İslami adların son derece fazla olduğu görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında görülen yeni bir ad verme geleneği farklı aşamalardan geçtikten sonra yakın zamanlarda son derece farklı bir şekle bürünmüştür. Bu yeni şekli şöylece bölümlere ayırabiliriz:

1. Türk tarihinin ilk dönemleriyle ilgili adlar
2. İslamiyetin ilk dönemiyle ilgili adlar
3. İmparatorluk döneminden gelen adlar
4. Cumhuriyet döneminin adları
5. Günümüzün adları

Bu bölümlere ayrı ayrı örnek vermeyi başka bir azımıza bırakıyoruz. Çünkü her bir dala fazlasıyla ad vermemiz gerekecektir ki bu da asıl konumuzla pek de yakından ilgili değildir.

Ad ve soyadlarımızla ilgilenmeye başlamamın üzerinden galiba 40 yıl geçti. Bu arada biri özgün kitap (Sakaoğlu 2001), öbürü de makale, bildiri ve derlemele- rimden oluşan makaleler toplamı (Sakaoğlu 2017) olmak üzere iki de kitabım yayımlandı. Böylece alanın en eski ad bilimcileri arasında anılmaya başladım. Ancak iki kitap yayımlamakla bu ad işleri sona ereceği benzemiyor. On yıllardan beri derleyip topladığım binlerce ad ve soyadları asında son derece farklı olanları vardır. Günümüzde kullanım alanından çekilenler ile bu alana yeni sürülenler arasında ikincilerin lehine bir gelişmenin olduğunu görünce bu konuyu da ele almaya karar verdim. Böyle bir dizi yazı çalışmasına başlamamın başlangıç yılı 2019'dur. (Sakaoğlu 2019) İlk doktora öğrencim olan Prof. Dr. Ali Berat Alptekin adına hazırlanan armağan kitabına gönderdiğim yazı beni, onca emek vererek topladığım ad ve soyadların hiç değilse bir bölümünü gün ışığına çıkarmaya yönlendirdi. Armağan'daki yazımız *Adlarımızın ABC'si* adını taşıyordu. Bu diziyeye başlarken alfabe sırasını izlemeye karar vermişsem de öncelikle kendi adımın ilk harfiyle başlayanları, alfabemizin 22. harfi olan S ile başlayanları ele almayı bir hak olarak görüyorum.

Ele alacağımız adları üç bölüme ayırdık:

1. Eskiden kullanılıp da günümüzde azalan veya unutulan adlar
2. Eskiden olduğu gibi günümüzde de kullanılanlar
3. Son 25-30 yıl içinde konulmaya başlanılan adlar

Bu adların büyük bir bölümü gazetelerin ölüm, anma, teşekkür, başsağlığı, vb. adların yer aldığı sayfalarla adların değiştirildiği veya düzeltildiği sayfalarından alınmıştır. Bunların dışında kalanlar ise haberlerde, toplu listelerde (hâkim ve savcı atamaları, siyasi parti aday listeleri, vb.) yer alan adlardan oluşmaktadır. Günlük hayatta işittiğim son derece farklı adları da bu arada salabiliriz.

Bu konuda ilgimizi çeken bir nokta da bazı adların mahkeme kararıyla değiştirilmiş olmasıdır. Değişikliklerin de kendilerine özgü şekilleri görülmektedir. Bunları şöyle maddeleştirebiliriz.

a. *s* ile başlayan geleneksel ad yine *s* ile başlayan ve son zamanlarda yaygınlaşın bir ad ile değiştirilmiştir: *Satı – Sümeyye*.

b. Türkçe olmayan geleneksel ad yine geleneksel bir ad ile değiştirilir: *Sakine – Saadet*.

c. Pek az kullanılan bir ad yeni bir ad ile değiştirilir: *Sediye – Seren*.

ç. Gümünüzde hep kız çocuklarına konulan bir yeni adın sahibi cinsiyetini belirtecek şekilde neredeyse 70-80 yıldan beri kullanılan bir erkek adını alır: *Sıla – Metin*.

d. Yüzyıllardan beri kullanılan ad son zamanlarda gündeme gelen adla değiştirilir: *Satılmış – Rüzgar*.

e. Komşu bir ülkenin devlet başkanının ilk adını kullanan vatandaşımız, siyasi sebeplerle bu addan vaz geçerse de anılan kişinin ikinci adını alır: *Saddam – Hüseyin*.

f. Ülkemizde hiç örneğine rastlayamadığımız bir ad geleneksel bir adla birlikte yeni adlardan birini de alır: *Remzile – Fatma Su*.

g. Neredeyse yüz yıldan beri kullanılan Türkçe bir ad son yılların moda adlarından biri ile değiştirilir: *Aynur – Sudenaz*.

ğ. Bir önceki maddede birleşik kelime olarak yer alan ad terkedilerek son çeyrek yüzyılda konulmaya başlanan bir adla değiştirilir: *Sude - Betül*. İkinci ad, Hz. Fâtıma'nın lakabıdır.

h. Daha çok son ünsüzünün *z*'li olarak da kullanıldığı bir ad Türkçe bir adla değiştirilir: *Safinas – Gökçe*.

ı. *Satı, Satia* şekli de olan ad bu şeklini koruyarak bir de Türkçe ad alır: *Satu – Satu Duygu*,

i. Çok değişik bir değişiklik de şöyledir: Asıl şeklinin de değiştirileceği beklenen ad korunur, soyadı ise haklı olarak değiştirilir: *Seyhat Deli – Seyhat Uslu*.

Örnekleri az da olsa bile yabancı dillerden alınanlar ile farklı yöntemlerle oluşturulan adları da unutmamamız gerekir. Bu alanda ailelerin hiç işitilmemiş veya başkalarınca konulmamış ad aramaları da gözlerden uzak tutulamaz. Aşağıda bu ana liste ile alt dallar sırası ile ele alınacaktır. Ancak adlarımız kadın ve erkek adları olarak ayırmayı düşünmedik. Buna karşılık hangi cinse ait olduğunun anlaşılması zor olanların yanlarına küçük ip uçları verilmiştir.

Dikkatimizi çeken birkaç küçük konusu da hatırlatmak isteriz. *sev-* fiiliyle türetilen adlar: *Seviş, Sevgili, Sevgim, Sevsen*, vb.

Bazı adlar son derece ilgi çekicidir: *Sesim, Sezim, Som, Sonali, Sonuç, Suay*, vb

Farklı şekillerde görülen adlarımız da vardır: *Safure – Sefure, Sadber – Sadberk, Sabile – Sebile* (?)

Belki de bir benzeri görülemeyecek adlarımız da vardır: *Satime, Savet*, vb.

Asıl listemize geçmeden önce, adlarımızı bir de eskilikleri-yenilikleri göz önüne alınarak değerlendirelim.

Eskiden çokça konular kadın adları: *Sade, Sahibe, Safinaz, Safure, Saha, Sahrap, Salimet, Samude, Sara, Sariye, Samude, Satber, Satime, Sebile, Selviye, Seniye, Sirriye, Simla, Sitare, Sultan, Sühendan, Sümbüle*, vb.

Son zamanlarda konulmaya başlanılan kadın adları: *Sebla, Seden, Selenge, Sepin, Sermin, Serra, Servin, Sevgin, Sevsen, Sezim, Sıla, Simay, Simruy, Sina, Su, Suay*, vb.

Eskiden çokça konular erkek adları: *Sadir, Sadullah, Safder, Sameddin, Seğmen, Selahi, Selcen, Seray, Settar, Sunullah, Sururi*, vb.

Son zamanlarda konulmaya başlanılan erkek adları. *Saddam, Safi, Sâmân, Samsun, Seçim, Selenge, Sertaç, Seviş, Som, Sonat, Soner, Sonmur, Süer*, vb.

Hangi cins'e ait oldukları belirlenemeyen adlar: *Saray, Sesim, Seyhat*, vb.
s harfini/sesini öncelikle ele almamızın çeşitli sebepleri olabilir. Öncelik sırası kendi adımızın s ile başlamasıdır. Ayrıca birkaç yıl önce hazırladığımız bir kitabımızın da adımızla ilgili olmasıdır: *Sâim-Nâme* (Konya 2004). Bu arada işi alfabetik sıraya bırakırsak garibim s daha çok bekleyecek, kim bilir.

Ad listesinde çeşitli kısaltmalar kullanılmıştır. Onları da iki dala ayırarak veriyoruz. Belki birkaç kısaltmaya daha yer verilebilirdi. Ancak hem listeyi abartmamayı, hem de pek fazla kullanılmayacak olanların alınmasına gerek görmediğimizi belirtmek isteriz. Bazı adların verilışı alınma sebebine göre küçük farklılıklar göstermektedir. Sonlarında *aile* kısaltması ilanın kimler tarafından verildiğini göstermektedir. Bu tür ilanların sayısı fazla ise de biz sadece birkaç örnekle yetindik. Banka emeklilerinin vefatını bildiren ilanların ise, vaktiyle yapılan sendikal anlaşmaların sonucu olduğunu tahmin ediyoruz. İlanların bir bölümünün sonunda 17, 18 gibi sayıları göreceksiniz. Bunlar 2017 veya 2018'in kısaltmalarıdır. Bir okulun kataloğundan alınan adların alınış sebeplerini mutlaka belirleyeceksiniz.

Bazı adlardan alınan örneklerin çokluğu da yazımızın bir başka yönünü oluşturmaktadır. Bazı adların âdeta patlak vermişçesine çokça konulması bizi bu yola yönlendirdi: *Satılmış, Sebla, Selmin, Selva, Seray, Serra, Siren, Su, Sude, Sultan*, vb.

Bazı adların küçük farklılıklarla oluşan değişik şekillerini de göreceksiniz. Burada, nüfus memurunun bilgisinin veya aile büyüğünün ısrarının rolünün olduğunu hatırlatalım. Dikkatli inceleyicilerimiz ise benzer noktaları kendileri kolaylıkla yakalayabileceklerdir.

Bazı adları ilk defa işittiğimi veya bir yerlerde okuduğumu hatırlatmak isterim. İşte onlardan birkaç örnek: *Sadir, Salimet, Samettin, Saray, Satime*, vb.

Bazı adların soyadı belirlenememiştir. Bu durum, genelde pek çok adın yer aldığı ölüm ilanlarında görülmektedir. Özellikle torunlar ve torun çocuklarının soyadları verilmediği için ailenin hangi kolundan geldikleri belirlemek güçleşmiştir.

Elbette bu liste böylece kalacak değildir. Hem sizler bizi bilgilendireceksiniz, hem de biz araştırmalarımızı sürdürüp listemizi zenginleştireceğiz. Şunu da hemen belirtmek istiyoruz. Kitaplığımızda yer alan yirmiden fazla çocuk adları kitapları veya benzeri kitaplara el atıp oralardan örnek alma yönüne gidilmemiştir.

Kısaltmalar

I. Yayın Organları

AB Anadolu'da Bugün (Konya)

C Cumhuriyet
G Güneş
H Hürriyet
K Karar
M Memleket (Konya)
OD Ortadoğu
P Pusula (günlük gazete, Konya, genelde ‘Dün defnedilenler’ sütununda)
S Sözcü
ST Star
YÇ Yeniçağ
YG Yenigün (Konya)
YM Yeni Meram (Konya)
YŞ Yeni Şafak

II. Öbürleri

an. il. Anma İlanı
ABD Amerika Birleşik Devletleri
Arş. Gör. Araştırma Görevlisi
Başs. il. Başsağlığı il.
Böl. Bölümü
cs. Cumhuriyet Savcısı
ÇYÖÖ Çapa Yüksek Öğretmen Okulu
Doç. Dr. Doçent Doktor
Dr. Öğr. Üye. Doktor Öğretim Üyesi
E Emekli
EF Edebiyat Fakültesi
F Fakültesi
FEF Fen-Edebiyat Fakültesi
EğF Eğitim Fakültesi
hâ. Hâkimi
HF Hukuk Fakültesi
İst. İstanbul
İTÜ İstanbul Teknik Üniversitesi
KGvTÜ Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi
öl. hab. Ölüm haberi
öl. il. Ölüm ilanı
Öğr. Gör. Öğretim Görevlisi
merh. Merhum/merhume
Prof. Dr. Profesör Doktor
SGK Sosyal Güvenlik Kurumu
T Türkiye
TDEB Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
TED Türk Eğitim Derneği
TİŞ Türkiye İş Bankası

TSK Türk Silahlı Kuvvetleri
tşk. il. Teşekkür
TÜKD Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği
Ü Üniversite/si
YL Yüksek Lisans
Yrd. Doç. Dr. Yardımcı Doçent Doktor
29 MÜ 29 Mayıs Üniversitesi

Aşağıdaki listeye, sıkça kullanılan geleneksel adlar alınmamıştır. Mesela hanım adlarından; Saide, Saliha, Saime, Sıdika ile erkek adlarından Sait, Salih, Saim, Sıddık, vb. adlar alınmamıştır. Ancak bu adlar yazımızın konusu olan adların birinci veya ikinci adı olarak görülüyorsa bu sebeple asıl adla birlikte alınmıştır. Mesela, Saliha Sinem İvgin adındaki ilk ad olan Saliha adı değil, ikinci ad olan Sinem adı dikkate alınmıştır.

Sadberk Aktürk, H 17.02.19. öl. il. Ölen kızı Fatma Rodop'tur.

Saddam Oğur → Hüseyin Çınar, C 03.08.17 (2. ad soyadı değil), Diyarbakır-Kulp.

Sade Demir, âşık (kadın olmalı), YÇ 28.12.16, kültür sayfası haberi (Karaca Oğlan'ı anma, Esenler Belediyesi Mut ve Mersin dernekleri).

Saden Gönenç, H 21.10.16 Başs. il. TİŞ.

Sadir Durmaz, MHP'li vekil, 18.

Safder Kartoğlu, 92 yaşındaki maratoncu, 18.

Safder Yılmaz, 40-50 yıl öncesinin gazetecisi, sonradan ABD'ye gitmişti.

Safi Emre Öztürk, H 02.09.18 anma il. anılan iki kişiden biri

Safi Gökem Lülecioğlu, İzmit 29 Ekim Ortaokulu Türkçe ögr, 18

Safinas Polat → Gökçe Polat OD 9.11.14

Leyla **Safinaz** Gökalp, 10.07.16, kızı ölen annenin haberi.

Safure Yılmaz, OD 29.01.14, kızının soyadı değişmesinde adı geçer.

Saha Suner (merh.), H 08.04.18, öl. il. Ölen Gülgün Doğan'ın görünmesidir.

Sahibe Ögütçen, H 29.08.14, öl. il. Ölen İsmail Hakkı Yavuz'un kardeşidir.

Sahibe Nuran Gürler, H 27.02.15, öl. il.

Sahra Şaş, dizi oyuncusu, 18.

Sahra İpek Edis, Ahi Evran Ü YL tezini hazırlamış.

Sahrap Soysal, H 2015 Ramazanı öl. ve başs. il. Yemek kitabı yazarı, köşe yazarıdır da.

Sahura Yağmur Arıcan, Konyalı kütüphaneci ve yazar hanım.

Sakin Seymen, H 22.07.17, öl. il. Kendi Beyoğlu E 31. Noteri, ilanı T No-terler Birliği vermiş.

Sakin Öner, Vefa Lisesi'nin müdürlerinden.

Gizem **Sakine** Aslanbaş, Adana'da üniversite kazanmış bir öğrenci, 15.

Sakine Saltık → Saadet, OD 11.06.14, ad Saadet olur. Tunceli-Hozat.

Sakine Yoldaş, Konya'da eczacı hanım.

Salimet Özbey, H 14.01.14, öl. il. Ölen eşi Ali Özbey'dir.

Samettin Başol, Prof. Dr. İğdır Ü İlahiyat Fakültesi.

Samir İmamoğlu, Menderes Cs.

Samsun Demir, H Kelebek 12 Şubat 15, bir magazin haberi.

Samude, Semahat Başaran (Ozuluoğlu) halası olur, H 5.1.14, öl. il.

Ahmet **Sanavber** Tanyeri, 09.11.14, öl. il. Ölen oğlu Vacit Tanyeri'dir. (1. Türk Neşriyat

Kongresi'nde **Sanober** Tanyeri adı geçer.)

Saray Özen, H 30.09.18, Ölenler listesinde yer alır.

Sare Davutoğlu, eski başbakan Prof. Ahmet Davutoğlu'nun uzman doktor olan eşidir.

Zeynep **Sare** Arıca, H 30.06.17, öl. il. Ölen İnci Günşin Paksoy görümce olur.

Sariye Çopuroğlu, Folklorla Doğru dergisinin yazarıdır.

Sariye Günçavdı, H 16.02.16, Başs., Yapı Kredi Bankası.

Saruhan Akalın, H 20.07.16, öl. il. Ölen dayısı Kral Sükan'dır.

Saruhan Ayber, H 17.10.14, öl. il. Ölen kendisidir.

Saruhan Oluç, politikacıdır.

Saruhan Sarı, H 06.09.18, başs. il. Ölen Salih Serpil Sarı babası olur. Altı Sarı, üç Kaynak

soyadlılar vermiş.

Satber Ermiş, H 18.08.18, öl. il. Ölen Cenana (hanım) Ermiş'in dünürüdür.

Hatı (**Satı**) Çırpan, ilk kadın milletvekili, Ankara 1934.

Satı Bilir → Sümeyye Bilir, OD 14.03.15. Ad değişikliği ilanıdır.

Satıa Bilgen, kızı Döndü'nün adı Zümrüt olur, OD 20.03.14.

Satılmış Çobanoğlu, Kastamonulu masal atası Mustafa /Mıdık'ın oğludur.

Satılmış Doğan, H 20.03.15, başs. İl. Satılmış olarak ölmüş.

Satılmış Özkara, H 28.07.17, İzmir-Buca, Tınaztepe Mahallesi İzmir 2. Asliye Hukuk Mahkemesi il.

Satılmış Yılmaz → Mert, OD 11.06.14.

Satılmış Yıldız → Rüzgar Yıldız, OD 9.11.14.

Satu → Satu Duygu, OD 12.1.14, ad eklenmiştir.

Satu Duman, OD 22.03.14, oğlu Sadettin Duman'ın adı Ömer olduğunun ilanıdır.

Sabile Yunus, 14.06.14'te İstanbul'da defnedilmiş. (Sebile ?)

Sade Evren, H 20.06.14, öl. il. Ölen Evren Oktar büyükanne olur.

Satime Özil, Sivrihisar, 03.03.18.

Savcı Sülün, Jeofizik yüksek. mühendisidir.

Savet Aşçı, YM, 26.03.14, başarılı bir doğum için teşekkür edilen hemşirelerdendir.

Sayın Dalkıran, Uşak Ü Rektörüdür.

Sebile Başok Diş, Necmeddin Erbakan Ü Dr. Öğr. Üyesidir.

Sebile Eke, Bacıbeyler Teşkilatı İcra Kurulu üyesi, 2016.

Sebla Ercan, H ve S 15.08.18, öl. il. Ölen Dr. Nevin Ercan yengesi olur. İlanı ailesi vermiştir.

Sebla Koçan, H yazarı.

Seblâ Özbilen (merh.) H 04.07.11, öl. il. Ölen kardeşi Prof. Dr. Ferzan Te-latar'dır.

Sebla Zorlu, Prof. Cem Zorlu'nun annesi (eski Konya milletvekili, NEÜ Rektörü (18'de)

Secda Saltuk, Antik Stadyumlar'ın yazarı.

Seçim Aydın, YM 13.06.14, Bera Ankara açılışı tşk ilanı. Anadolu Turizm İşletmecileri Derneği Onursal Başkanı.

Seddar Yavuz, YŞ 12.12.18, Ordu Valisi, annesi ölmüş, bir vekil başsağlığı diliyor.

Sedefhan Oğuz, Prof. Dr. Başkent Ü Bütün Dünya dergisi seçiciler kurulu üyesi, 17.

Seden Kızıltunç, sinema ve tiyatro oyuncusu.

Seden Müftüoğlu, H 26.09.17, öl. ve başs. il. Ölen annesi Emine Müftüoğlu'dur.

Sediye Vural → Seren Vural, OD 04.01.14, ad değişikliğidir.

Sefure Davutoğlu, eski başbakan Ahmet Davutoğlu'nun kızıdır.

Seğmen Akkaş, SGK ilanı, 15.

Seha Tekinalp, H 15.11.14, dayısı Ali Kemal Onar'ın öl. il.

Melek Sima **Sehavet** Sertel (merh.), H 20.09.16, oğlu Orhan Hakkı S'in ö. İl.

Selahi Vehbi Durusoy, S 20.08.14, öl. il. ve S 03.08. 17 öl. il. // oğlu ve gelininin 3 yıllık arayla ölmesi üzerine.

Daniel **Selahi**, yukarıdakinin torunu ve hepsi aynıdır.

Selam Kanepeci, Dr. Başkent Ü Alanya Hastanesi, Ocak 17.

Selamet Sercan, OD 06.02.14, vasi olur.

Selene Sarı, H 06.09.18, başs. il. Ölen Salih Serpil Sarı dedesi olur. Altı Sarı, üç kaynak soyadlılar vermiş

Selenge, H 22.09.17, öl. il. Ölen Asım Kıryaman amca olur. Aile ilanıdır.

Selhan Teoman, H 10.08.16, öl. il. Ölen eşi Tanrıkut Mete Teoman'dır.

Selin, H 30.06.17, öl. il. Ölen Uğur Gürsoy can dedesidir.

Nil **Selis** Ergül, H, 12.03.15, öl. il, Ölen dedesi Teoman Ergül'dür.

Selmin Karaosmanoğlu, H 8.11.14. Ölen annesidir.

Selmin Hınçer, halk bilimci İhsan Hınçer'in gelinidir.

Selmin Karademir, Prof. Dr. çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanıdır.

Selmin Özalp, H 29.09.17, öl. il. Ölen kardeşi Prof. Dr. Altan Onat'tır

Selmuş Beniz Gündüz, Prof. Dr. TÜKD Konya şubesi üyesidir.

S. **Selşah**, H 26.02.15, öl. il., Ölen dedesi Hacı Selahattin Paşalı (addır, soyadı değildir.)

Selva Güneyçal, H, 03.02.14, öl. il., Ölen eşi Aydın Sami Güneyçal'dır.

Selva Oğuz, Eski bir kapı komşumuzun kızıdır.

Selva Etyemez, Kınık hâ.

Selvigül Kandoğlu Şahin, Milat gazetesi yazarıdır.

Semen Erverdi, H 22.05.18, öl. ve tşk il. Ölen babası Fehim Nafi Erverdi'dir.

Semi Oğuz Deniz, 21.12.18'de Konya'da öldürülmüştür.

Semin Melahat Fenkçi, Prof. Dr. iç has. Uzmanı, Pamukkale Ü Rekt. Yrd.

Semin Silahtaroglu, H 13.09.17, öl. il. Ölen eşi Adnan Bahri Silahtaroglu'dur.

Semiramis Uyar, şair Turgut Uyar'ın ilk kızıdır.

Semiramis Temelli, H 8.9.16, öl. il. eşi Osman T ölmüş (66 yıllık eşi).

Semiramis Tutkun, Sivas Cum. Ü öğretim elemanı idi.

Fatma Canan **Semrah** → Canan OD 09.01.14. Ad değişikliğidir.

Sena Cantez Döşemen, H 14.11.14, öl. il. Ölen Prof. Dr. Talat Cantez babasıdır,

Sena Kiper, H 16.07.17, öl. il. Ölen dedesi Hacı İbrahim Kiper

Sena Toksöz, H 19.07.17, öl. il. Ölen dedesi Bülent Toksöz'dür.

Senail Özkan, 29MÜ. Öğr. Gör. 19

Sencar Toksöz, H 19.07.17, öl. il. Ölen babası Bülent Toksöz'dür.

Senem Sude Kaya, TED 16

Seniye Kazanç, H 16.07.17, öl. il. Ölen eniştesi Hac İbrahim Kiper'dir.

Seniye Ertan (merh.), H 08.07.17, öl. il. Ölen oğlu Şinasi Ertan'dır.

Seniye Yetkin, H 03.10.17, öl. il. Ölen kızı Serap Mirkelam'dır.

Seniyegül Koral, H 29.09.17, öl. il. Ölen Lebibe Nurten Görün halası olur.

Sepin İnceer, merhum kayakçı Okan İ.nin eşi, 18

Sera, H 06.09.16, öl. il. Ölen büyükannesi Ayten Eryurt'tur.

Seray Kanat, H, 20.03.15, öl. il. Ölen kayınpederi A. Kadir Kanat'tır.

Seray Kaya, internetten.

Seray Begüm Samur Teraman, Yrd. Doç. İstanbul Kültür Üniversitesi Girişimcilik Bölümü

Seray Şahiner, yazar (k)

Seray, H 30.09.17, öl. il. Ölen dedesi Ali Kahramangil'dir. ailesi.

Seraynur Ciritci, H 26.02.19, öl. il. Ölen annesi Hacı Öznur Ciritci'dir. Aile.

Serbil Kırımlı, H. 05.03.15, öl. il., Ölen büyükannesi Zühal Çiçek Kırımlı'dır.

Sercen Alpaslan, Meram Akademi Hastanesi hastasıdır. 14.01.19

Serenad Bağcan, ses sanatçısıdır.

Sermin; H 14.11.17, öl. il. Ölen anneannesi Şafak Cinemre'dir.

Sermin ..., eşimin arkadaşıdır.

Sermin İmamoğlu, H 08.09.16, öl. il. Ölen eniştesi Sümer Salılı'dır.

Serpin Sükan, H 20.07.16, öl. il. Ölen eşi Kral Sükan'dır.

Serra Cantez Döşemen, H 14.11.14, öl. il. Ölen babası Prof. Dr. Talat Cantez'dir.

Serra Kazanç, H 16.07.17, öl. il. Ölen amcası Hacı İbrahim Kiper'dir.

Serra Yağmur, H 19.08.18, öl. il. Ölen dedesi Ali Erdoğan Ataman'dır. aile

Serra Cankur, S 11.08.18, öl. il. Ölen Sema Koçaş teyzesi olur, aile

Serra Yalçın, S 11.08.18, öl. il. Ölen Sema Koçaş babaannesi olur, aile

Serra Tokar, OD, 16.05.15 iş kadınıdır.

Serra Bereket, H 15.07.17, öl. il. Ölen eniştesi Prof. Dr. Nejat Diyarbakir-
li'dir.

Serra Yılmaz, film yönetmeni 17.

Serra Toksöz, H 19.07.17, öl. il. Ölen dedesi Bülent Toksöz'dür.

Server Güngör, H 28.06.17, öl. İl. Ölen Hüsnü Güngör eniştesi olur.

Servin Gülboy, H 25.12.14, öl. il. Ölen eşidir.

Servisimin Cömert, Folkloru Doğru dergisinin yazarlarındandır.

Sesim Alpuğan, H 03.11.14, DOĞA Koleji öğrencisi dir.(ilan)

Yaşar **Seval** Küpeli (Göğüş), H 20.06.14, öl. il. Ölen kendisidir.

Sevan Balyemez, H ve S 17.08.18, öl. il. Türk Eğitim Vakfı, cenaze namazı
kılınır, yeri Trabzon Ortahisar'dır.

Sevcan Yeşil, H 16.08.18, öl. il. Ölen Sevim Sungur'un kardeşidir. İlanı kızı
ve damadı ile üç torun vermiş.

Sevcan, siyaset adamı Muharrem İnce'nin yeğenidir. 18.

Sevgen Özbaşı, Başkent. Ü Eğ. Ak. Arş. Gör.

Seviş Bilim → Barış Bilim, OD 8.1.14, ad değişimi ilanır.

Sevgili Demirkol, OD, 22.03.14, vesayet altına alınır,

Sevgim Öztekin, halk bilimci, 18

Sevgin Akış Roney, H 24.09.17, öl. il. Ölen annesi Sevim Türkan Akış. Üç
kardeş, baba yok!

Sevginar Baştekin, Bulgaristan göçmeni kimyager hanım. Temizlik malze-
mesi üeticisidir.

Sevla Gonca, H 28.12.13, öl. il. Ölen Jale Gonca kayınvaldesidir.

Sevla Bahadır, H 10.04.15, anma ilanı, ailesi

Sevsen Kulaksızoğlu, Başkent Ü Konya Hastanesi Biyokimya doçenti
dir.16

Fadik **Sevin** Atasoy, oyuncu. Halil İbrahim Sönmez Atasoy (oyuncu, Kurtlar
Vadisi, merhum)'un kızıdır.

Sevtap Kantür, ÇYÖÖ'dan bölüm arkadaşım. 60'ların başı.

Sevtap Soysal, H 25.08.18, öl. il. Ölen eşi Memduh Soysal'dır. aile

Sevtap, H 15.07.17, öl. il. Ölen kayınbiraderi Prof. Dr. Nejat Diyar-
bakirli'dir.

Seyda Yıldız, keçe sanatçısı (kadın)

Seyde Ehliz, AB 08.12.16, öl. haberi

Seyhat Deli → Seyhat Uslu, OD, 26.06.2015

Seynan Levent, TV programcısı

Seyran Deneri, OD, 13.02.14, annenin oğlunun adı değişir: Selim, Barış
olur.

Sait **Seza** Savcı, H 03.07.07, başlıksız öl. il. Ölen kendisidir.

Sezim Sezer, M. Bildirici'ye başsağlığı iletmış veya onunla görüşmüş olan
arkadaşıdır.

Sıdal, H, 16.03.15, öl. il. Ölen büyükannesi Fethiye Eldem'dir. (6 çocuk, 15 torun)

Sıla Koç, TED 16.

Sıla Oram, H 15.01.16, öl. il. Ölen amcası Ahmet Nabi Öztürk'tür.

Sıla Naz, H 03.08.17, öl. il. Ölen dedesi elektrik yüksem mühendisi Ali Erzin (İTÜ 55) (3 kız 2 oğul. Torular kimden?)

Sıla Kayacan → Metin Kayacan, C 21.09.17 (cinsiyet)

Sırrıye Melek (merh.), H 21.09.17, öl. il. Ölen Remziye Ergin'in annesi olur.

Sidar Şahin, girişimci genç, 17.

Ebru **Silahşör** Öztürk, Erzincan FEF TDEB Arş. Gör 17.

Sili Özerdim, yazar (yaşlıca bir hanım).

Simla Ayyıldız, H 12.08.18 öl. il. Ölen Tümgeneral Mehmet Saim Tezcan'ın torunudur.

Simruy, TV'de kelime yarışması birincisi:, 11.07.15 .

Sırma Naz Bayır, TED 16.

Sıdal, K 08.05.16'da doğum yapmış.

Melek **Sima** Sehavet Sertel (merh.), H 20.09.16, öl. il. Ölen oğlu Orhan Hakkı S'dir.

Simay Barlas, genç oyuncu olarak haber olmuş.

Simay Yıldız, H 26.02.19, öl. il. Ölen anneannesi Haatı Öznur Ciritci'dir. Aile.

Melodi **Simay** Acar, H 13.09.16, öl. il. Ölen dedesi Mahmut Feyyaz Nemli-oğlu'dur.

Simel Ayyıldız, H 12.08.18, öl. il. Ölen Tümgeneral Mehmet Saim Tezcan'dır, torun.

Simin Karaosmanoğlu, H 08.11.14, öl. il. Ölen anneannesidir.

Simin Pehlivan, H 03.10.17, öl. il. Ölen annesi Nuber Güzin Karaburçak'tır.

Sina Gürel, H 23.03.14, öl. il. Ölen kendisidir. (hanım)

Sina, H 17.07.17, öl. il. Ölen Muammer Okumuş eniştesi olur.

Sinem Kutanis, Çorlu hâ.

Sinem Zelzele, H 19.08.14, öl. il. Ölen kayınbiraderi Ahmet Yılmaz Zelzele'dir

Saliha **Sinem** İvgin, iki aylık *Kültür Çağlayanı* (Ankara) dergisinin sorumlu yazı işleri müdürü, 18.

Siren Bora, Kahve Ansiklopedisi yazarıdır.

Siren Oktar, H 28.06.17, öl. il. Ölen Can Solakoğlu E Tabip Albay Prof. Dr. **Önceki** eştir.

Siren Tulunay, H 27.08.14, öl. il. Ölen aile büyüğü Prof. Dr. Mehmet Muhlis Tekdoğan'dır.

Sitare Özdemir, S 03.08.17, an, il. Babası Mahmut Özdemir'i (eski bakan) anıyor (anan oğlu, kızı ve ad verilmeden tüm sevdikleri)

Sitare Dulagil, H 19.08.16, öl. il. Ölen eşi Hasan Nedim Dulagil'dir.

Sitare Kalyoncuoğlu, magazin sayfalarından, 06.05.17.

Siyahi Esen, H 06.01.xx, öl. il. Ölen kardeşi Ahmet Ardalı'dır.

Mehmet **Siyam** Kesimoğlu, Kırklareli Belediye Başkanı, 2015

Siyami Ersek, Dr. ilk kalp nakli yapan cerrahımız.

Sohel Altan Gol, internetten.

Som Özbek, Mersin'de dil kursu sahibidir.

Sonali Tanör, H 04.12.17, öl. il. Ölen Sevim Tanör 'biricik ciciannesi' olur, aile.

Sonat Tokuç, H 10.08.16, öl. il. Ölen anneannesi Nermin Kamiye Çerçi'dir.

Sonat Seyhan, müzik araştırmacı öğretmen Özcan Seyhan'ın akademisyen oğludur.

Sonat Selçuk, S 27.08.18, öl. ve tşk il. Ölen babası Mehmet Seçuk'tur.

Sonnur Yılmaz Bal, Edirne hâ.

Sonuç Akyol, Yüzüncü Yıl Ü aday adayı Arş. Gör. (Türk Halk Edebiyatı.)

Sonümit Saydam, H 30.06.17, öl. il. Ölen Ali Akif Saydam eşidir.

Soydan Çığışar, H 11.08.18, öl. il. Ölen kayınpederi Turan Tuncel, ilanı veren belli değildir.

Su Cırıkcı, H 27.5.16, öl. il. Ölen annesi Aslı Keskinoglu'dur.

Su Özdoğu, Kabuslar Şatosu adlı kitabın yazarıdır, 16

Ece **Su** Demirel, TED 16

Remzile Çatuk → Fatma **Su** Çatuk, C 28.09.17. Ad değişimi ilanıdır.

Minez **Su** Küçükoglu, TED 16.

Sabiha **Su** Polatlı, TED 16.

Türkü **Su** Marasalı, TED 16.

Suat Sultan, H 22.10.14, başs il. Yapı Kredi Bankası ilanıdır.

Suay Yörük, H 15.08.18, öl. ve tşk. il. Ölen Ömer Yörük eşi olur. İlanı aile vermiş

Sude Hayırsever, TED 16.

Sude Karlıoğlu → Asude Hira Karlıoğlu, C 28.09.17. Ad değişimi ilanıdır.

Senem **Sude** Kaya, TED 16.

Sudenaz Buruk, minik judo Balkan şampiyonu, 18 (11 yaş)

Aynur Duman → **Sudenaz** Duman, C 03.08.17. Ad değişimi ilanıdır.

Südi Odyakmaz, H 31.07.17, öl. il. Ölen eski vekil Cevad Ok-yakmaz'ın babasıdır

Sudi Türel, ANAP bakanlarındandır.

Sude → Betül, OD, 26.02.15. Ad değişimi ilanıdır.

Sude Güngör, H 03.07.07, başlıksız öl. il. Ölen dedesi Sait Seza Savcı'dır.

Suden Evsa → Suden, OD 1.1.14 (soyadı Türk)

Sudenur..... H 29.12.13 öl. il. Ölen Hacı Fatma Zehra Paralı büyük yenge olur

Sude Zülal Güler, dizi oyuncusu dur.17

Suhat Kiraz, Adapazarı Atatürk Anadolu Lisesi felsefe öğretmeni.

Sultan Köysüren Genç, Malat. hâ.

Sultan Seziş (merh.), H 10.07.17, öl. il , Ölen Eczacı Fatih Boyvadoğlu oğlu olur.

Sultan Tarlacı, Prof. Dr. nörolog, (erkek)

Sultan Sürer, AB, 22.02.17 , ölü listesi (ana babasıyla zehirlenmiş)

Sultan Kavak oğlu ad değiştirir: Ergün Kavak → **Erkut** Kavak C 13.07.17 , Zile

Sultan Tepe, Tepeart tekstil sahibidir.

Sunullah Arısoy, yazardır.

Sunullah Salırlı, H 8.9.16 , öl. il. Ölen babası Sümer Salırlı'dır.

Suriye Aktepe, H 25.05.18. öl. il. (internetten)

Sücül Arıbaş, H 22.08.18, öl. il. Ölen, Tıp Prof. Eşmen Arıbaş Baltalı (kadın)'nın kızkardeşidir, aile.

Süer Eker, Başkent Ü. Türk Dili profesörüdür.

Süer Okman, H 13.09.17, öl. il. Ölen ablası Tomris Okman'dır.

Süğün Erden, S. 01.10.14, merhume Oya Kural'ın dünürüdür.

Sühan Özkan, Kent Ün. Müt. Hey üyesi, erkek

Sühendan Erdoğan, H 20.08.16, öl.il. Ölen babası Mesut Taftalı'dır.

Sükan Bayraktar, Konya Lisesi'nden sınıf arkadaşım. 57

Sümbül, OD, 12.02.14, Bulgaristan doğumlu Nergis/Nargız'ın annesidir.

Sümbüle Çuhatur, H 25.05.18, öl. il. Aila (internetten).

Sümevra, H 17.03.15, öl. il. Ölen akrabası Zehra Gürol (teyze, hala, yenge ?)'dur.

Sümevra Çetin, Bodrum cs.

Sümevra Yalçıntaş, 2009 ÖSS kazanan Konyalı öğrencidir.

Sündüs Erbaş Çakmak, DR. Öğr. Gör. KGvTÜ

Sündüs, H 30.07.17, öl. il. Ölen, kuzeni A. Burak Uran'dır.

Sündüs; Selçuk Ü. Öğrencimdir.

Sürur Öztürk, Türkiye Seyahatnameler Bibliyografyası'nın yazarıdır.

Süseember Can, H 03.07.12, askerde iken ölen oğulun annenin haberi.

Süverce Dikdik, H 06.11.14, Çocuğu komşu havuzunda boğulan annedir.

F. **Süzan** Altınışık, H 21.11.13, başs. TİŞ

Zeynep **Süzan** Oruç, başs. il. Yapı Kredi Bankası.

KAYNAKLAR

Saim Sakaoğlu, *Türk Ad Bilimi I / Giriş*, Ankara 2011, Türk Dil Kurumu Yayını.

Saim Sakaoğlu, *Ad Bilimi Yazıları*, Konya 2017, Kömen Yayınları.

Saim Sakaoğlu, "Adlarımızın ABC'si", Konya 2019, Kömen Yayınları.

NİMETULLAH NAHÇIVANÎ MİRASININ ÖĞRENİLMESİ TARİHİ

NEMƏTULLAH NAÇIVANİ İRSİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ TARİXİ

HISTORY OF STUDY OF NEMATULLAH NAKHCHIVANI HERITAGE

ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ НАСЛЕДИИ НЕМЕТУЛЛАХА НАХЧЫВАНИ

Akd. Prof.Dr. Əbülfəz Amanoğlu QULİYEV*

ÖZ

Nimetullah İbn Mahmud en-Nahçıvanî, Nahçıvan toprağının en tanınmış din âlimlerinden biridir. İslam dünyasının görkemli sufi ve filozofu, İslam biliminin gelişmesinde büyük rol oynamış ve Nakşibendilik tarikatının Osmanlı devletinin döneminde Anadolu toprağında yayılmasında, tebliğinde emsalsiz hizmet göstermiştir. XV. yüzyılın sonları XVI. yüzyılın başlarında yaşamış Şeyh Nimetullah Nahçıvanî Konya ilinin Akşehir kazasında dini bilgilerin yayılması amacıyla tekke kurmuş, sonraları bu tekke “Evkafı Zaviyey-i Nimetullah Nahçıvanî” adı ile faaliyet göstermiştir. Tefsir ilminin gelişmesinde N. Nahçıvanî kendine özgü yer tutar. Kuran ilminin öğrenilmesinde büyük sufi âlimin hizmetleri özellikle dikkate lâyıktır. Öyle ki onun 1907-1908’ci yıllarda İstanbul’da yayımlanmış 2 ciltlik “El-Fevatihu’l-İlahiyye ve’l-Mefatihü’l Gaybiyye-i Mudihetuli’l-Kelirni’-Kur’aniyye ve’l-Hikemi’l-Furkaniyye” adlı değerli araştırma eseri tefsircilik ilminin tarihinde önemli yer tutar. Bu eser ve genellikle Nimetullah Nahçıvanî’nin ilmî mirası hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet döneminde uzmanlar, ilim adamları tarafından yüksek değerlendirilmiştir.

Makalede Ahmet Efendi Taşköprülüzade, Kâtip Çelebi, Mehmet Süreyya, Ömer Nasuhi Bilmen vb. âlimlerin bu görkemli İslâm bilimcisi hakkında araştırmaları geniş şekilde ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nimetullah Nahçıvanî, İslam dini, Kur’an’ın şerhi, Anadolu.

* AMEA Naxçıvan Bölməsi İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun Direktoru
/AZERBAIJAN
(ebulf zamanoglu@gmail.com)

ABSTRACT

Nematullah ibn Mahmud an-Nakhchivani is one of the most well-known religious scholars of the Nakhchivan land. The great Sufi and philosopher of the Islamic world has played an important role in the development of Islamic studies and has served unparallelledly in propaganda and spread of designing sect in Ottoman Empire in Anatolia. Sheikh Nematullah Nakhchivani, who lived in the late XV and in the early XVI centuries, set up a tekke for dissemination of religious knowledge in the city of Agshahar in the Konya province, which later operated in the form of vakf under the name "Evkafi-Zawaeyi-Nematullah Nakhchivani." N.Nakhchivani occupies a special place in the development of the science of interpretation. The great Sufi scholar is especially remarkable in the study of the "Koran". Such as, his valuable research work of the two volumes called "Al-Favatihul-ilahiyya va'l-Mefatihul-Gaybiyyeyi-Mudihatu li'l-Keliirni'-Guraniyye- val-Hikami'l-Furkaniyya" which were published in Istanbul in 1907-1908 occupies an important place in the history of interpretation science. This work and in general, the scientific heritage of Nematullah Nakhchivani was highly appreciated by scientists both in the Ottomans Empire and during the republican period. In the article includes the researches by Ahmet Efendi Tashkopruzadeh, Katib Chelebi, Mehmet Sureyya, Omer Nasuhi Bilmen and other scholars about this prominent Islamic scholar have been thoroughly investigated.

Key Words: Nemetullah Nakhchivani, Islamic religion, interpretation of the Koran, Anatolia

XÜLASE

Nemətullah ibn Mahmud ən-Naxçıvani Naxçıvan torpağının ən tanınmış din alimlərindən biridir. İslam dünyasının görkəmli sufi və filosofu islamşünaslığın inkişafında böyük rol oynamış və nəqşibəndilik təriqətinin Osmanlı dövlətinin zamanında Anadolu torpağında yayılmasında, təbliğində misilsiz xidmət göstərmişdir. XV əsrin sonları XVI əsrin əvvəllərində yaşamış Şeyx Nemətullah Naxçıvani Konya vilayətinin Ağşəhər şəhərində dini biliklərin yayılması məqsədilə təkkə qurmuş, sonralar bu təkkə "Evkafi-Zaviyyəyi-Nemətullah Naxçıvani" adı ilə vəqf şəklində fəaliyyət göstərmişdir. Təfsir elminin inkişafında N.Naxçıvani özünəməxsus yer tutur. "Quran" elminin öyrənilməsində böyük sufi aliminin xidmətləri xüsusilə diqqətəlayiqdir. Belə ki onun 1907-1908-ci illərdə İstanbulda nəşr olunmuş 2 cildlik "Əl-Fəvatihül-ilahiyyə və'l-Məfatihül'l-Qaybiyyəyi-Mudihətu li'l-Kelirni'-Qur'aniyyə və'l-Hikəmi'l-Furkaniyyə" adlı dəyərli tədqiqat əsəri təfsirçilik elminin tarixində mühüm yer tutur. Bu əsər və ümumiyyətlə Nemətullah Naxçıvaninin elmi irsi həm Osmanlı dövründə, həm də cumhuriyyət dövründə mütəxəssislər, elm adamları tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. Məqalədə Əhməd əfəndi Taşköprüzadə, Katib Çələbi, Mehmet Süreyya, Ömər Nasuhi Bilmən və s. alimlərin bu görkəmli islamşünas haqqında araşdırmaları ətraflı şəkildə tədqiq olunmuşdur.

Açar Sözlər: Nemətullah Naxçıvani, islam dini, "Quran"ın şərh, Anadolu,

Naxçıvan torpağı tarixdə Hinduşah Naxçıvani, Məhəmməd Naxçıvani, Əkmələddin Naxçıvani, Nəcməddin Naxçıvani və kimi görkəmli şəxsiyyətlər yetirmişdir. Belə görkəmli şəxsiyyətlərdən biri də islam fəlsəfəsinin, «Quran» təfsiri elminin tanınmış nümayəndələrindən biri olan həmyerlimiz Baba Nemətullah Naxçıvanidir. Bu görkəmli din alimi islam tarixində öz qiymətli əsərləri ilə ciddi xidmət göstərmiş, «Quran» təfsirçiləri içərisində ən görkəmli təfsirçi alim kimi tanınmışdır. Nemətullah Naxçıvani XV əsrin sonları- XVI əsrin əvvəllərində yaşamış görkəmli islam filosofu, mütəsəvvif, «Quran»-ın bütün ayələrinin təfsirini verən ilk islam alimi, Naxçıvan torpağının yetirməsi olan görkəmli şəxsiyyətdir. Nisbəsi Nemətullah ibn Mahmud Naxçıvani olan böyük mütəfəkkir Nemətullah Baba, Şeyx Əlvan, Əlvanül-Ağşəhri və sair ləqəbləri ilə də tanınmış, Naxçıvan şəhərində doğulmuş, ilk təhsilini bu diyarda almışdır. Ailəsi, müəllimləri, yetirmələri, nəsil şəcərəsi haqqında məlumat yoxdur (oğlu mövlana hacı Əli əfəndinin onun varisi olduğu mənbələrdə qeyd edilmişdir-Ə. Quliyev). Əsərlərini ərəb və fars dillərində yazmışdır. Yalnız “Hidayətül-ixvan” əsərində “varlıq” və “yoxluq” kəlmələri Azərbaycan türkcəsi ilə verilmişdir. O, Ağqoyunlu hökmdarları Uzun Həsən və onun oğlu Sultan Yaqubun dövründə Naxçıvanda yaşayıb yaratmış, sonra Təbrizə getmiş, burada fəaliyyət göstərmiş, 1498-ci ildə Anadoluya köçmüş, 1499-cu ildə Ağşəhərə yerləşmişdir. 1487-ci ildə Seyid Yəhya Şirvaninin müridi, xələfiyyə şeyxi Dədə Ömər Ruşəni Təbrizdə son nəfəsində ziyarət etdiyi bilinməkdədir. Qaynaqlar onun Nəqşibəndiyyə təriqətinə mənsubluğu haqqında da məlumat verir. Baba Nemətullahın Təbrizdə olduğu vaxtlarda burada yaşayıb fəaliyyət göstərən məşhur nəqşibəndiyyə təriqətinin şeyxi Sunullah Kuzəkinani (-1523) və onun müridi Dərviş Əxi Xosrovşahi nəqşibəndiyyə təriqətini təmsil edənlərdən, yayanlardan idi. Şeyxim bin Mövlana Babayi- Şirvaninin “Silsilənamə” əsərində Mövlana Baba Nemətullah adlı müridindən də bəhs edir.

Böyük mütəfəkkir sufi təliminə Naxçıvanda yiyələnmiş, nəqşibəndiyyə təriqətini Təbrizdə alovlu şəkildə təbliğ edənlərdən biri olmuşdur. Qaynaqlar nəqşibəndiyyə təriqətini Anadoluya Baba Nemətullahın gətirdiyini yazır. O, Ağşəhərdə zaviyyə təşkil etmişdir. Həmin zaviyyə “Evkafi- Zaviyyə Baba Nemətullah Naxçıvani” adlanmışdır. Əsərlərində batini və zahiri elmlərə dərinliklə bələd olduğu görülməkdədir. “Əl-Fəvatiḥül-ilahiyyə və'l-Məfatiḥül-Qaybiyyəyi-Mudihətu li'l-Kelimi'-Qur'aniyyə və'l-Hikəmi'l-Furkaniyyə” təfsirini 1497-ci ildə tamamlamışdır. Bu əsər «Quran»-i-Kərimin bütünlüklə şərhini verən ilk təfsirdir. Baba Nemətullah Naxçıvani digər əsərlərində təsəvvüfün müxtəlif istiqamətlərindən bəhs etməklə yanaşı, şeir, ədəbiyyat, riyaziyyat, fəqih, nücum, hədis, fəlsəfə, tibb, tarix kimi elmlər haqqında da məlumat vermişdir. Əsərlərində İbnül- Ərəbini böyük ustad adlandırmışdır. 1514-cü ildə Türkiyədəki Ağşəhərdə vəfat etmişdir. Bu diyarda böyük mütəfəkkir Baba Nemət, eyni zamanda Mevlana Nimetullah b. Mahmut Şeyx Elvan şəklində tanınmışdır. Şəhərin Köyəgiz məhəlləsində dəfn olunmuş, məzarı ziyarətgaha çevrilmişdir. Sənduqəsindəki kitabədən aydın olur ki, məzarı 1859, 1889-cu illərdə təmir olunmuşdur. Məzarın yanında Dəbbəğzadə Əli Rza Əfəndi dəfn olunmuşdur ki, o da dövrünün məşhur mütəsəvviflərindən olmuşdur. 2014-cü ildə Ağşəhərdə Baba Nemətullah

Naxçıvanının adını daşıyan orta ümumtəhsil məktəbi fəaliyyətə başlamışdır. Konya vilayətinin bu qədim övliyalər yurdunda böyük mütəfəkkirin adını daşıyan bir cami də mövcuddur.

Böyük mütəfəkkir “Hidayətü”l-ixvan” əsərini ərəbcə, d/igərlərini isə farsca qələmə almışdır.

Baba Nemətullah Naxçıvanının fundamental və möhtəşəm tədqiqatı- “Əl-Fəvatihül-ilahiyyə və'l-məfatihül-qaybiyyə” əsərinin öz əlyazısı ilə olan nüsxəsi İstanbul Topkapı Sarayı Üçüncü Əhməd xan Kitabxanasında saxlanmaqdadır. Bu təfsirin türkcəyə tərcüməsi ilk dəfə İstanbulda Osmanlı maarif vəkalətinin tapşırığı ilə 1907 və1908-ci ildə iki cildə Matbaayi-Osmaniyyədə nəşr olunmuşdur. Birinci cild 579, ikinci cild 540 səhifədir. Bu əsər daha sonra Ali İhsan Türcan tərəfindən 2013-2017-ci illərdə üç cildə nəşr olunmuşdur. Yozqat vilayətinin Sorqun rayonunda doğulmuş bu ilahiyyat alimi 17 il Kayseri şəhərində Ulu camidə imam işləmiş, elə tərcümə etdiyi kitab da Kayseridə nəşr olunmuşdur. N.Naxçıvanının əsas əsərləri aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Əl-Fəvatihül-ilahiyyə və'l-Məfatihül-Qaybiyyəyi-Mudihətu li'lKelirni'- Qur'aniyyə və'l-Hikəmi'l-Furkaniyyə
2. Hidayətü'l-ixvan – sufizmə dair əsərdir. İlk tənqidi əsərlərdəndir.
3. Risaləti-Vücudi- mütləq
4. Şərhi -əsrarün nöqtə. Əli Şihabəddin əl-Həmədaninin əsərinin şərhidir, nöqtəvilikdən bəhs edir.
5. Risaleyi -Zikkiye
6. Risaleyi- məcmueyi- lətaif
7. Risaleyi -Nikat
8. İstilahatus- sufiiyyə
9. Hidayə
10. Şərhi- Gülşəni- Raz
11. Nəqşi- Füsus. Mühiyyiddin İbnül-Ərəbinin əsərinin farscaya tərcüməsidir
12. Mükəşşəfə

Qeyd etmək lazımdır ki, böyük təsəvvüf alimi türk-islam dünyasında dini elmlər üzrə çox tanınmış elm xadimi, üləma olmuşdur. N.Naxçıvanının elmi irsinin öyrənilməsində Osmanlı təzkirəçiləri və din alimləri, eləcə də cumhuriyyət dövrü tədqiqatçıların əsərləri xüsusi yer tutur. Təsədüfi deyildir ki, Nemətullah Naxçıvani və onun yaradıcılığı haqqında məlumat verən ilk əsərlərdən biri XVI əsr alimi Taşköprülüzadə Əhməd Əfəndinin “Əş-şəkayikun Numaniyyətü fi Üləmaid Devletil –Usmaniyyə” əsəridir(12). Bu kitabda böyük islam mütəfəkkiri haqqında yazılır:” Allah yolunda xidmət edən ariflərdən biri, dərvişlik və sufiliyin fəxri olan Baba Nemətullah özünü xalqdan gizlədirdi. O rəbbani elmlərdə dərin bilik sahibi olmuşdur. O, «Quran»ın digər təfsirlərinə müraciət etmədən ona təfsir yazmış,orada bir çox şəxslərin dərk etmədiyi incəlikləri və həqiqətləri fəsahtli ibarələr və bəlağətli ifadələrlə aydınlaşdırmışdır. O, Qaraman vilayətinin Ağşəhərində yaşamış və orada vəfat etmiş, o şəhərdə də dəfn olunmuşdur. Allah onun qəbrini nurani etsin” (12,s.345). Ondan sonra XVII əsr salnaməçisi Katib

Çələbi “Kəşf-üzünun” əsərində bu islam mütəfəkkirindən bəhs etmişdir. Məlumdur ki,islam təfsirçiliyi tarixində «Quran» təfsirləri çoxdur. Müəllif onların içərisində Nemətullah Naxçıvaninin “Əl -Fəvatihül-ilahiyyə və'l-Məfatihül'l-Qaybiyyə” əsərini yüksək qiymətləndirir və əsər üzərində geniş dayanaraq yazır ki, Təfsir haqqında olan bu əsərin müəllifi şeyx Baba Nemətullah bin Mahmud ən-Naxçıvanidir. Ulvan əl-Akşehri adı ilə tanınmışdır. “El-şekayik” əsərinə istinadən göstərir ki, o bu əsəri təfsirlərə baxmadan yazmış,insanların bir çoxunun anlamağa gücü çatmayan gerçəkləri və təfsilatları təhkiyəsindəki axıcılıqla bu əsərin içərisinə yerləşdirmişdir. Bu əsər millətin dilinə görə bir təfsirdir(3,s.1034).

Mahmud Şəbüstərlinin “Gülşəni-raz” əsəri də islam fəlsəfəsi, təsəvvüf tarixində xüsusi yer tutur. Katib Çələbi “Gülşəni-raz” əsərinə yazılan şərhlər içərisində N.Naxçıvaninin əsərinə ayrıca yer ayırır və onu yüksək qiymətləndirərək yazır ki, bu şərhə nəzirə olaraq “Ezhari-gülşən” kitabı yazılmışdır(3,1199)

XIX əsrdə yaşamış Osmanlı salnaməçisi Mehmed Süreyya(1845-1909) 6 cildlik “Sicili-Osmani” əsərində “Nimetullah Baba” maddəsi ilə bu böyük şəxsiyyət haqqında yazmışdır: “Yoxsulluğu və tənhalığı seçib zahidanə bir həyat tərzini yaşayırdı. Təfsirlərə baxmadan bir təfsir yazdı və 1514-cü ildə Akşəhərdə vəfat etdi”(12a,s.230)

Səlcuq universiteti ilahiyyat fakültəsinin dosenti Əbdülbaqi Turan Nemətullah Naxçıvani yaradıcılığının tanınmış tədqiqatçılarından biridir. Onun həmin fakültənin təsis etdiyi dərgidə (1985,NO:1) bu mövzuda “Baba Nimetullah Naxçıvani və “El-fevatihül-ilahiyyə ve l-mefatihül-gaybiyyə isimli tefsiri” adlı məqaləsi nəşr olunmuşdur(13). Bu əsər görkəmli ilahiyyat alimi haqqında yazılmış ilk tədqiqat işlərindən biri hesab oluna bilər. Bu məqalədə müəllif N.Naxçıvaninin həyatı və fəaliyyəti haqqında ətraflı məlumat verir, islam mütəfəkkirinin türk mütəsəvvifi İbnül-Ərəbinin ardıcıllarından olduğunu,onun kimi vəhdəti-vücuda nəzəriyyəsini inkişaf etdirdiyini qeyd edir. O hətta Mühiyyədin İbnül-Ərəbinin “Fususül-hikəm”adlı əsərini şərh etmişdir. Müəllif yazır ki, Naxçıvaniyə görə allah-taala, kevnü-fəsad, qeyb və şəhadət, zahir və batin aləmlərində, bütün qitələrdə, yönlərdə görünən ,hər şeyə sirayət edən tək varlıqdır.Allahdan başqa hər şey allahın bir görüntüsüdür. Eynilə aynadakı surət kimi, Surətin sahibi allah, görüntü isə allahdır. Əsl tovhid allahdan başqa bir varlıq görməmək,ondan başqasına varoluşu izafə etməməkdir.(13,s.63).

Qeyd etmək lazımdır ki, bu görüşlərini Nemətullah Naxçıvani əsərində davam etdirmiş, vəhdəti-vücuda fəlsəfəsinə öz töhfəsini vermişdir. Burada Nemətullah Naxçıvani İbnül-Ərəbiyə heyranlığını,ona bağlılığını tez-tez dilə gətirir, onun əngin və zəngin qəlbinin axımından,yolunu izləyənlərin, ardıcıllarının qəlblərinə mərifət və həqiqət dalğalarının axdığını bəyan edir. Bunu “Əl-fəvatihül-ilahiyyə və“l-mefatihül-qaybiyyə” əsərindən gətirdiyimiz aşağıdakı cümlələr də təsdiq edir:”İnsanlar dənizə rücu edən dalğalar kimi allaha qayıdirlar.Həqiqətdə kainatda allahdan başqa heç bir şey mövcud deyildir. İnsanlar,hətta bütün varlıqlar birər kölgədir,kölgə sahibi isə allahdır.Mütəq var olmaq allaha məxsusdur.Masiva

isə ilahi təcəlliyatın əkslərindən və mütləq varlığın əvsafının kölgələrindən başqa bir şey deyildir”(El fəvatih...I c.176)

Bu məqalədə müəllif Naxçıvaninin ən mükəmməl və irihəcmli “Əl-fəvatihül-ilahiyyə və l-məfatihül-qaybiyyə” əsərini geniş təhlil və tədqiq etmişdir. Əvvəllər yazılmış təfsirlərə müraciət etmədən əsərini qələmə aldığını qeyd edən A.Turan əsərin on yeddi səhifəlik müqəddiməsində alimin vəhdəti-vücut baxımından mütləq varlığı,mərifət və həqiqətləri, mükəşifə və müşahidələri, əmr və nəhyləri, vəhy və ilhamı, nübuvvət və vəlayəti izah edir və digər mövzular haqqında ətraflı məlumat verdiyini göstərir. O, əsərin quruluşu haqqında yazır: “O hər surəyə bir fatihə (giriş) ilə başlar ki bu fatihə o surənin məzmunu ilə səsləşməkdədir.Hər surəni bir xatimə (bitiş, son) ilə bitirir ki, bu xatimə ilə əlaqədar olduğu surədən alınması gərəkən ibrətləri sıralayır. Hər surənin fatihəsi ilə xatiməsi başqalarından fərqlidir. Bu xüsusiyyətləri ilə bu təfsir həqiqətən orijinaldır. Naxçıvani səcə çox önəm vermişdir. Təfsir başdan-başa səclidir (A.Turan məqaləsi,s.66).

Bu fikri əsərin müqəddiməsində yazılanlar açıq şəkildə təsdiq edir:”Qardaşlarım, bu durumdan dolayı (yəni təfsir yazdığım üçün)məni qınamayın. Zira elmində gizli qalanı izhar etmək, qeybində gizli olanı ibraz etmək Allah-taalanın sünnetindəndir. Allah dilədiyini edər və nə dilərsə onu hökm edər. Qardaşlardan istənilən və dostlardan gözlənen xüsus bu təfsirimə təfəkkür və təsəvvür gözü ilə deyil, sadəcə ibrət gözü ilə; dəlil və bürhan gözü ilə deyil, yalnız zövq və vicdan gözü ilə; təxmin və zənn ilə deyil, kəşf və iyan gözü ilə baxmalarıdır (El-fəvatihül....c.I,s.2).

Yaşar Kurt “Nimətullah Naxçıvani və tasəvvüfi tefsiri” adlı doktorluq dissertasiyasını 1998-ci ildə Türkiyə Cümhuriyyətinin Samsun şəhərindəki 19 mayıs universitetində müdafiə etmişdir. Bu əsərində tədqiqatçı N.Naxçıvani yardımçılığını tam şəkildə ələ almışdır. Əsərin I fəslı N.Naxçıvaninin həyatı və əsərlərinin təsvirinə həsr olunmuşdur. II fəsildə, ümumiyyətlə təfsir metodunun əsas xüsusiyyətləri göstərilir. Bu fəsildə metodun «Quran» elmi baxımından məziyyətləri və «Quran»ın zahiri məna ilə təfsiri məsələlərindən bəhs edilir. III fəsildə “Əl fəvatih... əsərindəki təsəvvüfi görüşlər şərh və təhlil edilmişdir. N.Naxçıvaninin bu əsərdə bəzi təsəvvüfi məsələlərə baxışları (təkvə, zikr, fəna-bəka, hikmət, vəlayət, tovhid, təvəkkül və s.) və bu təsəvvüfi məsələlərə müxtəlif işari yorumları (vəhdəti-vücut anlayışı, allah-insan, allah-ələm və ələm-insan münasibətləri ilə bağlı görüşləri,ruh və nəfs ilə bağlı görüşləri,kamil insan anlayışı,mürid-mürşid münasibətləri, hidayət-dələlət,zahir-batin anlayışları ilə bağlı görüşləri, cənnət və cəhənnəm ilə bağlı görüşləri) təhlil edilmişdir(8).

Türkiyə Dəyanət Vəqfinin nəşr etdirdiyi İslam ensiklopediyasındakı “Nimətullah ibn Mahmud en- Nahçıvani” maddəsinin müəllifi də Yaşar Kurtur. O,həmin məqaləsində Naxçıvaninin həyat və elmi fəaliyyəti haqqında geniş məlumat vermiş, əsərlərini əsasən farsca yazdığını və ən görkəmli əsərinin də “Əl-Fəvatihül-ilahiyyə və'l-Məfatihül-Qaybiyyəyi-Mudihətu li'lKelirni'-Qur'aniyyə və'l-Hikəmi'l-Furkaniyyə” olduğunu göstərmişdir.(14, s.132-133).

Tədqiqatçı İbrahim Görənər bir məcmuədə çap olunmuş məqaləsində N.Naxçıvaninin həyatı və əsərləri haqqında ətraflı məlumat vermiş, onun əsas əsəri olan “El-fəvatihül-ilahiyyə və” l-mefatihül-qaybiyyə” traktatı üzərində daha geniş dyanmışdır. Alim “«Quran»”ın ümumiyyətlə təfsiri məsələlərini təhlil edir, bu sahədə N.Naxçıvaninin təhlil metodunun yerini müəyyənləşdirir(5).

Müəllif Osmanlı dövləti zamanında N.Naxçıvani kimi köçkün bir din aliminin bu əsərinin təmsalında elmə, dini-fəlsəfi düşüncəyə yüksək qiymət verilməsini vurğulayaraq göstərir: “Ele aldığımız çalışma, Nahcuvânî’nin tefsirinde bulunan ve genel anlamda tefsir çalışmalarında görmediğimiz, ona has bir takım üslupları ve formel özelliklerini ifade edecek bir çerçevede şekillendirilmiştir. Osmanlı bünyesinde daha önce alışılmadık bir tarzda tefsir yazan bu müfessir hüsnü kabul görmüş ve çalışmalarına değer verilmiştir. Tabii ki Osmanlının ilme açık bir dünya görüşüne sahip olmasını da burada zikretmek gerekir”(5,281).

İbrahim Görənər daha sonra «Quran» təfsirlərini qruplara ayırdığını bildirərək yazır: “ Tefsir ismi müstakil olarak Kur’an’ın açıklanmasıyla ilgili yazılmış müstakil eserlere verilmektedir.Yani tefsirler bütün insanlığa ilahî kelamı açıklama iddiasında bulunamaz; onun hitap edəcəği bir *kesim* vardır. Şu kadarı var ki, kimi müfessirler bu muhatap kesimi kısıtlı tutarken, kimileri daha geniş bir kitleye hitap etmek istemişlerdir. Nahcuvânî’yi bunlardan ikinci gruba dahil edebiliriz. Eserini İran’da yazdığı halde Osmanlıda da makbul olması, muhatap kesimi geniş tutmuş olmasından kaynaklanmaktadır.”(5,281)

Ömər Nasuhi Bilmən İstanbulda nəşr olunmuş “Böyük təfsir tarixi” çoxcildliyinin 2-ci cildində Nemətullah Naxçıvanidən bəhs etmişdir (İstanbul,Bilmen yayınevi,1973). O, böyük islam mütəfəkkiri haqqında bunları yazmışdır: “Velhasıl bu mübarek tefsirdə idrakindən aciz bulunduğumuz birçok hakaik ve dekaik mündəriçtir” (2.s.628).

“Hidayetül-ihvan” əsəri Orxan Musaxanov tərəfindən türk dilinə tərcümə edilərək 2012 ildə İstanbulda nəşr edilmişdir. Kitabın ilk 20 səhifəsi əsərin tədqiqinə həsr olunmuşdur. Kitabın qalan hissəsində isə ərəb dilində yazılmış bu risalənin türk dilində tərcüməsinin tam mətni verilmişdir. Tərcümə zamanı tərcüməçi bəzi təsəvvüf terminlərini də şərh etmişdir(10).

Tədqiqatçı Xeyrəddin İvgin də N.Naxçıvaninin həyatı və yaradıcılığı haqqında mənbələrə dayanaraq bir məqalə yazmış, beynəlxalq konfransda məruzə etmiş və Azərbaycan elm adamlarının diqqətini bu mövzuya yönəltməyə çalışmışdır(7).

Məlumdur ki,sovet dövründə ateizmin tuğyan etdiyi bir zamanda Şərq islam mütəfəkkirlərinin,dini-fəlsəfi əsərlərin tədqiqi yasaq edilmişdi. Təbii ki, bu səbəbdən də N.Naxçıvani və onun təfsiri ancaq müstəqillik dövründə tədqiq olunmağa başlamışdır. Bu sahədə akademik V.Məmmədaliyevin bir məqaləsini(9) və AMEA Naxçıvan Bölməsinin əməkdaşı dosent Səbuhi İbrahimovun monoqrafiyasını qeyd edə bilərik(6).

ƏDƏBİYYAT

- 1.Ramazan Bayhan. Ni'metullah b. Mahmud Nahcuvânî ve el-Fevatîhu'l İlâhiyye vel-mefatîhu'l-gaybiyye" adlı Eserinin Tahlili basılmamış yüksek lisans tezi: Kayseri Erciyes Üniversitesi,1996
- 2.Ömer Nasuhi Bilmen. Büyük tefsir tarihi.II c.İst.1973
- 3.Katip Çelebi. Keşfü'z-zunun, 5 c. III c. İstanbul. Tarih Vakfı Yurt yayınları,2008
- 4.Halil Çiçek. Nimetullah en-Nahcivânî ve Tefsirdeki Metodu.Van, 1995
- 5.İbrahim Görener. İlmi cazibe yurdu Osmanlı'da çok yönlü bir müfessir: Nimetullah -i Nahcuvani/ Osmanlı toplumunda Kur'an kültürü ve tefsir çalışmaları I, Kayseri, 2010,s.281-294
- 6.Səbuhi İbrahimov. Nemətullah Naxçıvani: XV əsrin görkəmli təfsir alimi, Naxçıvan, Əcəmi,2018,104 s.
- 7.Hayrettin İvgin.Türkiye/Akşehirde medfun mutasavvıf Nimetullah Nahçıvani /Naxçıvanın muhtariyyatı tarixi nailiyyətdir,Naxçıvan,2015,s.274-279
- 8.Yaşar Kurt. "Nimetullah Naxçıvani və tasavvufi tefsiri", basılmamış doktora tezi, Samsun 19 Mayıs üniversitesi, 1997
- 9.Vasim Məmmədəliyev. Nemətullah Naxçıvani və onun «Quran» təfsiri /"Dirçəliş XXI əsr" jurnalı,NO:10,2000
- 10.Orhan Musahanov. Hidayet-ül-ihvan.İstanbul:Harf yayınları,2012
- 11.Nahçıvani tefsiri(türkcəyə çevirən Ali İhsan Türcan), 3 cildə,Kayseri,2013-2017
- 12a.Mehmed Süreyya. Sicili-Osmani,6 c.,IV c.İstanbul:Kültür Bakanlığı yay.1996
- 12.Taşköprizade Ahmed Efendi. Şakayikun numaniyyeti fi Ulemati-devleti Usmaniyye,İstanbul: İz yayınları,2007
- 13.Abdulbaki Turan. Baba Nimetullah Naxçıvani ve "El-fevatihül-ilahiyye ve l-mefatihül-gaybiyye" isimli tefsiri/Selçuk Üniversitesi İlahiyat fakültesi dergisi,Konya,1985,N O:1, s.61-76
- 14.Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: 2007, 33-cü cild,s.132-133.

SUFI VIEWS BY NASIMI
NESİMÎ'DEN SUFİ GÖRÜNÜMLER
СУФИЙСКИЕ ВЗГЛЯДЫ НАСИМИ

Prof. Dr. Vuqar AKHMED*

ABSTRACT

The place of the great Azerbaijani poet Imadeddin Nesimî in the world literature history is the basic philosophical poems in Azerbaijani Turkish. In his works, clarification of philosophical experiments was caused misunderstanding by others. In the time of the Temur, despite all the pressures, he put forward his philosophical thoughts in his poems without compromise.

Nesimî was one of the leaders of the Hurifîs. His life and the ideas he put forward flourished with the influence of the Hurifism. Some bigoted islamic leaders had reacted to this. He stayed in prisons. Some feudal governors followed and stressed him. But those who loved him and believers increased as well. Hurifism developed rapidly. He was the praise of the Four Rights (the Qur'an, the Bible, the Torah, the Psalms). He showed the beauty of the world, the necessity of life, the size and understanding of the universe. Because this was his inspiration. After all, it is known that his skin was peeled and killed. Nesimî revealed his philosophical thoughts in his poems as "I want to be honest, I want to be human, I want to be honored to be human, I love humanity and people". The basis of his thoughts was based on this understanding.

Key Words: Sufi, honesty, pioneer, dervish, philosophical thought.

ÖZ

Büyük Azərbaycan şairi İmadeddin Nesimî'nin, dünya edebiyat tarihi içindeki yeri Azərbaycan Türkçesi dilindeki temel felsefî şiirleridir. Ortaya koyduğu eserlerinde şiirlerinde felsefî denemelerinin açıkça belirtilmesi, onun başkaları tarafından yanlış anlaşılmasına sebep oldu. Temurluların zamanında bütün baskılara rağmen o şiirlerinde kendi felsefî düşüncelerini tavizsiz ortaya koydu.

Nesimî, Hurifîlerin önde gelenlerinden biriydi. Hayatı ve ortaya koyduğu düşünceleri, Hurifîliğin etkisi ile gelişti. Bu softaların ve bazı yobaz İslam önde

* Professor , Doctor of Philological Sciences, the head of department "History of Press and Publisitics" Institute of Literature named after Nizami Ganjavi , Azerbaijan National Academy of Sciences.

(vuqar.ehmed.63@mail.ru)

gelenlerinin tepkisini çekti. Hapislerde yattı. Feodal yöneticilerin takibine ve baskılarına uğradı. Ancak onu sevenler ve inananlar da o derece arttı. Huriflik hızla gelişti. Dört Hak kitabının övücüsüydü. Dünyanın güzelliğini, yaşamın gerekliliğini, evrenin büyüklüğünü ve anlaşılmasının yolunu gösterdi. Çünkü onun ilham kaynağı bunlardı. Sonuçta derisi yüzülerek öldürüldüğü bilinir ve söylenir. Nesimî, “Dürüst olmak istiyorum, insan olmak istiyorum, insan olmaktan onur duymak istiyorum, insanlığı ve insanları seviyorum” diyerek felsefi düşüncelerini şiirlerinde bu anlayışla ortaya koyuyordu. Düşüncelerinin temeli bu anlayışa dayanıyordu.

Anahtar Kelimeler: Sufî, dürüstlük, öncü, derviş, felsefi düşünce.

РУЗИОМЕ

Великий азербайджанский поэт Имадеддин Насими вошел в историю мировой литературы как основоположник философской поэзии на азербайджанском языке. В его творчестве явственное стремление к поэтическому эксперименту, – интересны его вариации традиционной формы газели. Основы демократического мировоззрения будущего поэта были заложены ещё в юношеские годы, которые он провёл в кругу городских ремесленников. Тяжелые годы владычества тимуридов, принявших мусульманскую религию, нашли свое отражение и в творчестве Насими. Насими был одним из горячих приверженцев хуруфитов. Вся его жизнь и творчество были посвящены пропаганде идей хуруфи, борьбе с тимуридами. Он стал последователем главы хуруфизма Наими. Насими жил и работал исключительно трагично для истории Азербайджана и всего Ближнего Востока. Родина поэта была разделена на части маленькими феодальными правителями, разрушенными гражданскими войнами, подвергшимися непрерывным нашествиям иностранных захватчиков.

Творчество Насими и огромное число его последователей стали причиной быстрого распространения хуруфизма в этом регионе. Творчество Насими носило бунтарский характер, оно призывало к борьбе с социальной несправедливостью, против насилия над личностью, тирании и жестокости правителей.

Его стихи, созданные для красоты и разума человека, служили освобождению человека от всевозможных условий, отказу от фанатизма. Произведения Насими отражали красоту и разум человека, служили освобождению личности от всякого рода условностей. Об этом он написал в своем газели " в мир не вмещусь." Природа, красота окружающего мира был источником, вдохновляющий поэта на его пути к познанию жизни и вселенной. Насими считал, что желающий постичь истину, должен стремиться понять человека, его побуждения и стремления к красоте и доброте. Все эти показатели были основными идеями в произведениях Насими которые показаны в этой статье.

Ключевые слова : посланник, предшественник, праведник, поступок, всемогущий, пророк, расширить, аят, молиться, безупречен.

Seyed Imadeddin Nasimi used in all his works to understand the meaning of our life based on the guidance of the Quran, the source of human development and guidance. The use of the blessings of the Quran was the main activity of the poet. During the former Soviets, the “Enelhagga philosophy” of Nasimi was aimed at a completely radical approach based on the demands of the ideology of atheism. Of course, this structure was essentially atheist, so Nasimi’s obeisances — literary critics thus analyzed the work of the great poet, otherwise they would not have been able to convey Nasimi to future generations. Undoubtedly, when the time came, the truth found its way, and in the fields of science, as well as in other areas, everything became obvious, and the true face of the works of Nasimi appeared. New scientific works about Nasimi began to emerge, and our scientists began to characterize Nasimi's work, reflecting the truth. Everyone began to approach Nasimi in a certain way, and they all served the open codes of Nasimi artistic heritage. The basic idea and idea Nasimi's activity is related to the blessed verses of Koran, rich in wisdom and amazement, as mentioned above. For example, at verse 84th the “Sad ” of the Quran, God orders: This is the translation of “Halif al-Haq Al-Haq-Ahlul”. God said: "The truth is in me, and I say the truth. Nasimi declared it in the name of Almighty God. just like poems:

“ I am God, telling the truth

Truth I, truth in me, telling the truth !”

Without words, Nasimi, as well as his predecessors Khagani, Nizami and other powerful poets seized the Holy Quran, as God bestowed on him, and that this book, which is the source of all sciences, and these verses are as his life slogan. In verses 223-227th of the Holy Quran, verse" Esh - Shu'ara", Almighty God orders: “They say, they heard from the highest point, and most of them lie. The Prophet is not a poet. Only villains can obey poets. Did they not see that they were in every valley? But the one who believes and does good deeds remembers God a lot and is offended (Writing verses against, responding to the prophet and islam religion) except those who revenge! The oppressors, they will soon find out how to get back to the turning point. When the verses are revealed, three poets came to the prophet Muhammad and asked: " God knew that how poets we were, when we wrote this lines, and now we ... which kind of poets are we now?" God's Messenger said: "With the exception of those who believe and do good deeds." At that time, during the period of ignorance, when the new religion of Islam was still beginning, pagan poets wrote lyrical poetry, propagandizing mischiefs and calling for evil deeds. Most polytheists, that is, idolaters, were considered a poet, because they did not believe that the blessed verses of the Holy Quran were revealed in the Quran, and they did not believe that the Messenger of God was God's prophet. However, Hazrat Muhammad was not a poet, he was superior than a poet. Almighty God orders in verses 41, 42 and 43 of the Holy Quran "Truth" (Resurrection of Truth): “It is not the word of the poet! How less do you believe! It is not the word of the priest! How less do you think! It was came from the Lord of the Worlds! "" But the believers at that time, who believed in God and His Messenger, and were poets who did righteous deeds, prayed and praised, these poets wrote

their verses about unbelief, being thankful, being his God and existence, being a prophet of truth, but also to the beautiful poems describing his Messenger as the prophet of truth. There is no doubt that with all its existence, to his messenger, since the story of the Prophet is a poet dedicated to Ahl al-Bayt, Nasimi is also a prisoner of lust, like his predecessors. He was not one of the poets who preached disgusting things, on the contrary, only those who remember Almighty God, thanks to God Almighty, that God is truth, all that is capable of, the limitless nature of his mercy and compassion, in short, his superior qualities are stated. Therefore, observing the work of the poet, we see that his highest goal is directly connected with the poetic lines of the direct participation of Almighty God:

Both worlds will fit in me, but I can not fit into this world ...

I am, I am without a country, and I will not fit in beeing

There is no doubt that the poet describes two worlds from the thoughts of Almighty God, that there is a material and spiritual world, and emphasizes that Almighty God does not fit into any world, no matter how big the world. According to materialists, the universe has neither beginning nor end. That is, the universe is immaterial. Based on materialistic philosophy, this is the notion of a "static model of the universe." According to materialists, the universe is inactive. Nevertheless, the observations of our day convincingly show that the universe is the beginning. In addition, the universe moves, changes and expands every moment. Besides God, even the universe has a beginning and an end. For example, Almighty God says in Surah al-Isra, the 51st Surah of the Holy Quran, in verse 47th of Surah al-Zarriz (Winds of destruction): We created heaven with our power, and we expand it. " It should be noted that in many cases the word "heaven" in the Holy Quran means "the universe" and "space", which indicates the expansion of the universe. At the beginning of the twentieth century, the Russian physicist Alexander Friedman and the Belgian astrophysicist George Lemaitre continuously calculated and expanded the Universe, and this was completely subordinated to observations in 1929. However, Almighty is endless and flawless. The poet also emphasizes this strikingly: The poet also emphasizes this strikingly:

All that was, is and will be - everything is embodied in me

Do not ask! Follow me. I will no interfere with the explanation

When the poet called the throne, it meant heaven, and when he spoke on cover, he meant earth. Almighty Allah reveals in Sura al-Fatiha, verses 18-19 Surah al-Nuh: "Then God will bring you back to this again and take you out of on the day of the resurrection, and will take there from. Almighty God has made the cover, a place for you so that you can walk on its wide paths. "

"Kaf" ك and "Nun" ن are the letters of the Koran, meaning creation, the creation of the universe and the development of life with the angels in Levhi Mahfouz. Thus, in the first verse of Surah an-Nun, which is taken from the verses of Almighty God, "Huruf-Mahathir":

"Swearing by written and angels, or what is written in " on Levhi Mahfouz "

The universe is my forerunner, my beginning is your life, -

Recognize me by these signs, but I cannot enter the signs

By assumption and doubt, no one has come to the truths;
Who ever has learned the truth, he knows - I will not fit in the supposition.
Take a deeper look at my image and try to understand the meaning, -
Being a body and a soul, I cannot fit into a soul with a body.
I am pearls, hidden in the sink. I am the bridge leading to hell and to heaven.
So know that with such wealth I will not fit in the shops of the world.
I am the most secret treasure of all the treasures, I am the obviousness of all
worlds,
I am a source of jewels - I will not fit in the seas and the subsoil.
Although I am great and immense, but I am Adam, I am a man
I am the creation of the universe, - but I cannot fit in the creation.
“Judgment Day” and “the possible should go out”, and Almighty God said:
“The Day of Adam” when He created the Prophet (peace and blessings be upon
him), and said: “Wounded Adam!” And immediately Khazrati Adam (the world of
man) appeared .

All times and all ages – is me. Soul and peace - it's all me!
But is it not strange to anyone that I will not fit in them either?
I am the sky, I am all the planets, and the Angel of Revelation is me.
Hold your tongue behind your teeth - and I will not fit into your tongue,
I am a particle, I am the sun, I am the six sides of your land.
look at my clear face: I will not fit into this clarity
I immediately essence and character, I sugar with a rose in half,
I myself decide with justification - I can not fit into a small mouth.
I am a tree on fire, I am a stone that climbed to heaven.
You admire my flame - I will not fit into this flame.
I am young at the same time, I am a bow with a tight bowstring,
I am the power, I am the eternal wealth, but I myself cannot fit for centuries.
When he says: “Look at this amazement that I did not fit,” the poet tells us
that God did not fit in time, was out of time and created time for his creations. He-
re, when the poet refers to “salvation for forgiveness” on the night of Kadr, which
is the revelation of the holy Quran, and at the same time the word “salvation”, me-
aning night of forgiveness.

Although today Nesimi I, Khashimi I and Koreish I
I am less than my own glory, but I will not fit into glory.

Many people, in particular believers, know that Khazrati Mohammed, is the
mercy Almighty God's of the people of Hashimi and the "Quraysh" tribe So the
great poet writes here in the language of Prophet Muhammad (blessing be upon
him) :

Oh, face like roses, lips like coral,
Oh, eyes like daffodils and flowing
Angel envies your face beauty
Devil would like denied Sajdah.
But the "nun" is the same with the Book of Truth

The bright of face - is our Quran
Truth is you beauty of my darling
The prophet's word is our Quran

In these passages, Nasimi declares how closely he is attached to Islam, the Holy Quran. Nasimi was also a poet Ahl al-Bayt, because his love for Ahlul-Bayt in his work was characterized by his special sense of consciousness, harmony, poetic order, perfection and incredible fluidity, especially Khazrati Mohammed (blessing him) Ahlul Bayt characterizes his position luminous descendant with God:

I am a slave - dynasty, my lord is Ali
I need him, my benefactor is Ali
He made my heart my majesty, my Imam is Ali.
Mohammed my altar, my Imam is Ali

They came from the truth, they revealed the secret
They delighted the universe with their words.
Thank God, they made us merciful
Mohammed my altar, my Imam is Ali

From the beginning, Hassan was the benefactor of the universe.
Hussein - Karbala -is my best crown in the world
Imam Zeynel - Ibad - the source of my light
Mohammed my altar, my Imam is Ali

I heartily slave to Baqire -qulam- Jafer
to Musa Kazim and Imam Reza
Shah Tagi, on the road to Baba Nagi,
Mohammed my altar, my is Imam Ali

The distance leaves us far as wings
They are judges today, deserve respect
Blabbing gets to effort in this world
Mohammed my altar, my Imam is Ali

We are all soldiers of Imam Asker
And we all bow to Imam Mehdi Sahib
Thank goodness, Nasimi, we wait you...
Mohammed my altar, my Imam Ali

Nasimi loved Khazrat Ali (blessing him) and gave his explanations on his gezels:

You are the sunset of God, Nasimi
You are the secret of religion Murtaza
You are the seeing the spirit with life
Sureing that many have come from Adam.
Overthrowing of the martyr, dying away of the body

In the dungeon prisons it was insulting.
Being visiter , Masihe
Poet , telling the truth everywhere
Without losing the whole moan
Telling secrets without losing secrecy
Guest of all those who understand
Head of believers, guest

Nasimi also wrote in a number of works with " siratul - mustagim "- that he lived on the path of God, not following devil , not blind in worldly possessions, his coming from Almighty God , the coming of our beloved Prophet in intercession on the Day of Judgmen,didn't expressed his own language and didn't thank another language, and the same time,the most delisional,most impressive means of expressing himself in the face of Almighty God,wrote all these on his works for the readers.

I don't blame the rose in the thorn
I don't know Arabic, Persian and don't blame the language
I would like mercy from a narrow bridge for another world
I don't blame the path shown by the devil.
I got into trouble, everyone can help
Today I found, today I ate, tomorrow glory God
I don't any envy on the wealth of this world
I bon't blame the slave , It is God who feeds me,
This is Nasimi, the soul of Nasimi, as the wealth guest
While the defenders of tomorrow was Ahmadi-Mukhtar,
Giving all of us food, it was hidden wealth
Khalifa of the land, don't blame the nobility!

Believers know very well, that from the VIII century, when the people of Azerbaijan accepted the religion of Islam, we always gave " Fatah " to the souls of our dead, "Salavat" and read "Ya- sin" .

"Fatah" is called the mother and key of the Holy Quran and consists of seven verses. We basically understood Surah Fatah, and we mastered the Arabic version of Khazrat Mohammed's allegorical narrative, and also translated the Azerbaijani language as a result of the efforts of our scholars and theologians. But since we understood it simply, we did not reach his philosophical depths, and why we did not think that Fatah was the key and the mother of the Quran. Nasimi ressearched declared specifically with his seven verses of this blessed Surah , opend their knowledge, mean in meanings which was given him by Almighty God :

Show what is the verse " Fatiha Umm al-Kitab?"
What is the meanings of the letters "bist , hesht ,siv ?"
Give something from nine dad,seven mam and four doubles ,
What is the meaning of the " du , jahari , penc ,shesh " ?
Three hundred and sixty-six flats, forty-eight in order places
Which twelve characters show seventy-seven letters?
What is a thorny spring with fate?

Where is the place like the river galaxy stars
It is seven places, seven skies, seven seas, seven lines,
What are seven suras, seven verses and probability?

Literary critic Yaqub Babayev gives this clarity of numbers in this book of the great poet:

"Thus, according to the poet-philosopher, truths expressed by certain numbers in the existence do not lead to chaos, but to an orderly order, to serious harmony. These numbers indicate the following value. : 1-jasat-tribe, tawhid, two-jahan, material and spiritual world, 4-four elements, 6 form and six days of peace, 8 paradise , 9-falak, 12-constellation or 12 imam, 17 and seven severe prayers and etc. For example: 5 five prayers for happiness, five emotional worshipers, 5 basic teachings of Islam, 5 principles for Shiites, and so on. Or the 14th, taken from Surat al-Fatih, the 7th verse, and the sum taken from the numbers given in Arabic letters in the Arabic dialect of 4 words (human self); 7 lines of people and their total number; 7 people on the face of the mother (linear - hope) and 7 fathers (linear - up); 14 letters written at the beginning of the 29th Surah of the Quran. "(Yagub Babayev "Sacred Literature " Baku-Nurlan-2007, p. 93).

It should be noted that, according to secular sciences and theology, there are seven layers of the sky, seven layers of the earth and seven layers of the ocean! In addition, Almighty God revealed the blessed verses of the Holy Quran in seven letters, and when with the help of Almighty God Khazrati Mohammed climbed "Meraj", reached the top of "Sidratul-Muntah", although the angel could not reach this peak, and then was revealed ""Fatiha". , including "Kovsar", "Al-Bagara", "Ayetul-Kurs" - verses, 255-256 and 286th Surah "Aman - Rasulu ".

Our late scholar, Haji Mile, searched completely different version of a study on Surat al-Fath, which directly links Sura with the Messenger of God (blessing him) and his Ahl al-Byt.

It should be noted that Nasimi never betrayed poetry, despite the lessons he learned from his predecessors, and he used all the poetic forms and poetic expression skills to further enrich our poetic treasure.

"Preacher" is one of the main places of use of classical literary expressions. The preacher is the round of strip. This does not mean that you read or understood thoughts by this preacher, they don't losing its meaning. There are gazelles with such a rhythmic structure in the activities of Nasimi. By showing one of them, we clearly see the richness of the poet's art:

Oh my blooming, beloved, glamorous, witness
Oh my closely, elegant, my honor, my lover

(Nasimi's "Selected Works" p. 98. Compiled by Hamid Arasli Baku-1973).

"Parable " is the widespread method in Azerbaijan poetry. There is no Azerbaijani poet so that he does not use the parable. The parable is already category of philosophical itself. Parable is also very strong in the emotional effect. Poets can demonstrate the extent to which their poetic power is based mainly on parable . According to Ibn Kuleib, "Comparison in poetry is not intended to create a simple analogy, but rather to identify and distinguish between predestinations,

meanings, and events. Similar attributes and more features mean conditional nature. The more they are, comparison more perfect. This judgment is brought to the argument as an argument to emphasize the accuracy of the other judgment. (Аль-Баян Ибн Кулейба, стр. 12, 99, 107).

Nasimi used parables extensively in his works, and this expression played a very important role in increasing literary expression:

My moon , my beloved angel ,my elegant , my charming,

My meadow , the charming , with the pleasant aroma

My gentle, my sweetheart, my fascinate

My hijaz, Kaaba and Tur, my paradise , my angel

Based on the Holy Quran, science decorates and enriches the classical literature of Azerbaijan.

Scientific meaning of the poetic poems of Azerbaijani poets were incredibly illuminated by the blessed verses of the Holy Quran and made it a wonderful example of all mankind. By the way, this had a very positive effect on the creation of a system of literary works, and infused in the literary heritage of poets. That is why the system of literary description used to realize poetic imagination, also consists of these means of expressions. For example, "hosni-tealil" is used instead of the true reason as an adjective. The meaning of "eks" means to reverse the meaning, the word "tabdil" means "offset", and "tedvir" - as a period. Like many poetic means, these are literary illustrations taken from the Holy verse of the Quran. The Holy Quran has a number of verses that correspond to a poetic pattern called the "reverse", and are repeated from beginning to next. So that Nasimi skillfully used these literary illustrations in his works. In classical and modern poetry, Husni - tallillar (true reason), Exler (reverse), tabdiller (offset), tedvirler (period), along with classical modern poetry are most often used. Even in modern poetry are used "istiralar", "reflection", "tecirirler", "correction", which were decorations of his poems:

Muslims, see this hidden lover breaking up

How I can't cry , the body breaks up from the head

Oh, lover , I complain according breaking up,

You'll understand from my eyes that , sea and sky are crying of breaking up

Salt tear, the ocean breaking up from the river

For the reason that I was crippled

The sadness of my heart, the way out of this pain breaks up

Khalil Ibin Ahmad created the preaching of the Aruz the in 767 year of VIII century. He created a complete arous preach system. Vowels have three positions of pronunciation: long, medium and short in arabic phonetics. Therefore, preach arous adapted very easy on arabic poetry. For this reason, Khalil ibn Ahmed identified 15 varieties of preach aroud. Later, four variatives were identified and increased to 19. " Knowledge of Books " (Science of Happiness), written by Hasib Balakaguni in Kashi in the XI century - is the first work on preach aroud in Turkispeaking poetry . Azerbaijani poets, who wrote in Turkish, began to write on preach aroud from XI century.

“ It is for ages that preach arous is maintenance with our poetry. The works of all our great classics are written in this preach. Therefore, we need to study the theoretical foundations of this preach and be able to read the ghazals written on this ” (Tarlan Guliyev "Practical Issues of Aruz" (Study Guide) of the Ministry of Education of the Republic of Azerbaijan, Baku Uzeyir Hajibeyli Academy of Music "Science and Education" Baku-2013, p.3).

Nasimi created many works in various preach aruz, but the poet mainly used the “hajaz” (flow of words as music) and “ramal” (magnificence, pride). There are 70 hajjaz and 96 ramal poems in his books. However, the rajah (the expectation of a single rhythmic structure), munserikh (fluent and fast, with a free expression), mouzar (the same : ramal and hajaz), khafif (smooth, thin, moderate) and many other varieties. The literary and emotional capabilities of his gazelles are indefinable. The poet had brought rich style to Azerbaijani gazelles. One of his greatest achievements to our national poetry is ghazals, which created in folk style. These ghazals make up the majority in Nasimi’s literary heritage and are mostly bright colorful examples, written in the style of aruz, on the spirit of mood and their heart rhythms:

Do my heart fall in love, or what ?

Does it light like a weak candle or what?

You ashamed , oh my moon face

You burn like a candle, look how I rotate around your flame

The ghazals of the poet, who perfectly mastered the secrets of Aruz, are rich in a series of colored adornments. The poet filled out and enriched this series from the vocabulary of the indigenous people, using art from traditions and literary forms . Sheikh-ul-Islam Allahshukur Pashazade writes in his book "Islam in the Caucasus ", published in 1991, as Nasimi was a writer and a believer, following the dissolution of the Soviet Union: “Khakani, Nizami, Fizuli and Nasimi - God , blessing all of them ! Those who believe in God , His Messenger and His Book, and who are adored, are believers, who have been rejected. For believers the most characteristic feature is the piety of religion. The basis of this humanity of the world is religion. At a result , their affairs and their origin come from religion. If we affirm their opposition against religion, we would reject their deeds and works!" (Sheikh-ul-Islam Allahshukur Pashazade, “Islam in the Caucasus: History and modernity ”, Baku-1991, p. 150).

According to historical sources, Nasimi was the successor Naimi Shahid Fazlullah ibn Muammad Tabrizi and after his murder by order of Miranshah, the son of the ruler Amir Teimour, Nasimi began to spread hurufism. “After the death of Shah Fazlulla, his thoughts and sects spread throughout the Islamic world. Ali-Aliyul-Ala, Seyid Imadeddin Nasimi and his other supporters and successor run to Anatolia, went to the Bektashi chapel and had began to promote khuryfizum instead of the Bektashi sect. ” (Мухаммадали Тарбийат , «Данишмандани Азербайджан», «Выдающийся ученый и художник», «Азербайджанское государственное издательство», Баку-1987, с.225-257).

The sect created by Naimi, with the member Nasimi, "Khurifism", was a sect that displays verses from the Holy Quran, revealed by Holy God to the Prophet Mohammed (blessing him) containing world and universe.

The founder of "Khurifism" was an Azerbaijani writer and thinker, the founder - Fazlulla al-Huruf Naimi from Tabriz. He traveled to many countries of the East, for the dissemination of ideas and the organization of sects "Khurifizm." The main provisions of khurifism were interpreted in Naimi's book "Javidname" (Book of Eternity). Khurifas believe that the Arabic alphabet is sacred, and that they mean the discovery of the secrets of the world. ("History of Azerbaijan" in three tomes of the Academy of Sciences of the Azerbaijan SSR, Baku, 1958, p. 219).

Naimi, who initiated Nasimi's Hurism Master Class, became deeply rooted and reached in his thoughts, sciences and knowledge, as well as in his works Javidani-Kebir and Javidani Sajir in the Islamic world, especially among Shiite sectarians. Who was the successor of Naimi - all of whose philosophical views continued with the glorious work of the Blessed One, devoted to solitude and the unsurpassed greatness of the Creator, Nasimi with honor submitted hurufism with invaluable work throughout his life.

Having said the true truth, I appeared hidden to the universe

Saying true, true I, and appeared as mankind

(Vugar Ahmed "Textbook for students-philologists", "Literary criticism", publishing house "Teacher", Baku-2008, p. 107).

Naimi who was master of Nasimi founded the theoretical foundations of "Hurufizm" on the letters of Hurufi-Muhdam, which pointed to the beginning of the blessed heads of the Holy Quran, despite their own thoughts. Thus, many verses of the Holy Quran, such as Hurufi-Muhta, sad ص اyn ع qaf ق ra ر nun ن mim م lam ل elif ء etc. begin with these letters. The most readable prayers at the mourning ceremonies or on the graves of the dying "Ya-Sin" sura "يس" begin with the letters Hurufi-Muhdam. The difference between letters in verses with the letters "Hurufi-mukafir" is that they are read completely as written, as shown here. In other words, who reads the Holy Quran, they read the letters, in whole or in part, with the lengthy pronunciation. Nasimi emphasizes the sacred letters in his own way:

I am thirty-two letters "lem, ye, zell"

I have no partner, messenger, zeal

Therefore, I am eternal, from the beginning

I am eternal, from beginning to end

It is also worth mentioning that the secret of the letters of the "Kurufi-Mukta" lies in the symbols between God (blessing him) and God's messenger, who does not explain to anyone the meaning of these letters. Although commentators on the Qur'an always give different explanations for these letters, they are just

speculations, because, as mentioned above, this is a secret between God and His Messenger, and, to tell the truth, so far no one has been able to reveal this secret.

Although Naimi, Master Nesimi, also in his own way perceived the secret of these letters, as the victory of his thoughts and created the sect of “Hurufism” on the basis of these letters. As mentioned above, Nasimi was very dependent on Almighty God and was so attached that he had a good sense of divine love. Therefore, the poet, who is already enjoyed greatly by the love of the Almighty Creator, expresses the power of Almighty God in all other ways in his work:

From the beginning this beauty has made me drunk
From this source is worth being drunk
As if I am so amazed at first sight
The sky is drunk, the earth is drunk, the shining stars are drunk
Oh Nasimi, you are a close person of truth
You are the one who dares to say what it means to be drunk in the spirit

(Dr. Javad Khayat, “A Look at Azerbaijani Literature”, “Baku-Writer”, 1993, p. 35).

In this work, Nasimi spoke about the availability, above all, successors, praisers, preachers who liked Almighty God very much. The poet shows that the body of believers looked like a mountain Tour, but the heart to shine. When the Prophet Moses (blessing him) left him as a sign of divine light, the Almighty God had covered with divine love in the light, he transformed his servant into his own light. Those who know about the Holy Quran know that in ayet 35 of Surat "an-Nur", which is the XXIV verses of the 'Book of God', Almighty God declares: "God is the light in the light, and He reached to the light everyone whom He wishes."

Nasimi shows us the way! He tells us the truth about Almighty God, the Holy Quran, Hazrat Muhammad, Ahl al-Bayt, love our imams, our native land, land, language, religion, national and religious values, science, literature, traditions, our ancestors, our roots, our predecessors, he recognizes us with friends of God, the enemies of the Almighty God, He explains how to live according to the principle of Siratul-Mustaqim, independence, being guided by the Holy God, respecting the old, the elderly, as well as being close to the Almighty Creator, and declares the need to live all his life with absolution in this world. The works of the great poet, in fact, a lesson for us, a reminder, it is reminded, above all, Islamic is the mirror of rules and morals. For this reason, it is very important to read Nasimi, study Nasimi, research and analyze Nasimi with new perspectives.

Nasim is the world, because if we can enter this world, we can do many for ourselves and for the people! Because there is nothing bad in Nasimi's world! Everything is very beautiful and very pure, Because Nasimi claims that Almighty God is the only Creator and true God, the universe, life, existence, creator, creature and true God. The Holy Quran, which he gave to humanity, is an unprecedented Quran, the meaning of which is in each value of the ayet, Our beloved Prophet

Muhammad, Almighty God , sent mercy to the world, the Prophet Muhammad (blessing him) The purification of the Ahl al-Bayt is a righteous judgment, with the exception of the liberation of humankind, with a pragmatic, transposed, shimmering, beautiful poetry model, and with the means of ethics. As the people of Azerbaijan, we must always be proud that we have great poets, not only Azerbaijani literature, but also Muslim Oriental literature, as well as Nizami, Fuzuli and Nasimi.

Let God have mercy!

Divine Amin! Amin or Rabbil- all !

BİBLİOGRAPHY

1. "History of Azerbaijan" (in three volumes) Publishing House of the Academy of Sciences of Azerbaijan SSR Baku-1958. 444 s.
2. Doctor Javad Hayat "The Look at Azerbaijani Literature" "Baku-Writer" 1993. 176 p.
3. Yakub Babayev "Literature on Sect" Baku- "Nurlan" 2007. 116 p.
4. Tarlan Guliyev "Practical Issues of Aruz" (Study Guide) Ministry of Education of the Azerbaijan Republic Baku Academy of Music named after Uzeyir Hajibeyli "Science and Education" Bak-2013. 182 pp.
5. Hamid Arasli, author of the book "Selected Works" Baku-1973. 456 p.
6. Sheikhlislam Allahshukur Pashazade "Islam in the Caucasus: history and modernity" Azerbaijan State Publishing House Baku-1991. 223 s.
7. Mahammadali Tarbiet, "Danishmandani Azerbaijan", "Outstanding Scientists and Artistics", "Azerbaijan State Publishing House" Baku-1987. 435 p.
8. Vugar Ahmed " History of Literature" "Faculty of Philology The textbook for students "Publisher" Teacher "Baku-2008. 149 p.

TÜRKLERİN YARATILIŞ DESTANI İLE İSLAMÎ KAYNAKLARDAKİ BİRLİKTELİKLERE SENTEZİ BİR YAKLAŞIM

A SYNTHESIS APPROACH TO THE EPIC OF CREATION OF TURKS' AND UNIONS IN ISLAMIC RESOURCES

СИНТЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ВЗАИМОСВЯЗИ ДЕСТАНА О ПРОИСХОЖДЕНИИ ТЮРКОВ И ИСЛАМСКИХ ИСТОЧНИКОВ

Dr. Doğan KAYA*

ÖZ

“Türk Yaratılış Destanları”nı, mitolojik ürünler içinde değerlendirebiliriz. Mitler tabiatüstü varlıkların hikâyeleridir ve büyük oranda yaratılışla ilgilidir.

Yaratılış miti, Hristiyanlık, Musevîlik ve İslamiyet’le ilgili pek çok müşterek özellikler taşır. Tarih boyunca bu dinlerle teması olmamasına rağmen Altay Türklerinin anlatımlarındaki dinî motifler ve olayların yer almasının izahı bu makalede yapılmaya çalışılmıştır.

Hristiyanlık, Musevîlik ve İslamiyet’le tanışmamış olan Şamanist Altay-Yakut Türklerinin yaratılış inancında yer alan dünyasının yaratılışı, Allah’ın vasıfları, şeytanın vasıfları, insanın yaratılışı ve vasıfları, iyilik-kötülük, cennet-cehennem, hesap günü gibi dinî motiflerin varlığı Türk yaratılış anlatımlarında benzerlikler göstermesi bu makalede ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk yaratılış anlatımları, Şamanizm, İslamî inanış, Altay-Yakut Türkleri.

ABSTRACT

We can evaluate “The Epic of Creation of Turks” as mythological products. Myths are stories of supernatural beings and are largely related to creation.

The myth of creation carries many common features related to Christianity, Judaism and Islam. Although there has been no contact with these religions throughout history, the explanation of the inclusion of religious motifs and events in the narratives of Altai Turks has been tried to be made in this article.

Creation of the world of Shamanist Altay-Yakut Turks who had not met with Christianity, Judaism and Islam, the qualities of Allah, the qualities of satan, the creation and qualities of man, goodness-wickedness, heaven-hell, the collection of

* Cumhuriyet Üniversitesi Em. Öğretim Üyesi. Sivas/TÜRKİYE
(drdogankaya@gmail.com)

religious motifs such as the the day of judgment showed similarities in the narratives of Turkish creation discussed in this article.

Key Words: Turkish creation narratives, Shamanism, Islamic belief, Altay-Yakut Turks.

Tarihi derin geçmişlere sahip milletlerin, sağlam temelleri ve kültürel zenginlikleri vardır. Bunların başında da mitler, efsaneler ve destanlar gelir. Türkler, Çinliler, Hindular, Farslar, Mısır ve Grekler bu değerleri taşıyan milletlerin başında gelir.

Sözlü olarak vücut bulan bu en eski anlatmaların yazıya geçirilmesi son devirlerde gerçekleştirilmiştir. Mitolojik ürünler içinde değerlendirebileceğimiz “Türk Yaratılış Destanları” da bunlardan birisidir. Mitler; tarihi bilinmeyen devirlerde insanların yaşadığı dünyayı, akıl erdiremedikleri hadiseleri ve nesneleri, kolektif bir bilincin tezahürüyle ortaya koydukları ve gerçek kabul ettikleri ürünlerdir. Mitlerde öncelikle bir şeyin nasıl yaratıldığı, nasıl var olmaya başladığı yer alır. Mitlerin kahramanı tabiatüstü varlıklardır. Elaide göre mitler, “yaratılışın gerçek öyküleri”dir, “gerçek ve kutsal”dır. ”(Eliade 1993: 13) Mitler tabiatüstü varlıkların hikâyeleridir ve büyük oranda yaratılışla ilgilidir.

Türk Yaratılış miti XIX. yüzyılda Vasiliy İvanoviç Verbitskiy (1827- 12 Ekim 1890) ve Alman asıllı Rus Doğubilimcisi Wilhelm Radloff (17 Ocak 1837 - 12 Mayıs 1918) tarafından Altay-Yakut Türklerinden derlenmiştir. Verbitskiy Altay Türklerini Hristiyanlaştırmak vazifesi ile o coğrafyaya gitmiş ve orada otuz yedi yıl kalmıştır. Derlenen metinler arasında kısmen farklılıklar vardır. Hacim ve motif zenginliği bakımından Radloff’un derlemesi daha zengindir. O yüzden bu konuda çalışma yapan Köprülü (Köprülü, 2011: 71-72), Nihat Sami Banarlı (Banarlı 2004: 12), M. Necati Sepetçioğlu; (Sepetçioğlu,1998: 13-21) gibi araştırmacılar Radloff’un metnini kullanmışlardır.

Yaratılış miti Hristiyanlık, Musevîlik ve İslâmiyet’le ilgili pek çok müşterek özellikler taşır. Tarih boyu bu dinlerle teması olmamasına rağmen acaba Altay Türklerinin bu anlatmasındaki dinî motifler ve hadiselerin yer alması nasıl izah edilebilir? Pek çok araştırmacının dikkatini çekmiş olan bu husus nasıl izah edilebilir? Bildirimizde bu problemin halline çalışacağız.

Sümer-Akat, Mısır, Fenike, Fars, Grek ve Cermen gibi tarih boyu iz bırakmış milletin yaratılış destanları / ustureleri vardır. Bu anlatmaların pek çoğunda âlimin aslının su olması hususu öne çıkmıştır.

Verbitskiy’in derlediği Altay Yaratılış miti şöyle başlamaktadır: “*Gök yoktu, yer yoktu. Yalnızca, sonu olmayan bir deniz vardı.*” W. Radloff’un derlediği anlatma ise; “*Her şeyden önce su vardı. Yer, ay, gök, güneş yoktu.*” şeklinde başlar.

Âlemin aslının su olması inancı, Musevîlikte de karşımıza çıkar. Kitab-ı Mukaddes’in baştaki Eski Ahid bölümünde şu ifadeler yer alır: Tanrı ilk önce

gökleri ve yeri yarattı. Yer تنها ve boş idi. Boşluğu karanlıklar kaplamaktaydı. Sular üzerinde Tanrı'nın ruhu hareket ederdi.”¹

Kur'an-ı kerimde de bununla paralellik gösteren ifadeler yer alır. “*O kafir olanlar, görmediler mi ki, göklerle yer bitişik bir halde iken biz onları ayırdık. Hayatı olan her şeyi sudan yarattık. Hâlâ inanmıyorlar mı?*” (Enbiya, 30) “*Allah, her dabbeyi [her hayvanı, her canlıyı] sudan yarattı.*” (Nur 45) “*Sudan bir insan yaratıp onu nesep ve sıhriyete dönüştüren O'dur.*” (Furkan 54)

Türk Yaratılış destanında da aynı kabul görülür. Ancak diğerlerinden farklı olarak “Kayra Han” adı ile tek Tanrı inancı da karşımıza çıkar. Radloff derlemesinde tanrının adı *Kayra Han*, Verbitskiy'nin derlemesinde ise *Ülgen*'dir. Bu hususa Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde işaret edilmiştir. Sözelgesi; İhlas Suresi'nin ilk ayetlerinde (1-4); “*De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğrulmamıştır. Hiçbir şey O'na eş ya da denk değildir.*” ve Hadid Suresinin 3. ayetinde ki; “*O, ilktir ve sondur, görünen ve görünmeyen O'dur.*” ifadeleri bunlardan bazılarıdır. Diğer milletlerin destanlarında olmayan Türk yaratılış mitinde yer alan bir başka unsur da Erlik (Kişi oğlu)'in de var olmasıdır. Bu hususu irdeleyen Numan Durak Aksoy şu tespitlerde bulunmuştur:

“Altay destanında; “Henüz daha hiçbir şey yok iken iyiliğin sembolü Tanrı Ülgen ile kötülüğün sembolü olan Şeytan Erlik büyük deniz üzerinde uçup duruyorlardı” ifadelerinden de anlaşılacağı üzere iki prensip mevcuttur. İran Mitolojisi ile Türklerin yaratılış destanları arasında bir benzerlik vardır. İran'daki Ehrimen ve Hürmüz, Türk mitolojisinde Tanrı Ülgen ve Şeytan Erlik olarak geçer. Burada Tanrı Ülgen daha güçlü durumda gösterilirken İran mitolojisinde her iki tanrı arasında bir kuvvet dengesi vardır.”²

Verbitskiy'nin derlediği metinde insanın yaratılışı ile ilgili şu ifadeler vardır: “*Bay-Ülgen, bir gün denize bakarken, suyun üstünde bir toprak parçasının yüzdüğünü gördü. Toprağın üzeri, insan gövdesine benzeyen bir kil tabakası ile kaplıydı. Ülgen, “Bu cansız toprak, kişi olsun!” diye buyurdu. Toprak, kişi oldu. Ülgen, ona Erlik adını verdi; olduğu yere bıraktı. Erlik, giderek Ülgen'i buldu. Ülgen de onu yanına aldı; kendisine küçük kardeş yaptı. Bir zaman sonra Erlik, Ülgen'i kıskandı. Ondan daha güçlü olmak istedi. Ülgen'e imrendi, “Ben de onun gibi olmalıyım.” diye düşündü. Düşüne düşüne Ülgen'e düşman oldu.*”

Bu İslam inancında insanoğlunun yaratılmasıyla benzerlik gösteriyor. Kur'an-ı Kerim'de insanın topraktan yaratıldığı birçok ayette zikrediliyor. “*Biz insanı, kuru çamurdan, şekillenmiş balçıktan yarattık.*” (Hicr, 26) “*O sizi çamurdan yarattı*” (Enam, 2) “*Biz insanı süzme çamurdan yarattık.*” (Müminun, 12).

Radloff'un derlediği metin ise şöyle başlar: “*Sadece Tanrı Kayra Han (Kuday)vardı, ancak yalnızdı ve canı sıkılıyordu, sudan gelen bir ses ona “yarat” dedi. O da kendi gibi birini yarattı ve ona kişi dedi. İkisi de birer kara kaz gibi su üzerinde uçuyorlardı.*”

¹ *Kitab-ı Mukaddes*, Tekvin, I, Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil), İstanbul, 1985, , s. 1-2.

² Numan Durak Aksoy, *Türk Yaratılış ve Türeyiş Destanları ve Dini Motifler*, Kayseri, 1993, s. 60 (E. Ü. Sosyal. Bil. Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Anlatmada, Tanrı Kayra Han, şeytanı sembolize eden Erlik / Kişi ile birlikte uçar. Erlik rüzgâr icat edip suyu dalgalandırır ve Kayra Han'ın yüzüne su sıçratır. Bunu görünce kendisini Kayra Han'dan üstün görüp daha yüksekte uçmak ister. Bununla ilgili olarak Me'âriç Suresinin 19 inde "Gerçekten insan, pek hırslı ve sabırsız yaratılmıştır." ifadesi vardır. Uçmayı başaramayan Erlik suya batar, boğulacak hale gelir. Tanrım bana yardım et! " diye yalvarır. Kur'an'a bu hususa da temas edilmiştir. "İnsana zarar geldiği zaman, onu giderebilmesi için bize dua eder (yalvarır)." (Yunus, 12) İslâm inancında, işlenen günahlar cezasız kalmaz. Bunun yanında Allah tövbe edenin günahını bağışlar, affeder. Kur'an-ı Kerim'de bu "*De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.*" (Zümer, 53) şeklinde ifadesini bulur. Erlik'in / Kişi'nin boğulurken Kayra Han'dan yardım istemesi ve Kayra Han'ın onu affetmesi bunun güzel bir örneğidir. Tanrı Kayra Han, Erlik'e; "Ağzındaki toprağı ne için sakladın?" diye sorması üzerine Erlik; "Kendim için yer yaratmak istemiştım." der. Kayra Han "Öyleyse at ağzından da kurtul!" diye emreder.

Erlik'in boğulmasına mani olan Kayra Han, onun suyun yüzeyine çıkmasını sağlar Tanrı, Erlik'e "Suya dal, suyun dibinden toprak çıkar." diye emir verir. Erlik söyleneni yapar. Tanrı getirilen toprağı suyun yüzeyine serper ve serperken de; "Yer olsun!" diye buyurur. Yasin Suresi'nin 82. Ayetinde bununla ilgili olarak; "O'nun işi, bir şeyi yaratmak istediği vakit sadece 'Ol!' demektir ve o şey derhal var olur." ifadesi vardır. İslâmi inançta da Allah kâinatı "Kün" yani "Ol" emri ile yaratmıştır. Bakara Suresinin 117. Ayetinde bu husus açıkça belirtilmiştir. "*O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Bir şeyi dilediğinde ona sadece 'Ol!' der, o da hemen olur.*"

Verbitskiy anlatımında "Dünyanın yaratılışı altı günde olmuştu. Yedinci gün Bay Ülgen uyumuştı." Sözleri geçmektedir. Kur'an'da ve Tevrat'ta da dünyanın altı günde yaratıldığı bilgileri vardır. "Ve gökler ve yer ve onların bütün orduları itmam olundu ve Allah yaptığı işi yedinci günde bitirdi. Ve yaptığı bütün işten yedinci günde istirahat etti."³

Bu, A'râf Suresi'nin 54. ayetinde geçen; "Şüphesiz ki, Rabbiniz Allah, gökleri ve yeri altı günde yarattı." Burada, gökler ve yerler yaratılmadan önceki gün kavramı olmadığı için kimi müfessirler ayette geçen "altı gün" kadar bir zaman olarak tefsir ederler. Şurası var ki Allah'a göre gün, bizim bildiğimiz 24 saat anlamında değil "an" anlamına gelir. Hac Suresinin 47. ayetinde: "Muhakkak ki, Tanrı'nın katında 'bir gün', sizin saymakta olduklarınızdan 'bin yıl' gibidir!" denilmektedir. Buna göre Allah katındaki "bir" gün bizim bin yılımıza bedeldir. Kur'an'da bunu doğrulayan başka ayetler de vardır. Me'aric Suresinin 4. ayetinde: "Melekler ve ruh (Cebrail), oraya, miktarı -dünya yılı ile- 'elli bin yıl' olan 'bir gün' de yükselip çıkar." Demek oluyor ki; Tanrı katındaki "bir gün" bizim sayımızca "elli bin" yıl kadardır. Bu bilgilerden sonra Allah'ın kâinatı altı günde, yani altı devirde yarattığı hükmü ortaya çıkmaktadır.

Yaratılış destanında, yaratılan kişi, her ne kadar insan şeklinde olsa da üslendiği rol bakımından şeytandır. Ülgen'i kıskanıp onun gibi olmaya çalışması, büyüklenmesi, tanrıyı aldatmaya yeltenmesi bunun işaretleridir.

³ Maurice Bucaille, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an* (Çev. Mehmet Ali Sönmez), İstanbul, 1987, s. 219.

Türk yaratılış usturesinde Erlik, suya dalıp Tanrı'ya toprak çıkarırken içi hırs dolu olduğundan kendisi için de ağzına bir miktar toprak alır. Niyeti, kendine göre bir yer yaratmaktır. İnsanlardaki hırs ve tamahla ilgili olarak "Mala çok düşkünsünüz." anlamında Fecir Suresinin 20. ayetinde; "*Malı, bütün gücünüzle seviyorsunuz.*" denilmektedir. Alâk Suresinin 6. 7. ve 8. ayetlerinde de "*Gerçek şu ki, insan malda zengin olduğunu görmesiyle azar. Kuskusuz dönüş Rabb'inedir!*" ifadeleri yer alır.

Erlik ağzından toprağı fırlatınca Küçük dağlar, tepeler meydana gelir. Ra'd Suresinin 3. ayetinde; "*Yeri döşeyen ve onda oturaklı dağlar yaratan O'dur.*"; Hicr Suresinin 19. ayetinde de "*Yeri uzatıp orada dağlar yerleştirdik.*" Nebe Suresinin 12. ayetinde "*Üstünüze yedi sağlam gök bina ettik.*" ifadeleri bu hususla örtüşmektedir.

Yeryüzü oluştuktan sonra üzerinde dalsız budaksız bir ağaç biter. Kayra Han bu ağacın dallarının ve yapraklarının olmasını murat eder. Ağaç bir anda 9 dallı oluverir. Kayra Han; "Dalların her birinin kökünden dokuz kişi türesin ve bunlardan 9 millet olsun." der. Kuran-ı Kerim'in Hucurât Sûresi'nin 13. ayetinde geçen; "*Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık.*" ifadesi bu hadiseyi doğrulamaktadır.

Erlik, Tanrı'nın yarattığı insanları kendisine vermesini ister. Kayra Han kabul etmez. Erlik yaratılanları merak eder ve onların yanına gider. Orada insanlardan başka, hayvanlar, kuşlar ve daha bilmediği birçok güzel yaratıkları görür. Canlılar bir ağacın meyvesinden beslenmektedir. Ancak bir tarafındaki meyvelere dokunmamaktadırlar. Çünkü tanrı onlara o taraftaki meyveleri yemelerini yasaklamış ve başına da bekçi olarak yılan ile köpeği koymuştur. Yasak meyve ile ilgili olarak Bakara Suresinin 35. ayetinde şöyle bir ifade vardır: "*Ey Adem! Sen ve eşin (Havva) cennette oturun. İkiniz de ondan dilediğiniz yerde bol bol yiyeceğiniz, fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa haddi aşan zalimlerden olursunuz.*"

Yaratılış mitinde Erlik "Körmös" olarak vasıflandırılır. Körmös, "Kör, görmeyen" anlamına gelir. İslâm inancında da Şeytan "Kör Şeytan" olarak bilinir. İnanca göre, şeytanın gözü Hz. İsmail'in attığı taş ile gözü kör olmuştur.

Erlik Körmös, Törüngey adındaki birisini bulur ve "Kayra Han size yalan söylemiş, siz bu dört dalın meyvelerinden yiyiniz." der ve sonra uyumakta olan yılanın ağzına girer. Yılan ağaca çıkıp o yasak meyveden yer. Ardından Törüngey'in eşi Eje de o meyveden yer ve meyve çok hoşuna gider. Meyveyi de Törüngey'in ağzına sürer. O anda her ikisinin de tüyleri dökülür. Utanıp bir ağacın ardına saklandılar. İslâm inancında Törüngey, Adem'i ve Ece de Havva'yı karşılamaktadır. Bu hadiseye bağlı olarak Kuran-ı Kerim'in A'raf Sûresinin 22. ayetinde bazı ifadeler vardır: "Böylece onları hile ile aldattı. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine görüldü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar."

Bu konu ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şu bilgileri buluruz: "*Ben sizi bu ağaçtan menetmemiş miydim? Ve şeytanın sizin gerçekten apaçık bir düşmanınız olduğunu söylememiş miydim?*" Dediler ki: 'Rabbimiz, biz nefislerimize zulmettik, eğer bizi bağışlamazsan ve esirgemezsen, gerçekten hüsrana uğrayanlardan

olacağız.’ (Allah) Dedi ki: ‘Kiminiz kiminize düşman olarak inin. Yeryüzünde belli bir vakte kadar sizin için bir yerleşim ve meta (geçim) vardır.’ Dedi ki: ‘Orda yaşayacak, orda ölecek ve ordan çıkarılacaksınız.’ (Araf, 19-25)

Bunun üzerine Kayra Han, onların her birine ayrı ayrı cezalar verir. İlk cezayı "Şimdi sen de Erlik'ten bir parça oldun." diye yılana verir. "İnsanlar sana düşman olsun, seni görünce vurup, ezip öldürsünler." der. Ece'ye "Sen de Erlik'in sözüne uydun, yasak meyveyi yedin, gebe olup çocuk doğuracaksın; doğum sancıları çekeceksin, sonra öleceksin... İnsanlar senden çoğalacak." der. Allah, insanın ölümüyle ilgili Ankebût Sûresinin 57. ayetinde şunları söyler: "Her canlı ölümü tadacaktır. Sonunda bize döndürüleceksiniz."

Kayra Han, Erlik'e kızar; "Öyleyse üç kat yerin altında ayı da güneşi de olmayan karanlık bir dünya vardır. Seni oraya atıyorum." diyerek Erlik'in de cezasını verir. Bu hususa, Kur'an-ı Kerim'in A'râf Suresinin 13. ayetinde temas edilmiştir. Allah şeytana "Hemen in oradan (Cennetten Allah katından). Orada büyüklük taslamak senin haddine mi? Haydi çık. Çünkü sen alçaklardansın."

Kayra Han Erlik'e; *"Artık sen günahlı oldun dedi, Bana karşı geldin. Kötülük düşündün. Bundan sonra sana uyanlar, kötülük düşünenler senin gibi kötü kişi olacak; bana uyanlar ise iyi ve pak kişiler olacak, güneş ve aydınlık yüzü görecek."* der. İyi-kötü, aydınlık-karanlık kavramları ile günahlılar ve sevaplılara, cennet ve cehenneme işaret edilmiştir. Kötülük karanlıkla, iyilik aydınlıkla eşleştirilmiştir. Günah işleyenlerin karanlıkta yani cehennemde kalacakları, iyi kişilerin aydınlıkta yani cennette olacağına hükmedilmiştir. *"İman edip salih amel işleyenler, Allah'tan korktukları, imanlarında sebat ettikleri, salih amel işlemeye devam ettikleri, sonra Allah'tan sakındıkları, imanlarından ayrılmadıkları, yine Allah'tan korktukları ve iyilikte bulundukları müddetçe, daha önce yediklerinden dolayı kendilerine bir günah yoktur. Allah iyilikte bulunanları sever."*(Maide, 93)

Allah'ın: *"Kınanıp alçaltılmış ve kovulmuş olarak oradan çık. And olsun, onlardan kim seni izlerse, cehennemini sizlerle dolduracağım."* (Araf, 18) sözleri de bu hususla müştereklik göstermektedir.

Körmös, işlediği günahıtan dolayı boş yere tanrıdan kendisini gizlemeye çalışır. Halbuki Allah, her an her yerdedir ve olacakları ve olan-biten her şeyi bilir. Ali İmran Suresinin 5. ayetinde bu özellikle belirtilmiştir. *"Şüphesiz, yerde ve gökte Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz."*

Daha sonra Tanrı, insanlara ceza verir. "Bundan sonra size yemek vermeyeceğim Kendinizi kendi gücünüzle kazanarak besleyiniz. Sizinle konuşmayacağım, size Maytere (Gök Oğul)'yi göndereceğim." der. Bu hususta Kur'an'da muhtelif ayetler vardır:

"Dedi ki: "Rabbim, beni kıskırttığın şeye karşılık, and olsun, ben de yeryüzünde onlara, (sana başkaldırmayı ve dünya tutkularını) süsleyip-çekici göstereceğim ve onların tümünü mutlaka kıskırtıp-saptıracağım." (Hicr, 39)

"Onlar Allah'ı bırakıp tanrıçalara taparlar ve: 'Elbette senin kullarından belli bir takımı alıp onları saptıracağım, onlara kuruntu kurduracağım, develerin kulaklarını yarmalarını emredeceğim, Allah'ın yarattığını değiştirmelerini emrede-

ceğim' diyen, Allah'ın lanet ettiği azgın şeytana taparlar. Allah'ı bırakıp şeytanı dost edinen şüphesiz açıktan açığa kayba uğramıştır." (Nisa, 117-119)

"Beni azdırdığın için, and olsun ki, Senin doğru yolun üzerinde onlara karşı duracağım; sonra önlerinden, artlarından, sağ ve sollarından onlara sokulacağım; çoğunu sana şükreder bulamayacaksın, dedi." (Araf, 16-17)

Kayra Han Erlik'e; "Bana düşman olmazsan, insanlara fenalık etmezsen yanıma gel." diye haber gönderir. Erlik Kayra Han'dan kendisini kutsamasını ister ve ardından; "Müsaade et ben de kendim için gökler yapayım." diye istekte bulunur. Kayra Han, buna izin verir. Erlik gökler yapar. Kendi avenesini başına toplayıp göklere yerleşir ve orada çoğalırlar.

Tanrı Kayra Han'ın en sevgili kullarından olan Mangdaşire (Ulu Kişi) Kayra han'ın huzuruna çıkıp yarattığı kişilerin yeryüzünde sefil, Erlik'in avenesinin ise göklerle huzurla yaşadığını söyler. Kayra Han Mangdaşire'ye üzülmemesini söyleyip "Bir gün gelecek senin gücün Erlik'in gücünden daha üstün olacaktır." der.

Gün gelir Ulu kişi o gün güçlenir. Kayra Han, Ulu kişiyi yanına çağırıp Erlik'in göklerini başına yıkmasının zamanın geldiğini söyler. Mangdaşire emri yerine getirir ve Erlik'in dünyasını kırıp geçirir.

Kayra Han insanlara; *"Ben size mal verdim, aş verdim, yeryüzünde iyi güzel temiz ve arı sular verdim, size yardım ettim. Siz de iyilik yapınız. Ben göklere döneceğim, çabuk gelmeyeceğim."* *"Şimdi ben aranızdan ayrılıyorum, ama yine geleceğim. Beni unutmayın, geri gelmez sanmayın. Geri döndüğümde iyiliklerinizin, kötülüklerinizin hesabını göreceğim."* sözleri ile ahiret inancını ve cennet-cehennemi kastetmiştir.

Kuran-ı Kerim Yasin Suresinin 33. , 34. ve 35. ayetlerinde bu hususla ilgili olarak şu ifadeler vardır: *"Kendisine hayat verdiğimiz ölü toprak gerçekte bir ibret ayetidir. Çünkü biz onu yağmurla dirilttik de ondan pek çok tarım ürünleri çıkardık. İşte onlar bunlardan yerler. Ve orada hurmalıklardan, üzüm bağlarından bahçeler yaptık. İçlerinde kaynaklar akıttık. Bunu mahsulünden ve kendi ellerinin mamulatından (yetiştirdiklerinden) yesinler diye yaptık. Hâlâ şükretmeyecekler mi?"*

Artık bir daha insanların yanında olmayacağını uzaklara gideceğini bildiren Kayra Han yardımcı ruhlarına hitap ederek yokluğunda yapacakları vazifeleri hatırlatır ve insanların idaresini Yap kara, Mangdaşire, Maytere ve Şal Yime'ye verir.

Kur'an'da da insanların melekler tarafından yönetildiğiyle ilgili Zariyat Suresinin 4-5 ayetinde hükümler vardır.

Mangdaşire / Ulu kişi Kayra Han'ın buyruklarını yerine getirir. i. Olta yapar, balık avlar, tüfeği ve barutu icat eder, avcılık yapar. Ardından Kayra Han onu da yanına alır. İnsanlar kendi halleri ile baş başa kalır.

SONUÇ

Hristiyanlık, Musevilik ve İslâmiyet'le henüz tanışmamış olan Şamanist Altay-Yakut Türklerinin yaratılış inancında yer alan dünyanın yaratılışı, Allah'ın vasıfları, şeytanın vasıfları, insanın yaratılışı ve vasıfları, iyilik-kötülük, cennet

cehennem, hesap günü gibi bunca dinî motifin varlığı hangi sebebe bağlanabilir? Aklımıza bazı sorular gelmektedir. Acaba derlemeyi yapan Verbitskiy ve Radloff'un kendi inançlarındaki bilgileri aktarmış olabilirler mi? Buna ihtimal vermiyoruz. Çünkü anlatılanlar Uno Harva'nın tespitlerinde de olduğu gibi (Harva; 2015, 363-442) Şamanizm inancıyla birebir örtüşmektedir.

İlk insan olan Adem, aynı zamanda ilk peygamberdir. Hz. Adem ve sonra gönderilen 124.000 peygamberin hepsi Allah'tan aldıkları vahiy yoluyla Allah'ın varlığını, niçin yaratıldıklarını ve nasıl yaşamaları gerektiğini anlatmışlar, Hak yolunda olmalarını tembihlemişlerdir. Allah'ın vücut-ı mutlak ve hüsn-i mutlak oluşu, ahiret inancı her dinin değişmez prensipleridir. Tarihi akış içerisinde insanlar Hak dininden uzaklaşmış, batıl inanç ve yaşayışlara yönelmişlerdir. O vakit Allah o topluma Peygamber göndermiştir. Peygamber Allah'ın elçisi ve kuludur. Peygamberler vahiyle şereflendirilmiş ve diğer insanlarda bulunmayan niteliklere sahip, seçkin kişilerdir. Hiçbiri Allah'ın müsaadesi dışında fayda sağlama ve zarar giderme güçleri yoktur. İslam onları ilah mertebesine çıkarmamıştır. Peygamberler dini tebliğle yetinmemişler, dinin esaslarını açıklamışlar, ümmetlerine öğretmişler, onları eğitip kötülüklerden arındırmışlardır. (Akgül 2008:5,107)

Kur'an'da her kavme peygamber gönderildiği işaret edilmiştir.

"Her ümmet içinde mutlaka bir uyarıcı peygamber bulunagelmıştır." (Fatır, 24),

"Allah'a and olsun ki biz senden önceki ümmetlere de peygamber göndermişizdir..." (Nahl 16/63)

"Kendilerine apaçık anlatabilsin diye, her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik. Allah dilediğini saptırır ve dilediğini de doğru yola erdirtir; güçlü olan, Hâkim olan O'dur." (İbrahim, 4)

Bu ayetlerden hareket edecek olursak, bilinmeyen bir devirde Allah, Türklerle de bir peygamber göndermiştir. Gönderilen peygamber diğer peygamberler gibi aynı tavır içinde olmuş, insanlara aynı bilgileri aktarmıştır.

İslâm inancında olduğu gibi Altay Türklerinin Yaratılış mitindeki tek tanrı inancı, evrenin yaratılışı, insanın yaratılışı, şeytan, melek, cennet ve cehennem unsurlarının yer alması bununla izah edilebilir. Çağlar içinde ve farklı coğrafyalarda bu bilgiler kısmen değişmiş, varyantlaşmış ve ilk bilgilerin bakiyesi olarak XIX. yüzyıla kadar ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

Aça, Mehmet, *Türk Halk Edebiyatının El Kitabı*, Ankara, Grafiker Yayınevi, 2014.

Akgül Hüseyin, *İman ve İbadetler*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2008.

Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004.

-
- Elaide, Mircea, (Çev. Sema Rıfat), *Mitlerin Özellikleri*, İstanbul: Simavi Yayınları, 1993.
- Ercilasun, A. Bican, *Büyük Türk Klasikleri*, C. I, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004.
- Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, (Sadeleştirenler, Yakup Çiçek-Necat Kahraman), Temel Neşriyat, İstanbul, 2000.
- Harva, Uno, *Altay Panteonu-Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*, Ofis Yayın Matbaacılık, İstanbul, 2015.
- İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm- Materyaller Araştırmalar*, TTK Yay. Ankara, 1986.
- Karakurt, Deniz, *Türk Söylence Sözlüğü*, e-kitap, 2011.
- Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Meali.
www.kuranmeali.org
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.
- Radloff, Wilhelm, *Sibirya'dan Seçmeler*, (Çev. Ahmet temir), İstanbul, 1976.
- Sepetçioğlu, M. Necati, *Karşılaştırmalı Türk Destanları*, Toker Yay., İstanbul: İrfan Yayınevi, 1998.
- Tanyu, Hikmet, *Türklerde Tek Tanrı İnancı*, s. 43-44.

BERCESTE AYNASINDA YENİCELİ ÂŞIK SİDKÎ'NİN ŞİİRLERİ

YENİCELİ ÂŞIK SİDKÎ'S POETRY ON THE MIRROR OF BERCESTE (HIGH ART VALUE)

СТИХИ ЕНИДЖЕЛИ АШЫК СЫТКЫ В СВЕТЕ СТИХОСЛОЖЕНИЯ

Nail TAN*

ÖZ

Her şairin şiirlerinde çok beğenilen, sanat değeri yüksek bazı mısra, beyit ve ya dördlükler, bendler vardır. Bunlar kolaylıkla ezberlenir, hatırd tutulur. Yazılı ve sözlü anlatım sırasında duygu ve düşüncüyü güçlendirmek amacıyla kullanılırlar. Edebiyatta bu tür şiir parçalarına "berceste" denilir. Hatta, bir şiirin tamamı "berceste" olabilir.

"Berceste" terimi başlangıçta bir divan edebiyatı terimi iken zamanla anlamı genişlemiştir.

Berceste mısra, beyitler konusunda çeşitli antolojiler hazırlanıp yayımlandığı görülmüştür.

Yeniceli Âşık Sıdkî Baba'nın (1862-1928) Baki Yaşa Altınok tarafından bas-kiya hazırlanıp yayımlanan divanını taradığımızda berceste şiir, dördlük, beyit ve mısra olarak pek çok şiir, şiir bölümüyle karşılaşmaktayız. Usta şairin, berceste terimiyle nitelendirilebilecek şiir bölümleri oldukça fazladır. Biz, sadece bunlar içinden, bir bildiri çerçevesine sığacak kadarını seçmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Yeniceli Âşık Sıdkî Baba, Baki Yaşa Altınok, berceste şiir, berceste dördlük, berceste beyit, berceste mısra.

ABSTRACT

Among the poetry of every poet; there are some highly acclaimed, and high art valued verses, couplet or quatrains and bends (each of the quadrants, context). These are easily memorized and remembered. They are used to strengthen feelings and thoughts during written and oral narration. In literature, such pieces of poetry are called "berceste (high art value)". Also, all of a poem can be a "berceste (high art value)" too.

* Kültür ve Turizm Bakanlığı Em. HAGEM Genel Müdürü. Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

At the begining, while the term “berceste (high art value)” was initially a divan literature, over time the meaning has expanded.

It has been seen that various anthologies have been prepared and published on stich and verse of berceste (high art value).

When we analyzed the Ashiq Sıdkî Baba (Father) (1862-1928)’s divan which was prepared and published by Baki Yaşa Altınok, we encountered many poetry, quatrain, couplet and verses. The sections of poetry that can be described as berceste (high art value) are quite excessive. We just tried to pick up enough of them to fit in a paper.

Key Words: Yeniceli Ashiq Sıdkî Baba (Father), Baki Yaşa Altınok, poetry of berceste (high art value, quatrain of berceste (high art value), couplet of , berceste (high art value), verse of , berceste (high art value).

Giriş

Farsça kökenli bir edebiyat terimidir “berceste”. Günlük hayatta aşırı beğenme amaçlı kullanıldığı da görülür. Genellikle; “1. Sağlam, 2. Seçilmiş, beğenilmiş, 3. Güzel, hoş, latif, 4. Sanat değeri yüksek, 5. Kolayca hemen hatırlanabilen, yüksek anlam taşıyan şiir veya söz” anlamındadır (Çağbayır 2016: II/661). “Berceste mısra” ise tek başına yetebilen, seçkin ve güzel söylenmiş mısra demektir (Çağbayır 2016: II/661).

Edebiyat kavram, terimi olarak berceste başlangıçta tek mısrayı ifade ederken zamanla anlam genişlemesine uğramış; beyit, dörtlük, bend ve hatta şiirin tamamını kapsamına almıştır. Bildirimize konu olması, bu anlam genişlemesi dolayısıyladır. Yakın dönemde yayımlanmış, bizce en muteber edebiyat terimleri sözlüğünden aktardığımız şu cümleler bildirimizin hareket noktasını oluşturmaktadır denilebilir: “Edebiyatta; gerek bir şiire bağlı, gerek bağımsız olsun, öz ve güzel anlamlı, kolayca anımsanabilen, sağlam kuruluşlu mısralara ‘mısra-ı berceste’ veya ‘şeh/şah mısra’ denir. Divan şairleri, sıradan gazel veya kaside yazmak yerine berceste şiir söylemeyi önemsemişlerdir. Koca Ragıp Paşa’nın (1693-1763) ‘Eğer maksûd eserse, mısra-i berceste kâfidir’ mısrası bu düşüncüyü çok güzel ifade etmektedir. Ancak, berceste mısra yazmak şairin isteğine bağlı olmayıp aradan zaman geçmesi, güzel söz/vecize ve atasözlerinde olduğu gibi sık sık anımsanması/tekrarlanmasıyla ortak zevkin bir parçası olması gerekir. Recaizade Ahmet Cevdet Zînetü’l-mecâlis (Meclislerin Süsü) adını verdiği şiir mecmuasında 1067 berceste mısrayı biraraya getirmiştir.

Berceste terimi, güzel ve eşsiz bir kaside, gazel ya da herhangi bir şiir veya söz için de kullanılır. Şiir-i berceste, beyt-i berceste, fıkır-i berceste gibi.

Berceste mısra örnekleri:

Ol mâhiler ki deryâ içredir, deryâyı bilmezler

Hayalî (ö.1557)

İnsan âlemde hayal ettiği müddetçe yaşar

Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958)

Modern Türk edebiyatında (Yeni Türk Edebiyatında demek istiyor.), şiir anlayışı değiştiği için berceste mısra söyleme sanatı ortadan kalkmıştır. Son berceste mısra örnekleri Yahya Kemal ve Mehmet Âkif’in şiirlerinde bulunmaktadır.” (Aynur 2001:I/405-406).

Alıntının yazarı, akademisyen Hatice Aynur’un son paragraftaki görüşüne katılmıyoruz. Yeni Türk Edebiyatı şairlerinin birlik, ikilik, üçlük adını verdikleri şiirlerden çok beğenilip berceste kabul edilenler vardır. Ayrıca birçok şairin (Nazım Hikmet, Necip Fazıl, Orhan Veli, Cemal Süreya, Ece Ayhan, Ahmet Ârif, Attilâ İlhan ilk aklıma gelenler) ezberlenip dillerde dolaşan, antolojilere girmiş mısra, beyit, bendlerinin bulunduğu bilinmektedir. Hele, berceste şiir o kadar çok ki!

Divan edebiyat uzmanı Prof.Dr. İskender Pala da mısra dışında berceste beyit ve dörtlükler bulunduğunu belirtmektedir (Pala 1989: I/144).

Divan şiirinde, şiirin en güzel beytine “beyt-i berceste” denildiği gibi, “şah beyit” de denilir (Pala 1989: II/365). Sadece “mısra-ı berceste” amacıyla yazılanlara, bağımsız anlamında “âzâde” denildiği görülür. “Âzâde” aslında bir şiire ait olmayan vezinli tek mısradır. *Türkçe ağzımda annemin sütüdür*/Yahya Kemal Beyatlı gibi (Pala 1989: I/107-108).

Recaizade Ahmet Cevdet’in (ö. 1831) berceste mısraları biraraya getirdiği *Zînetü’l-Mecâlis*’le, berceste beyitleri topladığı *Nevâduru’l-âsâr fî mütâlâ’atı’l – eş’âr* adlı eserleri yeni Türk alfabesine aktarılıp yayımlanmıştır (Abdulkadiroğlu 1994; Abdulkadiroğlu-Sarı 1998; Atalay 2017).

Berceste beyit ve mısralardan bir kısmı zamanla şairi unutulurken atasözleri hâline gelmiştir. 276 atasözünün kaynağı olarak gösterilen bercestelemlerle ilgili bir inceleme yayımlanmıştır (Gürgendereli 2003: 85-97).

Özetlemek gerekirse, her şairin sanat gücünü yansıttığı, halkın beğenip ezberlediği veya hatırında kalan, konuşma ve yazılarında duygu ve düşüncelerini desteklemek amacıyla kullandığı bazı mısra, beyit, dörtlük, bend veya şiirler vardır. Söz gelimi; Fuzûlî’nin *Su Kasidesi*, Bakî’nin *Mersiyesi*, Süleyman Çelebi’nin *Mevlid*’i, Yahya Kemal’in *Sessiz Gemi* ve *Rindlerin Ölümü*, Arif Nihat Asya’nın *Bayrak*, Mehmet Âkif’in *Çanakkale Şehitlerine* ve *İstiklal Marşı* ve Orhan Şaik Gökay’ın *Bu Vatan Kimin*’i berceste şiirlerden sadece birkaçıdır. Berceste mısra, beyit, dörtlük ve bendlerin sayısını tahmin etmek mümkün değildir. Berceste beyitlerin en meşhurlarından biri Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan Kanunî Sultan Süleyman’a (1495-1566) aittir:

*Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi.*

Yeniceli Âşık Sıdkî Baba ve Berceste

Âşık Sıdkî Baba, her şeyden önce bir Bektaşî şair olarak halk edebiyatının “Tekke Edebiyatı” veya “Dinî Tasavvufî Halk Edebiyatı” şeklinde adlandırılan bölümüne; Baki Yaşa Altınok’un yayımladığı divana göre Türkçe 669, Farsça 2 ve Arapça 1 şiir ile 1395 beyitten oluşan *Nasihatname-i Sıdkî*’yi ayrıca *Mevâlid-i Aşk*

eserini, bazı destan ve şiir parçalarını kazandırmıştır (Tan 2017:471). Altınok’a göre yayımlanmamış başka şiirleri de bulunmaktadır. Hece ölçüsünün yanı sıra aruz ölçüsüyle de şiir yazdığı görülmüştür. Divan, Gazel, Mersiye ve Naatları vardır.

Yeniceli Âşık Sıdkî’nin çok güçlü bir şair olduğu ve arkasında çok sayıda şiir bıraktığı düşünüldüğünde “berceste”lerini bulup çıkarmanın güçlüğü kolaylıkla anlaşılacaktır. Biz, bu bildiride 15-20 dakikada sunulabilecek bir bildiriye konu olabilecek kadarını seçmeye, belirlemeye çalıştık. Bunu yaparken de divanı (Altınok 2013) iki üç kez baştan sona okumak zorunda kaldık.

Tespitlerimizi dört başlık altında topladık:

- A. Berceste şiirler
- B. Berceste dörtlükler
- C. Berceste beyitler
- Ç. Berceste mısralar

A. Berceste Şiirler

Sıdkî Baba’nın “berceste şiir” denilebilecek otuza yakın şiirini göstermek mümkündür. Bu tespit, kişiden kişiye değişmekle birlikte, önemli ölçüde mutabakat sağlanabileceğine inanıyoruz. Beğenilen şiirlerin havalandırılması, deyişe-türküye dönüşmesi de önemli işaretlerden biridir. Tespitimize göre ilk ve son dörtlüklerini verdiğimiz şu dört şiir “berceste” terimini, nitelemesini öncelikli olarak hak etmek-tedir:

-1-

Bir güzelin hasretinden âhından
Tutuştı her yanı, yandı ha yandı.
Âşık oldum onun mah cemâline
Âşkından her yanı yandı ha yandı.

...

Sıdkî’yam çekmişem gayet zârı ben
Dilerim ki muradıma erem ben
Bir hayırsız yâr elinde kaldım ben
Ağzımda dillerim yandı ha yandı.

(Altınok 2013:97)

-2-

Siyah perçemlerin, hatem yüzlerin
Garip bülbül gibi zâreler beni.
Hilal ebruların, âhu gözlerin
Tîr-i gamzelerin yareler beni.

...

Sıdkî’yam, billahi ben terk etmezem
Başka güzellere gönül katmazam
Dövseler, kovsalar buradan gitmezem
Meğer ferman gelip süreler beni.

(Altınok 2013:144-145)

-3-

Nasihat Destanı

Gel ey zâhit, doğru Müslüman isen
Akçasız altınsız iman satarım.

Gevher meydanında bezirgân isen
Yükü cevahirli kârban satarım.

...

Sıdkî der ki fark eyledim özümü
Hakikat bâbında açtım gözümü

Cahile asla söylemem sözümü
Kâmil meydanında irfan satarım.

(Altınok 2013: 186-189, 21 dörtlük)

-4-

Ayrılık ateşi kâr etti cânê
Seher yeli sevdiğimden bir haber.
Selamım tebliğ et kutb-i cihâna
Seher yeli sevdiğimden bir haber.

...
Sıdkî'yam kalmışam ıssız çöllerde
Böyle dert bulunmaz gayrı kullarda
Gönül intizarda, gözüm yollarda
Seher yeli sevdiğimden bir haber.
(Altınok 2013:282)

Söz konusu dört şiirin yanı sıra divandaki 19, 50, 57, 66, 75, 102, 111, 113, 138, 143, 150, 162, 173, 179, 198, 323, 328, 335, 351 ve 383 numaralı şiirlerin de berceste nitelenmesine layık olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

B. Berceste Dörtlükler

Çar köşeye ziya verdi cemâli
Güzeller ceminde yoktur emsali
Şehinşah bakışlı çeşmi mevâli
Zülfikâr oynatır meydan içinde.
(Altınok 2013: 31/4)

Sefil Sıdkî ateşlendi aşkından
Henüz inmiş kafesinden köşkünden
Yüz bin melek dersin alır meşkinden
Baktın sultan olmuş arşın üstünde
(Altınok 2013: 50/7)

Sıdkî, yüz on dört sûre ve ayette
Âdemde sır oldu Hakk bu sıfatta
Üç yüz altmış altı ayet var cesette
Cümlesin bir edip göçebildin mi?
(Altınok 2013: 103/6)

Kimi deli dedi, kimi budala
Ne çare katlandı gönül her hâle
Tutuben yakamdan verdi dellale
Bir pul ilen ilan etti aşk beni.
(Altınok 2013: 111/3)

Sûret-i zâhirde insanım dersin
İblisin gömleğin almış giyersin
Arpa saman taksam başına yersin
Hayvan mısın, bilemedim ben seni.
(Altınok 2013: 116/3)

Sen beni aşkınla eyledin abdal
Huri misin, gılman mısın söyle gel
Bu ne gülüş, bu ne bakış, bu ne hâl
Melek misin, insan mısın söyle gel.
(Altınok 2013: 141/1)

Yüzünde yeşil ben âşikâr olmuş
Çekilmiş kaşların Zülfikâr olmuş
Gözlerin âleme hükümdar olmuş
Mühr-i Süleyman'dan güzelsin güzel.
(Altınok 2013: 143/2)

Bülbül oldum her dikene konmazım
Ayetsiz hadissiz söze kanmazım
Sıdkî der ki Ehl-i Beyt'ten dönmezim
İsterse cismimi paralasınlar.
(Altınok 2013: 265/5)

Ârif ol, kalbini uğratma kışa
Söyleme bu sırrı her kalbi nâşa

Dört kapıdan içeri girmeyen
Kend'özünde kırk makamı görmeyen

Biat etmeyenler nesl-i Bektaş'a
Kendi leylek, sözü lak lak dediler.
(Altınok 2013: 292/2)

Ehl-i Beyt'in didârına ermeyen
Yuları başında hayvan sayılır.
(Altınok 2013: 310/3)

Kul Pervâne'm eydür, çoğalmış âdû
Seyrettim cihânı, kalmamış tadı
Kanaraya oturmuş kelpile kedi
Sini donanması kebab istiyor.
(Altınok 2013: 327/5)

Kaldırmış nikâbın bir melek simâ
Sureti Hakk'ı nûr-i Rahman okunur.
Kaşları Zülfikâr, esmâü'l hüsnâ
Gözleri nokta-i Bürhan okunur.
(Altınok 2013: 337/1)

C. Berceste Beyitler

Kaldı dâm-i gamda dil-i şeydâmız
Kıl hâlîm hikâye, dokun geç sabâ.
(Altınok 2013: 10/2)

Anadan doğmadan aşka yanmışız
Pervane olsak da hoş, olmasak da.
(Altınok 2013: 12/3)

Mustafa'dır tâc-i pâk-i enbiyâ
Murtaza'dır serfirâz-ı evliyâ.
(Altınok 2013: 13/1)

Sıdkî der, cahiller bilmez bu hâlî
Mürşide yetmeyip hayvan olursa.
(Altınok 2013: 23/7)

Secde kılıp kaşlarının yayına
Bir kez divanına dur kerem eyle.
(Altınok 2013: 37/1)

Mâhitap cemâlin olalı izhar
Cennet-i âlâya hürmet mi kaldı?
(Altınok 2013: 74/7)

Cömert olan bir nan bulsa yedirir
Bâhil ile altın paylaşılır mı?
(Altınok 2013: 102/3)

Ali'yi seveni ateşe yakmam
Sıdkî'ya, cehennem ateşi olsam.
(Altınok 2013: 150/5)

Yamalıklı yerin çok amma nidem
Terzi oldum, söküklerin dikerim.
(Altınok 2013: 176/5)

Berdâr olmuş dostun zülfün telleri
Bin Mansur asılmış her danesinden.
(Altınok 2013: 203/1)

Bûseler umarsın yanaklarından
Bilmem Sıdkî nasıl dîvânesin sen.
(Altınok 2013: 207/5)

Nokta-i Bürhan'ı bilmezsin gafil
Okunan ayeti türkû sanırsın.
(Altınok 2013: 220/5)

Sefil Sıdkî, beni yârdan ayıran
Nan bulmasın, giyeceği çul olsun.
(Altınok 2013: 247/3)

Kalbimiz şehrine kurduk terazi
Tartarız dünyayı, mizanımız var.
(Altınok 2013: 271/4)

Hânümanlar yıkar, evler dağıtır
Böyle dilber beslemesin analar.
(Altınok 2013: 287/4)

Gel gönül kimseye bulma bahane
Kend'özünde cürm ü hatayı gözet.
(Altınok 2013: 364/4)

Sakın her kazana girip kaynama
Savuran bulunmaz, taşarsın vargıt.
(Altınok 2013: 366/5)

Üstaz külüngünden geçerse eğer
Yapıya uymadık asla taş olmaz.
(Altınok 2013: 383/2)

Hacı Bektaş tavlāsından boşanan
Sair tavlalarda karar edemez.
(Altınok 2013: 392/2)

Dargın bakan mihmanına, ya melûl
İncinir andan Hudâ hem ol Resûl.
(Altınok 2013: 396/3)

Bir gerçeğin tokmağında ezildik
Er ceminde diri değil ölüyüz.
(Altınok 2013: 397/6)

Demidir ey gözüm, can ü ciğerden ağla, kan ağla
Yezid'in ettiği cevır ü cefâyâ her zaman ağla.
(Altınok 2013: 391-24/1)

İltica kıldık kapına, el'aman vağfirlenâ
Âl-ü evlâd-ı Ali'den kılma dûr yâ Rabbenâ.
(Altınok 2013: 396-27/1)

Hasta kıldın bu Sıdkî'yı derd ile, hasret ile
Ölürsem kazın kabrimi Hazret'in avlusuna.
(Altınok 2013: 404-36/4)

Ç. Berceste Mısralar

Kanaat Kaf'ını bekler mi karga?
(Altınok 2013: 14/3)
Halk içinde destan etti aşk beni.
(Altınok 2013: 111/2)

Naz ettikçe, gözde ziyam sarardı.
(Altınok 2013: 76/2)
Bir pul iken ilan etti aşk beni.
(Altınok 2013: 111/3)

Esirim, gerdanda tele bağlandım.
(Altınok 2013: 148/1)

Yüreğime dağlar vurdum uyandım.
(Altınok 2013: 156/5)

Putperestlere şeytan satarım.
(Altınok 2013: 68/8)

Üstaz meydanında kâr delisiyim.
(Altınok 2013: 182/4)

Külünkten geçmiştir taşımız bizim.
(Altınok 2013: 183/3)

Eyler dil mülkünü yağma kaşların.
(Altınok 2013: 219/3)

Dar kapta kaynama, taşar dediler.
(Altınok 2013: 289/5)

Lebleri hoş meyhanedir dediler.
(Altınok 2013: 290/1)

İş işleği şeytan, kendi şeytandır. (Altınok 2013: 299/1)	Hakikat ilminde hayvan ne bilir? (Altınok 2013: 224/4)
Gözün kıyametten nişan okunur. (Altınok 2013: 335/2)	Müjgânı katlime ferman okunur. (Altınok 2013: 337/3)
Telimiz dildedir, saza ne minnet. (Altınok 2013: 362/5)	Kaynar derunumda aklın kazanı. (Altınok 2013: 362/5)
Kendi keliminden düşersin vargit. (Altınok 2013: 366/4)	Bu cihanda ağlamadık baş olmaz. (Altınok 2013: 383/2)
Gökte uçan kılavuzsuz kuş olmaz. (Altınok 2013: 383/7)	Sabırsız insanda kemâl bulunmaz. (Altınok 2013: 385/2)

SONUÇ

Yeniceli Âşık Sıdkî Baba, Dinî Tasavvufî Türk Halk Edebiyatının sıradan değil tam anlamıyla güçlü, usta şairlerinden biridir. Bektaşî edebiyatının da temel taşlarından. Bu sebeple, berceste terimini yakıştırdığımız çok sayıda şiir veya şiir parçası/bölümü üretmiştir. Biz sadece, berceste teriminin divan edebiyatı dışında da kullanılabileceğine dikkat çekmek amacıyla az sayıda örnek üzerinde durduk.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Abdulkadiroğlu, Abdulkirim (1994), *Recaizade Ahmet Cevdet: Zînetü'l-mecâlis*, Ankara, 240 s.
- Abdulkadiroğlu, Abdulkirim-Sarı M. (1998), *Recaizade Ahmet Cevdet: Nevâdirü'l-âsâr fî mütâlâ'ati'l-eş'âr/Seçme Beyitler*, Ankara, 416 s.
- Altınok, Baki Yaşa (2013), *Sıdkî Baba Dîvânı*, Ankara, 592 s., Sistem Ofset Yayıncılığı.
- Atalay, Mehmet (2017), *Recaizade Ahmet Cevdet: Berceste Mısralar/Zînetü'l Mecâlis*, İstanbul, 294+42 s., Büyüyen Ay Yayınları: 210.
- Aynur, Hatice (2001), *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara C I, s. 405-406. AKDITYK AKM Yayını.
- Çağbayır, Yaşar (2016), *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 10 Cilt, Ötüken-TİKA Yayıncılığı.
- Gürgendereli, Müberra (2003), “Klasik Edebiyatımızda Mesel Hâline Gelmiş Baz Berceste Mısralar”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S 21, 2003, s. 85-97.
- Pala, İskender (1989), *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ankara, 2 C, 544 s., Kültür Bakanlığı Yayınları:1019.
- Tan, Nail (2017), “Yeniceli Sıdkî Baba’nın Yeni Nesillere Bıraktığı Kültürel Miras” *Yeniceli Âşık Sıdkî Baba ve Popülerlik Çerçevesinde Kültür Sanat Sempozyumu Bildirileri*, Mersin, s. 469-478. Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 18.

GELENEKSEL KÜLTÜRÜMÜZDE VE ÂŞIKLARIN DİLİNDE KINA

THE HENNA IN OUR TRADITIONAL CULTURE AND IN THE LANGUAGE OF ASHIKS

ХНА НА ЯЗЫКЕ АШУГОВ И В ТРАДИЦИОННОЙ КУЛЬТУРЕ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI*

ÖZ

Kına, Arapça “hına” sözcüğünün dilimize geçmiş biçimidir. “Kına ağacı” denilen bir bitkinin kurutulmuş yapraklarından elde edilir. Türk halk kültüründe kına boyası sürünme (kına yakma) üç konuda yapılır. (a) Kesilecek kurbanı kınalamak, (b) Askere giden gencin saçını kınalamak, (c) Gelin ve güvey olanların elini kınalamak.

Kına aslında bir süs unsurudur. Kına yakılırken söylenen mâniler, türküler, deyişler halk edebiyatımızın inceleme konusudur.

Özellikle gelin ve güveyiye kına yakılırken söylenen “ağıt türküler” halk edebiyatının önemli deyişlerindendir.

Âşıklarımızın söyleyişleri, kına yakan ağıtçı kadınların deyişleri, bazı anonim olmuş kına türkülerini bu makalemizin konusudur.

Âşık Emrah, Gevherî, Âşık Derdiçok, Âşık Ferrahî, Köroğlu, Ruhsatî, Dertli, Garip Hasan, Âşık Ömer, Karacaoğlu, Dadaloğlu gibi âşıkların şiirlerinde “kına” kelimesinin kullanımına ilişkin örnekler ve kına konulu mani ve türküler yazının içeriğini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kına, geleneksel kültür, kına yakma, âşıklar, kına ağıtları.

ABSTRACT

The henna is passed to our language from an Arabic word “hına”. It is obtained from the dried leaves of a plant called as “henna tree. In Turkish folk culture, painting with henna dye (apply henna) is done on three subjects. (a) to apply henna to the sacrificed animal before slaughter (b) to apply henna to the hair of the soldier before military service (c) to apply henna to bride and groom's hands.

* Dokuz Eylül Ü. Em. Öğretim Üyesi. İzmir/TÜRKİYE
(zileli.yardimci@gmail.com)

Henna is actually an ornamental element. Folk songs (mâniler), ballads (türküler), sayings (deyişler) are the subject of examination of folk literature.

In particular, “lament ballads (ağıt türküler)”, which were sung by the bride and groom at the applying of henna, are important expressions of folk literature.

The sayings of our ashiks, the sayings of applying henna, lament women, some anonymous henna ballads (kına türküleri) are the subject of this article.

In the poems of the ashiks such as Ashik Emrah, Gevherî, Ashik Derdiçok, Ashik Ferrahî, Köroğlu, Ruhsatî, Dertli, Garip Hasan, Ashik Ömer, Karacaoğlu and Dadaloğlu, the examples of the use of the word henna and folk songs (mâniler) and ballads (türküler) on henna constitute are the content of the article.

Key Words: Henna, traditional culture, applying henna, ashiks, henna laments.

Malinowski’ye göre, bir toplumu öteki toplumlardan ayıran o toplumun kendine özgü kültürüdür. Bir kültürü özgün kılan, o kültürü oluşturan öğelerin kültür bütünü içindeki yerleri ve öteki öğelerle olan ilişkileridir.

Her kültür kendi içinde uyum sağlayıp bir bütünlük oluşturur. Kültür birliğinden hareket eden Malinowski, kültürü toplumsal bütünleşmenin temeli olarak görür.

Her toplumu kaynaştıran, bir arada tutan, tasada ve kıvançta ortak eylemler sergileten çeşitli değerler bulunmaktadır. Bu değerler içinde en önde gelenleriyse gelenek ve göreneklerdir. Türk halkının gelenek ve görenekleri arasında önemle korunanlardan biri kına yakma geleneğidir.

Kına, Arapça hına sözünün dilimize kına olarak geçmiş biçimidir. Kına, iki çeneklilerden kına ağacı denilen bir bitkinin kurutulmuş yapraklarının tozudur. En çok Afrika, Mısır, İran ve Hindistan’da yetişir. Yurdumuzda da İçel, Adana, Antalya yöresinde yetiştirilmektedir.

Kına yakma adetinin İbrahim Peygamber’in oğlu İsmail’i kurban ederken bir kınalı koçun gelmesi, Allah tarafından İsmail’in yerine bu koçun kurban edilmesinin istenmesi nedeniyle adak için kurban kesimi geleneği doğmuştur.

İbrahim Peygamber’in oğlu İsmail’i kurban için süsleyip sürmelemesi gibi gelen koçun da süslenmiş, boyanmış olmasından dolayı kurbanlıkların süslenmesi ve kırmızı boya sürülmesi gelenek haline gelmiştir.

Türk halk kültüründe kına üç şey için yakılır. Bunlardan birisi

Kesilecek kurban kına yakmaktır. Allah yoluna kurban edildiği için.

İkincisi askere giden delikanlıya kına yakılır. Bazı yörelerde başa bazı yörelerde de ele yakılır. Bu uygulama gelenek ve göreneklerimizde yanında bir nevi vatana kurban olduğunu ifade etme amacı güder.

Vatan hizmetinin başlangıcında askere giderken yakılan kına, askerin görevine daha candan sarılması gerektiğini, yeri geldiğinde vatan için kurban olacağını hatırlaması içindir.

Halk arasında Kınalı Ali söylencesi çok yaygındır. Söylenceye göre:

Oğlum Ali, yazmışsın ki 'Kafamdaki kınayla dalga geçtiler.

Kardeşıme de yakma.' demişsin.

Kardeşine de yaktım. Komutanına ve arkadaşlarına söyle, senle dalga geçmesinler.

Bizde üç şeye kına yakılır:

Bir; gelinlik kıza: Gitsin ailesine, çocuklarına kurban olsun diye.

İki; Kurbanlık koça: Allah'a kurban olsun diye.

Üç; Askere giden yiğitlerimize: Vatana kurban olsun diye.

Gözlerinden öper, selam ederim. Allah'a emanet olun. Annen.

biçimindedir.

Üçüncüsü de gelinlere kına yakılmasıdır.

Geline kına yakılır, çünkü gelinin ailesi kızını gelenek ve göreneklerimize göre baba ocağından başka bir eve göndermekte, kocasına ve yeni evine kurban etmektedir.

Kına aynı zamanda temizliğin, saflığın, iyi niyetin simgesi olduğundan geline kına yakma coşku ile kutlanır. Bu kutlama gününe *kına gecesi* denir.

Kına gecesi, gelinin ve güveyinin gerdeğe girmeden önce yapılan büyük eğlencenin ve şenliğin adıdır. Bu gecenin en çarpıcı uygulaması ağıtlarla birlikte yakılan kınadır. Kınanın bir tepsi içerisinde üzerinde yanan mumlarla taşınması, buna gelinin kız arkadaşlarının eşlik etmesi gelenektir. Kına yakan kimsenin çoğunlukla başı bütün olarak tanımlanan evli, mutlu ve ilk çocuğu hayatta olan bir kimse olmasına özen gösterilir. Gelinin avcuna kına yakılırken kayın valide gelinin avcuna altın koyar. Oyunlar, türküler, mâniler, deyişler kına gecelerinin en önemli unsurlarıdır.

Kına yakılırken söylenen mâniler, türküler, yakımlar kız ile anasında duygu çelişkilerini açığa çıkarmaktadır. Bir taraftan ağlanır, öte yandan eğlenilir. Zaten kına türküleri gelin ve anneyi ağlatmak için düzenlenmiş yakımlardır. Kına yakma deyimi de ağıt yakma gibi türkü yakma sözüne dayalı olarak oluşmuş bir söz kalıbıdır.

Kına geceleri genellikle gelinin yaşlıları tarafından yürütülen neşeli ve çok sesli bir gecedir. Türkiye'nin her tarafında birbirine yakın adlar verilen bu geceye *kına gecesi, el kınası, gelini kınaya çekme, kına düğünü, kına basma, baş bağlama, gelin okşama* vb. adlar verilse de genel adı kına gecesidir. Kına geline bakireliğin simgesi olduğu için, gelini güzelleştirdiği için, gelin olduğunun belli olması için, söz getirmeden gelin olduğu için ve geleneğe bağlı olduğu için yakılır.

Kına gecesi, Anadolu'da hanım hanıma yapılan eğlence olup Sabaha kadar sürebilir.

Aslında kız evinde gelin kınası, oğlan evinde de güvey kınası yakılırken günümüzde modern yaşamın getirdiği yeni olanaklar çerçevesinde kız ve oğlan evleri bir araya gelip ortaklaşa bir eğlence düzenleyerek kına gecesi geleneğini yerine getirmektedir. Geleneksel kültürümüzde ayrı yapılan etkinliklerdir.

Hemen her yörede uygulanan bu gece için yakılmış türkülere *kına türküsü* denir.

Kına gecesi söylenen kına ağıtları tıpkı ölüm ağıtları gibi belli bir tören unsuru taşıyan ağıtlardır. Kına ağıtlarının tamamı anonimdir. Sadece kadınlar tarafından gelin kıza kına yakılırken genellikle sazsız, çalgısız söylenir.

Bu türkülerin saz eşliğinde de icra edildiği bilinmekle beraber genellikle gecede bulunanlarca sazsız söylenir.

Kına ağıtları hiçbir zaman para karşılığı okunmaz. Eğlenceye katılan kadınlar ve kızlar tarafından okunur. Ölüm ağıtlarında olduğu gibi para karşılığı ağıt okuyan ağıtçı kadınlar olmaz. Bu ağıtlar için kesinlikle para verilmez.

Kına ağıtlarında her konu ele alınmakla birlikte ağırlıklı olarak işlenen konu ayrılık ve gurbettir. Bu türkülerin ilginç örnekleri:

*Geline bak geline
Kına yakmış eline
Gelin kurban olayım
Senin tatlı diline*

*Kırat gemini gever
Düğün halkı seni öğer
Kızım kınan kutlu olsun
Söyle dillerin tatlı olsun*

*Tarlaya soğan ekerler
Etrafına çit çekerler
Gelin olacak kızın
Eline kına yakarlar
Gelin kınan kutlu olsun*

*Atladı geçti eşiği
Sofrada kaldı kaşığı
Büyük evin yakışığı
Kızım kınan kutlu olsun*

*Çattılar çatma taşını
Vurdular düğün aşını
Gelin kınan kutlu olsun
Evinde dirliğin tatlı olsun*

*Yağmur yağar urgan urgan
Kız üstünde telli yorgan
Güzel yataklarda çalkan
Bindiğin atlar etlensin
Gittiğin yollar otlansın*

*Gelin kınan kutlu olsun
Dirliğin düzenin tatlı olsun*

*Kebapçıların şişi
Gelinin inci dişi
Kınanız mübarek ola
Hazırlayın bahşişi*

*Uykum geldi esnerim
Bülbülü kafeste beslerim
Kınanız mübarek ola
Bahşişimi isterim*

*Kınası karılır tasta
Oğlan evi pek havasta
Kız anası kara yasta
Gelin kınan kutlu olsun
Orda dirliğin tatlı olsun*

*Kaya dibi karıncalı
Yani çifte görümceli
Hem dayılı hem amcalı
Gelin kınan kutlu olsun
Orda dirliğin tatlı olsun*

*Atlayıp geçer eşiği
Sofrada kalır kaşığı
Gelin evlerin ışığı
Gelin kınan kutlu olsun
Orda dirliğin tatlı olsun*

Bu ağıtlarda en çok işlenen tema kız anasının ve kızın duygularının yansıtılmasıdır. Kız anasının ağzından:

*Dağlarda gilik kurusu
Dibinde keklik sürüsü
Bu da ölümün yarısı
Kızım kınan kutlu olsun
Evinde dirliğin tatlı olsun*

biçiminde söylerken kız gurbete gidiyorsa ağıt yakan kadınlar kızın ağzından yak-
tığı ağıtlarla kızı sanki çevresiyle vedalaştırır. Bunun ilginç örnekleri de:

*Bindirdiler Arap ata
Döndürdüler yönüm öte
Savuşturdu komşu kızlar
Komşu köyden daha öte*

Anam kınan kutlu olsun

Kalanlar mutlu olsun

Elimi yuduğum arklar

Belimi verdiğim dutlar

İşte koydum gidiyorum

Silip süpürdüğüm yurtlar

Anam kınan kutlu olsun

biçimindedir.

Kına sadece geline yakılmayıp damada da kına yakılmaktadır. Anadolu’da evlenen erkeğe damat ya da güveyi denir. Damada yakılan kınaya da *güveyi kınası* adı verilir. Bu tören güvey evinde yapılır ve törene sadece erkekler katılır. Oğlana yakılacak kına genellikle kız evindeki törenden gönderilir.

Kız evinde hazırlanan kınanın bir kısmı kıza yakılırken bir kısmı da bir tepsi üzerine konulup etrafı mumlarla süslenerek yanına konan baklava, çörek, börek vb. yiyeceklerle birlikte güveyi evine gönderilir.

Kına töreni için toplananlar hocaların dua okumasından sonra yörelere göre değişen biçimlerde belli bir tören çerçevesinde ve eğlence ağırlıklı olarak kınayı yakarlar. Kimi yerlerde kına güveyinin avuç içine, kimi yerlerde serçe parmağına, kimi yerlerde sağ elinin tamamına kına yakılmaktadır. Kına yakılırken güveyinin avucunun içine *arılık* olsun diye arkadaşlarınınca para koymak adettir. Ayrıca güveyinin eline kırmızı bir mendil sıkıştırılır. Sabah ilk gelen arkadaşı bu mendili alır. Geline olduğu gibi güveyiye de kına yakılırken kına türkülleri okunur. Bunun ilginç örnekleri:

Güveyi baban şehre vardı mı

Halep kınası aldı mı

Yakın oğluma dedi mi

Güveyi güveyi kınan kutlu olsun

Yarin ağzı tatlı olsun

Tartıldın güveyi tartıldın

Terazi geldi tartıldın

Yalnız yatmaktan kurtuldun

Güveyi kınan kutlu olsun

Yarin ağzı tatlı olsun

biçiminde görülmektedir.

Kınanın tarihi gelişimi antik devirlere kadar inmektedir. Eski Mısır’da, boya olarak kullanılmasının yanı sıra tıpta ilaç olarak kullanılması, mumyaların tırnaklarının kınalanması kınanın çok eski devirlerden beri çeşitli amaçlarla kullanıldığını göstermektedir.

Türk tıp tarihinde de kınanın çok eskiden beri kullanıldığı bilinmektedir. Eski Türkler kınayı veba hastalığına karşı kullanmışlardır. 16. yüzyılda halk arasında balgam söktürmek için kuru üzümle dövülen kına hap şekline getirilip yutulmuştur. Yine aynı dönemde baş ağrısına karşı rezene tohumu kına ile yoğrulmuş, yapı-

lan lapa ağrıyan yerlere sarılmış, nezle için de karpuz suyu sirke ve kına ile karıştırılıp başa yakı biçiminde sarılmıştır. Göz ağrısı için de az su ile kaynatılan kına başa sürülmüştür.²

Kına halk tedavilerinde bugün bile çeşitli amaçlar için kullanılmaktadır. Kınanın Papatya çiçeği ile kaynatılıp bir çay kaşığı şap, bir çay kaşığı karabiber konarak oluşturulan karışım başa sürülüp, bir gün bekledikten sonra yıkanırsa nezleye karşı iyi geldiği söylenir. Bronşite karşı da kınanın çekirdeği çıkartılmış kara üzümle karıştırılıp dövülmesi ve hap şeklinde sabah akşam yutulmasının iyi geldiği bilinmektedir.

Yine kınanın halk arasında göz kuvvetlendirici ve yorgunluk giderici olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Gözlerin kuvvetlenmesi için yaşlı kadınların sürekli başlarına kına yaktığı yaygın olarak bilinmektedir. Ekzema, mantar, yanık, kesik, çamaşırdan sonra parmak uçlarındaki açılmaların tedavisinde en etkili halk ilacının kına olduğu düşüncesi yaygındır.

Halk kültürümüzün bu önemli ögesi günlük yaşamımıza o denli girmiştir ki atasözlerimizde:

Anan eline kına yaksın

Kınayı yoğurmayınca kadri bilinmez

Analı kuzu kınalı kuzu

biçiminde görülen kına, argoda *Geçmiş kınalı* sözü ile öğme yoluyla bir çeşit söğme olarak kullanılır. Yine argoda, *Bayramdan sonra kınayı yak* biçiminde bir kullanımı da yaygındır. Bilmecelerimizde de:

Kafanın altını yeşil kazdım al çıktı (kına)

Akşam baktım yeşil, sabah baktım kırmızı (kına)

Yeşil vurdum kırmızı çıktı (kına)

Sarı kavak yaprağı, Hz. Ali toprağı (kına)

Çıtır çıtır çınar yaprağı, içinde Azrail toprağı (kına)

Dışı yeşil içi al

Akıllılar arayalar bulalar

Akılsızlar mat olalar kalalar (kına)

Tırnak kadar maya, on parmağı boya(kına)

Akşamdan çamur

Sabahtan kömür

Kadınlar yakar

Ağalar bakar (kına)

gibi söyleyişlerde yer almaktadır.

Kına yalnız insanlara değil, sevilen hayvanlara da yakılır. Özellikle güzel görünümlü atların yelesine, kuyruğuna, koyunlara, kuzulara, kurbanlıklara yakılır.

² A.S.Ünver, *Türk Tıp Tarihinde Veba Hastalığına Karşı Kına Tatbiki*, Türk Tıp Tarihi Arşivi, 1938, C.II, S.7, s.5

Analı kuzu kınalı kuzu, anasız kuzu kınasız kuzu bu gelenekten kaynaklanmaktadır. Saçları kıvrıl olanlara kınalı denir. Türk kültüründe çeşitli özellikleri nedeniyle en çok şiirlere konu olan kekliğin güzel bir türünün adı *kınalı keklik*dir. Buradan hareketle halk arasında güzellere de *kınalı keklik* denildiği bilinmektedir.

Kınaçiçeği denilen bitkinin renginin kırmızı olmasından öte geleneksel kültürümüzdeki kına ile hiçbir ilgisi yoktur. Kınakına adı verilen bitki de tıpkı kına çiçeği bitkisi gibi sadece ad benzerliğinden başka kına ile herhangi bir ilişkisi bulunmamaktadır.

Halk arasında bu derece yaygın kullanımı olan kınanın âşıkların diline ve teline girmemesi düşünülemez. Kimi zaman sevgilinin ak ellerinde olan kına, kimi zaman da akla gelebilecek bütün yönleriyle âşığın dizeleri arasında saygın yerini almıştır. Karacaoğlan bir dördlüğünde:

*Ak ellere al kınalar yakınır,
Ala göze siyah sürme çekinir,
Dostu olan dost yoluna bakınır,
Dosta giden yolda izim var benim.* (s.24) derken,

bir başka bir dördlüğünde:

*Kınalı keklik gib'oyñar sekersen,
Tor kuş gibi ağzın ağzın bakarsın,
Beni görünce de kaşın yıkarsın,
Gül kara zülfüne kurban olduğum* (s.100) söyleyip

başka dördlüklerinde de :

*İlgüt ilgüt esen seher yelleri;
Esip esip yâre değmeli değil.
Ak elleri elvan elvan kınalı,
Karadır gözleri, sürmeli değil.* (s.131)

*Karac'Oğlan eydür:Sen de ben gibi,
İkimiz de bir tepede gün gibi.
Yâr, eline kına yakmış kan gibi,
Boyasın yâreme sürmeyesiyê.* (s.316)

*Oturmuş pınara kız ile gelin,
Onlar birbirine arz eder halın.
Boğum boğum kınalanmış ak elin.
Gelin hiç söylemez, kız nazlı, güzel.* (s.366)³

³ CUNBUR, Müjgan, Karacaoğlan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1985, s.12, 24, 39, 61, 100, 131, 248, 300, 316, 364, 366

biçiminde kendine özgü deyişler içinde kına kavramını kullanırken Dadaloğlu bir şiirinde:

*Derviş paşa gayri kına yakınsın,
Böbür böbür dört bin yana bakınsın,
Emme bizden gece gündüz sakınsın,
Öç alırsız ilk fırsati bulanda.*

biçiminde kına kavramını argo karşılığı ile kullanmıştır.

Âşık Ömer, bir dörtlüğünde;
“İndim gittim nazlı yârın iline
Bülbül konmaz bahçesine gülüne
Bayram gelsin kına yaksam eline
Kınası olmadık eller perişan”⁴

Gevheri bir şiirinde;
Gevheri der bu kuğunun kasdi ne
Kına vurmuş ellerinin üstüne
Kurban olam gözlerinin mestine
Ak kuğuda böyle gözler olur mu⁵

Erzurumlu Emrah bir şiirinde,
Sabahtan uğradım ben bir fidana
Dedim mahmur musun dedi ki yok yok
Ak elleri boğum boğum kınalı
Dedim bayram mıdır söyledi yok yok⁶

Yine Erzurumlu Emrah bir şiirinde;
Ak elleri kınalının
O gözleri sürmelinin
Emrah eydür şu sunanın
Dâd elinden vâh elinden⁷

Âşık Derdiçok bir şiirinde;
Şol kara kaşında kaldı nazarım
Yitirdim aklımı mecnun gezerim
Ak göğsünden düğmelerin çözerim
Kınalı parmaklı el benim olsa (s.9)

⁴ BEZİRCİ, Asım, Türk Halk Şiiri, Say Yay., C.1, 1993, s.283

⁵ a., g., e., s.296

⁶ a., g., e., s.334

⁷ a., g., e., s.337

Âşık Süleyman bir şiirinde;
Sığamış kolları billur bilekli
Şahin bakışlı da arslan yürekli
Kınalı beşikli körpe bebekli
Güzel sensin güzel benim neremde (s.52)

Ahmet Çıtak bir şiirinde;
Yakıştır eline elvan kına yak
Ne güzel yaratmış her yanını Hak
İnanmazsan aynayı al sen de bak
Evimi başıma yıkar yanağın (s.62)

Âşık Pervani bir şiirinde;
Sanki zemzem olmuş yarin dudağı
Süslü gevher zebercetle parmağı
Kınayla allanmış yârin tırnağı
Şeker şerbet verişinden tanırım (s.232)

Âşık Ferrahi bir şiirinde;
Şeker kaymak tatlı dili
Kınalanmış nazik eli
Koynundaki gonca gülü
Derem dedim deremedim (288”)⁸

Köroğlu bir şiirinde;
Oturmuşlar hanım gibi
Kına yakmış kanım gibi
Yâr yitirmiş benim gibi
Dağlar hiç görmediniz mi⁹

Dertli bir şiirinde;
Dertli sefil gezer gurbet ellerde
Beyhude Şöhreti gezer dillerde
Yarım gelir deyi gözü yollarda
Elleri kınalı gözü yaşlı yâr¹⁰

Ruhsati bir şiirinde;
Gelsin demiş bu gün yine sultanım
Kara göz üstüne kaşı kemanım
Bugün yarın hanesine mihmanım
Kına yaksın ellerine aman ha¹¹

⁸ BEZİRCİ, Asım, Türk Halk Şiiri, Say Yay., C.2, 1993, s.9, 52, 62,232,288

⁹ BAŞGÖZ, İlhan, İzahlı Türk Halk Edebiyatı, Ararat Yay., Tarihsiz, s.56

¹⁰ a.,g.,e., s.76

Köroğlu bir şiirinde;

Haber aldım ihvanından kulundan
Doyuk olduk akçasından pulundan
Hey ağalar akan kanın alından
Altımızda Kırat kınalanmalı¹²

Oturmuşlar hanım gibi
Kına yakmış kanım gibi
Yâr yitirmiş benim gibi
Dağlar hiç görmediniz mi¹³

Ercişli Emrah bir şiirinde;

Bir hoş sona bizim gölde salınır
Başı yeşil ayakları kırmızı
Kına yakmış ağ eline destine
Alma teki yanakları kırmızı¹⁴

Her seher her sabah kaya burcunda
Öter sesi gelir güzel kekliğin
Elleri kınalı beli kemerli
Gider sesi gelir güzel kekliğin¹⁵

Aklım aldın beni saldın yabana
Cemalın benzettim mah-ı-tâbana
Kınalı parmaklar altında şana
O nazik ellere kim kurban olsun

Bizim bağlar veran oldu nazlı yar
Sen Şah'ın bağınan nar bana gönder
Hınalı ellernen koy mahrabaya
Al şefteli, heyva yar bana gönder

Seherde uyanmış gözleri mahmur
Dedim sarhoş musun söyledi yok yok
Ağ elleri boğum boğum kınalı
Dedim bayram mıdır dedi ki yok yok

Garip Hasan'ın bir dörtlüğünde;

¹¹ a.,g.,e., s.123

¹² SEÇMEN, Hüseyin, Köroğlu Yaşamı-Sanatı-Şiirleri, Deniz Kitaplar Yayınevi, 1983, s.159

¹³ a.,g.,e., s.174

¹⁴ SARAÇOĞLU, Ali, Ercişli Emrah, Kültür Bak. Yay., Ank., 1999, s.82

¹⁵ a., g., e., s.231, 241, 254, 392, 393

Bilmem sarhoş mudur uykudan kalkmış
Taramış zülfünü gerdana atmış
Beyaz ellerine al kına yakmış
Didim öpüşelim didi ki yok yok¹⁶

Nesimi bir dörtlüğünde;
Uykudan uyanmış şahın bakışlım
Dedim sarhoş musun söyledi yok yok
Ak elleri elvan elvan kınalı
Dedim bayram mıdır söyledi yok yok¹⁷

Âşık Ömer bir şiirinde;
Bilmem sarhoş mudur uykudan kalkmış
Dilber on parmağına kınalar yakmış
Taramış kâkülün gerdana dökmüş
Dedim düğün müdür dedi ki yok yok¹⁸

Karacaoğlan bir şiirinde;
Karacaoğlan der ki otur yanıma
Sana gelen kaza tatlı canıma
Beni öldür bas ellerin kanıma
Desinler ki on parmağın kınalı¹⁹

Erzurumlu Emrah bir şiirinde,
“Ak elleri boğum boğum kınalı
Altun kemer ince bele minalı
Bir huri bakışlı melek simalı
Meftuniyim o dildare di gelsin²⁰

Ercişli Emrah bir dörtlüğünde;
Her seher her sabah dağlar başında
Öter sesi gelir gözel kekliğin

Âşıkların kanı ile boyanıp
Elinin hınası gözel kekliğin²¹

Âşık Sümmani bir şiirinde;
(Penek) kazasında, bağlar seyrinde,

¹⁶ a., g., e., s.394

¹⁷ a., g., e., s.396

¹⁸ a., g., e., s.400

¹⁹ a., g., e., s.427

²⁰ a., g., e., s.432

²¹ a., g., e., s.486

Bir gelin seyrettim, Eller kınalı
Al ehram örtünmüş servi kamete
Yakışmış o boya; Beller kınalı

Nazlısın nazenin hangi can için
Münasipsin vezir için, han için
Bülbül terkeylemiş gülü sen için
Her kadem bastıkça; yerler kınalı!

(Sümmani) matetti şirin sözile,
Yaktı beni yarım elâ gözile
Bağlardan azmetmiş yüz bin nâz ile,
Tekellüm danışır; Diller kınalı!²²

Âşık Öksüz Ahmet bir şiirinde;
Her seher, her sabah taşlar başında
Öter sesi gelir, güzel kekliğin!
Âşıkların kanı ile boyanmış,
Elinin kınası meral kekliğin!²³

Erzurum yöresinde bir türkü;
Gel gel yanıma keklik
Kadan canıma keklik,
Kınalı parmakların,
Batır kanıma keklik!²⁴

Mani örneğinde;
Geline bak geline,
Kına yakmış eline,
Bir şey deme geline,
Küser gider iline!
Kınalıdır kapısı,
Kendi melek yapısı,
O benim olacaktır,
Koy çatlsın hepsi!

Gavurun seni malı,
Na kınalı kınalı!
Alışkındır yaylaya,
Durmaz gâvurun malı,²⁵

²² LÜTFİ, Semih, Halk Edebiyatı Şiir ve Dil Örnekleri, Sühulet Kütüphanesi, İst., 1933, s.99

²³ a., g., e., s.144

²⁴ a., g., e., s.248

²⁵ a., g., e., s.288, 303, 377

Dadaloğlu, başka bir güzellemesinde;
Avşar içinde ben güzel gördüm,
Kozan arasında çeker göçünü
Kınalamış ayağını, başını
Sırma ile örmüş sümbül saçını (119)

Dadaloğlu, Hurşit ile Mahmihi hikayesinde Mahmihi'nin Germiyan Beyi-
nin oğluyla olan düğününü duyunca şunları söyler;

Ne güzel yakılmış yârin kınası
Beş kese akçeye değer sinesi
Torulmuş, terlemiş kaymak memesi
Desem han öldürür demesem öldüm... (175)²⁶

Âşık Hasan bir dörtlüğünde;
Bilmem sarhoş mudur uykudan kalkmış
Taramış zülfünü gerdana dökmüş
Beyaz ellerine al kına yakmış
Dedim öpüşelim mi dedi ki yok yok (s.272)

Bursalı Âşık Halil bir dörtlüğünde;
Pamuk ele mor mor kına yakınır
Ak gerdana gerdanlığın takınır
Mâh cemalin bu hâkirden sakınır
Bu derdime çare olur mu bilmem (s.343)

Âşık Minhaci bir şiirinde,
Bayram gelmiş ağ ellerin kınalar
Bizim ilden göç eylemiş sunalar
Haraboldu yaptığım binalar
Akar bozbulanık sellere döndüm (s.415)²⁷

Âşık Ruhsatî bir dörtlüğünde;
Birgün muradıma erdiğim zaman,
Ayrılık ateşi nasıl da yaman,
Sinesin sineme sardığım zaman,
Kınalasın ellerini, aman ha! (s. 30)

Âşık Ruhsatî bir başka dörtlüğünde;
Elvan elvan döner eller kınadan,
Bir bergüzar aldım yavru sunadan,

²⁶ KUTSİ, Tahir, Dadaloğlu, Toker Yay., 2.Baskı, İst., 1975

²⁷ PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, Türk Halk Şiiri Antolojisi, Bilgi Yayınevi, Ank., 1975

Bu surette insan doğmaz anadan,
İnci mi ola, sedef mi ola, dür mü ola? (s. 33)

Âşık Ruhsatî bir başka dördlüğünde de;
Kerem et dediğim bozma peymanı
Gider de gelirim, sunam gözleme
Kaldır kalbindeki eski gümanı
Soldurma elinde kınan, gözleme. (s. 56)

Âşık Ruhsatî bir başka dördlüğünde;
Bin beş yüz ineğim, körpe danalı
İki yüz cariyem eli kınalı
Doksan da çobanım beli kamalı
Ah neyleyeyim yürekte var, elde yok (s. 95)

Âşık Ruhsatî bir diğer dördlüğünde de;
Her seherde yol öğrattım kapuna
Niceleri beler idi topuna
Yanakların şevk verirdi yapuna
Al kınalı yarım idin bir zaman (s.132) ²⁸

Seyranî, bir dördlüğünde;
Zina kem söz ile sohbetle olur
Zina kem nazarla gözden de olur

Zina kem niyetle özden de olur
Ne desen yakışmaz kınalar gibi (s.94) ²⁹

Âşık Sümmanî bir dördlüğünde;
Bizi davet itti hanım analar,
Halaya düzülmüş telli sunalar,
Ak ellere yakmış kızıl kınalar,
Dostlar, bu illerin meralı gelmiş. (s.93) ³⁰

1914'te doğan ve 1987'de ölen Sivaslı Âşık Feryadî Çağırın "Güzel Yüzlü Emine" adlı şiirinin bir bölümünde;

Kırmızı kınayı yakmış eline
Gümüş kemerini takmış beline
Benziyor bahçenin gonca gülüne

²⁸ GÜNEY, Eflâtun CEM- GÜNEY, Çetin Eflâtun, Âşık Ruhsatî Hayatı ve Şiirleri, Ülkü Matbaası, İst., Tarihsiz, s.132

²⁹ KASIR, Hasan Ali, Seyranî, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yay., Ank., 1999, s.94

³⁰ OKAY, Haşim Nezihi, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İst., Tarihsiz, s.93

Gül yüzlü emine öldürdün beni
Nasibim olaydın saraydım seni (s. 88)

Âşık Feryadî “Yavru Senin” adlı başka bir şiirinde;
Cemalin benzettim güne
Bu güzellik sarar cana
Ayda, haftada ... bir kına
Ellerine yavru senin (s.101)³¹

Kars doğumlu Posoflu Âşık Zülâlî bir şiirinde;
Köy kızı ayinei devrana bak,
Bu bayramda iki elin kına yak
Giy montunu gece, olmadan şafak,
Cumhuriyet Baramı’na hazır ol. (s. 127)

Posoflu Âşık Zülâlî bir başka şiirinde;
Sanarsın bülbüller konar güllere bayram günü,
Öterler hayran olursun dillere bayram günü
Gelin kızlar moda yapar zilfine perçemine,
Süslenir kına yakarlar ellere bayram günü. (s. 141)

Posoflu Âşık Zülâlî, Kars’ın Şadlık Destanı adlı destanında;
Ordumuz gelirken yola baktılar
Al-Sancağıma çiçek taktılar
Nezretmiş ellere kına yaktılar
Sevindi güvendi analarımız (s.169)³²

Afşinli ozan Âşık Derdiçok bir şiirinde;
Gördüm gözleri sürmeli,
Ağ elleri kına güzel
Kerem eyle git karşımdan
Yaktın beni gene güzel (s. 46)

Âşık Derdiçok bir başka şiirinde de;
DERDİÇOK aslın sormalı
Âşıka buse vermeli
El kınalı göz sürmeli
Gediyonmu geze güzel (s. 47)

Âşık Derdiçok bir başka şiirinde;
Dermiş başına dernekler
Sedften beyaz tırnaklar

³¹ PÜRLÜ, Kadir-ÖZEN, Kutlu, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas, 1996, s.88,101

³² NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver, Posoflu Âşık Zülâlî, Özen Matbaacılık, Ank., 1987, s.127-141-169

Şeker kamışı parmaklar
Kıralanmış elin gördüm (s. 69)

Âşık Derdiçok bir başka şiirinde;
Farzdır güzeli övmesi
Sünnet çirkini dövmesi
Çok murat güzel sevmesi
Kıralanmış desti bugün (s. 89)

Âşık Derdiçok bir başka şiirinde;
Ölmeden bir daha görsem
Yüzünü yüzüme sürsem
Bir gelen yok haber sorsam
Kınalı mı elleriniz (s. 103)

Âşık Derdiçok bir başka şiirinde;
Gene kınalı ellerin
Bülbül olmuştaki dillerin
Yavru koynun'daki güllerin
Yeni açmış taze gelin (s. 108)

Âşık Derdiçok bir başka şiirinde;
Ağ yar (Beyaz tenli) ikrârına durmalı
Bazı bazı dost isteğin vermeli
Elleri kınalı gözleri sürmeli
Yoksa nazlım gedincimmi kıyana (s.134)

Âşık Derdiçok bir başka şiirinde;
Şol kara kaşında kaldı nazarım
Yitirdim aklımı mecnun gezerim
Ak göksünden düğmeleri çözerim
Kınalı parmaklı ol benim olsa (s. 136)

Âşık Derdiçok bir başka şiirinde;
Amanın dertlerim artıyor gene
Sallanma karşımda get döne döne
Armağın salmışlar bir kaşık kına
Düşünürken gönül kendi halına (s. 144)

Âşık Derdiçok bir başka şiirinde;
Gönül dargın m'olur zalım dostuna
Elvan elvan kına yakar destine
Çıksın ala gözlüm yolun üstüne
Geçenlerden haber al beni beni (s. 196)

Âşık Derdiçok bir başka şiirinde;
Sana mı verildi bu kadar peklik (temizlik)
Kafesler içinde kınalı keklik
Şu yalan dünyada heç görme yokluk
Mevlâm versin kısmetini bol güzel (s. 232)

Âşık Derdiçok bir başka şiirinde;
Baktım ki toplanmış seğmen geliyor
Ciğerimi delik delik deliyor
Kapısında çifte davul çalıyor
Eline kınalar yakmış gediyor (s.358)

Âşık Derdiçok bir başka şiirinde;
Görmüyon mu bütün delik sineler
Bayram gelmiş dost elini kınalar
Daha taze koynundaki memeler
Vallah benzer yen’ açılmış güle kız (s.400) ³³

KAYNAKÇA

1. BEZİRCİ, Asım, Türk Halk Şiiri, C.1, İst. 1993
2. BAŞGÖZ, İlhan, İzahlı Türk Halk Edebiyatı, Tarihsiz
3. CUNBUR, Müjgan, Karacaoğlan, Ank., 1985
4. DEMİR, Sıdık, Afşin’li Derdiçok, Ank., Tarihsiz
5. GÜNEY, Eflâton CEM- GÜNEY, Ç. Eflâton, Âşık Ruhsatı Hayatı ve Şiirleri,

İst.

6. KASIR, Hasan Ali, Seyranî, Ank., 1999
7. KUTSİ, Tahir, Dadaloğlu, 2.Baskı, İst., 1975
8. LÜTFİ, Semih, Halk Edebiyatı Şiir ve Dil Örnekleri, Sûhulet Kütüphanesi,

İst.

9. NASRATTİNOĞLU, İrfan Ünver, Posoflu Âşık Zülâli, Ank., 1987
10. OKAY, Haşim Nezihi, İst., Tarihsiz
11. PÜRLÜ, Kadir-ÖZEN, Kutlu, Sivas, 1996
12. PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, Türk Halk Şiiri Antolojisi, Ank., 1975
13. SARAÇOĞLU, Ali, Ercişli Emrah, Ank., 1999
14. SEÇMEN, Hüseyin, Köroğlu Yaşamı-Sanatı-Şiirleri, 1983
15. A.S.Ünver, *Türk Tıp Tarihinde Veba Hastalığına Karşı Kına Tatbiki*, Türk Tıp Tarihi Arşivi, 1938, C.II, S.7

³³ DEMİR, Sıdık, Afşin’li Derdiçok, Aliç Okul Yay., Ank., Tarihsiz

KAYSERİ VE YÖRESİ HALK İNANÇLARINDA FARKLI VASAT VE ANLAMLARDA BÜYÜ

THE MAGIC IN DIFFERENT MEDIOCRE AND MEANING IN KAYSERİ AND ITS REGIONS' FOLK BELIEFS

ЗНАЧЕНИЯ ПРИВОРОТОВ В НАРОДНЫХ ПОВЕРЬЯХ КАЙСЕРИ И ЕГО ОКРУЖНОСТИ

Dr. Yaşar KALAFAT*

ÖZ

Makalede büyü konusunun farklı formatı üzerinde durulmaktadır. Bu çalışma *şer güçler* ve *hayırhah güçler* zemininde olan ak büyü ve kara büyüdür.

Makale; kara iyeler, halk tababeti, birtakım halk inançları kodları içerikli çalışmaların *efsun/büyü* zemininde sentezlemesinden meydana gelmiştir.

Yazı konusunda araştırılan coğrafya Kayseri ve yöresi olmakla birlikte, yatır kültü gibi konularda tipik örnek seçilmesi gerektiği zaman bölge dışından da örnek verilmiştir. Yazı bu konunun tartışılmasına ayrılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kayseri ve yöresi, halk inanışları, kara büyü, ak büyü, şer güçler, hayırlı güçler.

ABSTRACT

The article focuses on the different format of magic. This work is white magic (ak büyü) and dark magic (kara büyü) which is on the basis of *evil powers* and *good powers*.

Article; black good, folk medicine, a number of folk beliefs, codes of content work, emancipation/spell formed in the ground.

While the researched geography field is Kayseri and its region, for some typical examples such as saint cult (yatır kültü) it has been given examples from outside the region. The article is devoted to discussion of this topic.

Key Words: Kayseri and its region, folk beliefs, dark magic (kara büyü), white magic (ak büyü), evil powers, good powers.

* Halk Bilimi Araştırmaları Kültür ve Strateji Merkezi. Ankara/TÜRKİYE
(yasarkalafat@gmail.com , www.yasarkalafat.info)

Giriş

Yazımızda büyü konusunun farklı formatı üzerinde durmaya çalışacağız. Çalışmamızı **şer güçler** ve **hayırhah güçler** zemininde ele almaya gayret edeceğiz. Büyünün temel elemanlarının **ak büyü** ve **kara büyü** anlayışından hareketle, karayı sevk ve idare etme, bu sevk ve idarede “ak”ın gücünü, bazı hallerde de özelde ak’ın gücünden yararlanma olarak irdeleyeceğiz.

Yazımız, kara iyeler, halk tababeti, birtakım halk inancı kodları içerikli çalışmalarımızın efsun/büyü zemininde sentezlemesinden meydana gelmiştir.¹

Bu tasnife göre, **kara güçleri/kara iyeleri** yönlendirme **kara büyü**dür. O, olay veya yer, şahıs, meta, kara büyü’nün hükmü altında girmiştir. Bu yapılanmayı büyücü de oluşturabilir, kara iye üstünlük de kullanmış olabilir. Yapılan bu büyü türü genel anlamda kara büyüdür.

Bir büyü türüne kara veya ak demek, ak olanı onaylamak, büyüden yana tavır almak, büyü’nün bir türüne onay vermek anlamına gelir mi? Din-Büyü mahiyet karşılaştırmasında, büyüye din içerisinde yer arama anlamına gelir mi? Bu husus, ayrıca ele alınıp tartışılması gereken çok önemli bir hususudur.

Neden iyeleri ve bilhassa kara iyeleri çalışmamızın merkezine aldık? Zira şaman etkinliğini bunlar vasıtasıyla yapabiliyordu. Semavî dinler döneminde de **cincilerin** büyü yapar veya bozarlarken kendilerinden yararlandıkları **cinleri** vardır.

Ak iyelerin büyülenme konulu oluşumda yeri ve rolü; kara iyelerin muhtemel şerrinden korunmak, vaki zararlı hallerinden kurtulmak şeklindedir. Bu noktaya değinirken “Doğum öncesinde ve sonrasında tehlikeleri uzaklaştırmak ve kötü büyüü kovmak için çeşitli büyü ayinleri, temizleme törenleri, yani doğanın yüksek güçlere ya da topluluğa tanıtıldığı toplu şenlikler ve eylemler vardır.” denilmektedir.²

Ak iyelerin bu tutumu din-büyü ilişkilendirmesinde dinin yapılanmasındaki yetki-sorumluluk bağlantısına ve hiyerarşik yapılanmasına ne derece uygundur. Bilinebilen kadarı ile ve kanaatimizce uygun değildir. Bu konuda daha sağlıklı bir açıklama yapabilmek için ak ve kara iyelerin mensubu bulundukları inanç sistemindeki yetki-sorumluluk bağlantısını bilmek gerekir. Özetle ak ve kara iyeler ile inanç sisteminin tepe noktasındaki yetki-sorumluluk bağlantısı nedir? Mesela Erlik’in inanç sistemindeki kara iyeler bağlantılı konumu ve onun Ülgen ile olan ilişkisi bize göre yeterince bilinmemektedir.

Ortadoğu tarihinde genel hatları ile ak ve kara güçlerin çatışma halinde oldukları, bunlardan beherinin kendi içerisinde hiyerarşik yetki sorumluluk yapılanmaya sahip oldukları bilinmektedir. Bu konuyu şimdilik çalışmamızın dışında tuttuk.

Bu irdeleme şekli bize göre çok hamdır. Bu irdeleme şekli ile din ve büyü arasında onların gerçeklerine rağmen mi bir ilişki kurulmaya çalışılıyor, yoksa ger-

¹ Yaşar Kalafat, “Gök Tanrı İnancından Günümüze Kadar Efsunlama”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı: 69 (Eylül 1992), s. 50-57.

² Bronislaw Malinowski, **Büyü, Bilim ve Din** (Çev. Saadet Özkal), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 28.

çekte var olan ve fakat henüz fark edilmemiş bir ilişkinin varlığı mı gün ışığına çıkıyor?

Yazı konumuzda araştırılan coğrafya Kayseri ve yöresi olmakla birlikte, yatır kültü gibi konularda tipik örnek seçilmesi gerektiğinde belirlenen bölge dışına da çıkılabilmektedir. Yazımız bu konunun tartışılmasına hasredilmiştir.

Kayseri ve Yöresi Halk İnançlarında Büyü Tespitleri

Adını genel olarak **kara iye** koyduğumuz iyelerin özel isimleri de vardır ve bu isimler bazı hallerde aynı rahatsızlığa işaret etmiş olsalar da çok kere belirli bir marazın sebebidirler. **Daun, Çor, Zıkkım, Lânet, Kara, Baba, dökme, vurma, uğrama** bu türden arazlı hallerdir. Kara iyelerin de halk inançları çalışmalarında yerel ve genel isimleri vardır. **Kara iyeler, şer güçler, kem varlıklar, üç harfliler, demonlar, astral varlıklar, memoratlar** bunlardan bazılarıdır.

Azerbaycan Türk kültür coğrafyasında **Türkeçare** olarak bilinen ve etkileri günümüz sağaltmacılığında süren bu alanın kök hücreleri, arkaik dönemlerin bulgularına kadar uzanabilmektedir.³

Biz kült oluşturmuş sağaltma türlerinden; **basmak/basılmak, satmak/satılmak, örtmek/örtünmek, bağlamak bağlanmak, sahiplenmek/sahiplenilmek**'ten hareketle büyü konusunu takip etmeye çalışacağız.

Halk tababetinde büyü karşısı olarak, onu önleyici ve daha ziyade de hasarını tedavi edici olan muhtemelen üflemek, efsunlamak, parpılamak/parpulamak inancıdır.

Bu çalışmamızda daha ziyade Kayseri halk kültüründe yaşayan üflemek, efsunlamak, parpılamak/parpullamak inancı ile ilişkilendirerek büyüü irdelemeye çalıştık. Bu üç fiil halk tababetinde eş anlama da gelebiliyor denilebilir.⁴

Parpullama ile dağlama aynı veya büyük ölçüde aynıdır. Üfürük konusunda bilgi verirken E. Artun, Üfürük (efsun) “Bu tür işlerin büyük bir kısmını oluşturan **bağlama büyülerinin** çözme yöntemleri birer sağaltma yolu sayılır. Keza **nazarlık** ve **muskalar**, insanın vücuduna gelecek zararlıları önleme bakımından sağlığı koruma araçlarıdır.”⁵ demektedir. Biz çalışmamıza aldığımız kutsal kabul edilen her türden yer ile nesneyi kutsallık atfedilen her türlü uygulamayı büyük ölçüde bu anlayıştan hareketle irdeledik.

Efsunlamayı **büyü** çeşitleri içine alan çalışmalar da vardır. Böyle olunca onun Gök Tanrı İnanç Sistemi'nden beri varlığını sürdürdüğü söylenebilecektir.⁶ Gök Tanrı İnanç Sisteminin kapsamında büyü var mı idi? Bu konuda emin değiliz.

³ Kaynak Kişi: Prof. Dr. Hacı Kadir Kadirzade, Azerbaycan Bilimler Akademisi Nahcivan Şubesi Halkiyat ve Mitoloji Bölümleri Eski Başkanı.

⁴ Erman Artun, **Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü, Terimler Motifler Kavramlar**, Karahan Kitabevi, Adana 2014, s. 399; Yaşar Kalafat, “Türk Kültürlü Halkların Halk İnançlarında Malatya ve Yöresi Örnekleri ile Üflemek-Efsunlamak-Parpılamak”, **Geçmişten Günümüze Malatya Kent-Kültür-Kimlik Sempozyumu** (Malatya, 15-17 Nisan 2016, Atatürk Araştırma Merkezi'nce düzenlenmiştir.)

⁵ Erman Artun, a.g.e., s. 399.

⁶ Ahmet Eker, “**Nazar (Göz Değmesi)-Kayseri ve Çevresinde Nazar ve Uygulamaları**”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2000.

Efsunlama, nazar başta olmak üzere, bunlar tehlike olarak kabul edilenlere karşı yapılır. Muska, efsunlama vs. gibi başka karşı korunma yolları ve araçları da vardır. Divanu Lügati't-Türk'te, efsun ile ilgili **bitik, yel kovuz bitiği, efsun** ve **üfürük** tanımları da geçmektedir. Eski Türkler **periler** ve nazara karşı bir tür ilaç yaparlardı ve bu ilaç yapılırken veya kullanılırken “ey peri ısırılmış olasin” anlamında, “**ısrık ısrık**” derlerdi.⁷ Bahşiler, kamlar veya şamanlar da cin çarpmış olan kimseye **muska** veya **tılsım** verdikten sonra, onun üzerine okur **söğüt dalı** ile üflerlerdi.⁸ Şamanlar cin çarpmasına karşı tılsım türü uygulamalar yapıyorlardı, kamlar da yapıyorlar mıydı? Kam ve şaman tarihin her döneminde ve tüm coğrafyalarda tamamen eş anlama mı geliyordu?

Efsun/Afsun, Nefes, Urasa, Iraklama, parpılama/darpılama deyimleri arasında karşılanan ihtiyaçlar arasında büyük bir ayrılık görülememektedir. Üfürükçüden murat, okuyarak üfleleyen demektir.⁹

Anadolu Türk kültür coğrafyasının Şiî-Caferî İslâm kesiminde, âlem, küçük çocukların sırtına, omuzuna koruyucu olduğuna, koruduğuna inanıldığı için dikilir. Pirlere ziyarete gidenler, oralandaki bir göndere takılı beze, şifa ve saadet adına ellerini, yüzlerini, hasta olan yerlerini sürerler, onu okşar ve öperler.¹⁰

Yakasına iğne batırılarak esir alınan **Al Kızı**'na sadakatinin sağlanması için; “kanımızın, suyumuzun, sütümüzün ve külümüzün karıştığına (her şeye), çaputumuzun düştüğüne (her yere), el verdiğimizize, kısaca bu evden bez parçası verdiğimiz herkese zarar vermeyeceğime, yarar vereceğime, tövbe mi, tövbe mi, tövbe mi?” şeklinde üç defa yenim ettirilir.¹¹ Bu tür mistik-mitolojik yeminlerde büyü boyutu da aranabilir mi?

Esir alınan **Al Kızı**'nın kara iyelik vasıflarının ak iyeliğe dönüşmesi ve giderek **Al Ocakları**'nın bu şekilde oluşmaları Kayseri yöresi **Al Ocakları** için de geçerlidir.

Omuza dikilen muska, âlem ve **Al Karısı**'nın verdiği **al bez** parçası içerdiği veya temsil ettiği manevi güç bakımından, büyü amaçlı yapılmamış olsalar da aynılık arz ederler.

Hız. Muhammed (s.a.v.) her gece yatağına yatmadan evvel; **Felak, Nas, Ayetü'l-Kürsi, İhlâs** gibi bazı sure ve ayetlerle, bir kısım duaları okur, avuçlarına üfler, ellerini vücudunun ulaşabildiği her yerine sürerlerdi. Bu uygulama bir korunma kalkanı idi, her türlü zararlıya karşı bu uygulama ile korunmuş olunuyordu.

⁷ Kaşgarlı Mahmud, **Divanu Lügati't-Türk** (Çev. Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1985, c. I, s. 99; c. III, s. 161, 164.

⁸ Harun Güngör, “Kayseri’de Yaşayan Uygur ve Kazak Türklerinin Bazı Adet ve İnanışları”, **Millî Folklor**, Sayı: 14 (Yaz 1992), s. 10.

⁹ Cemal Anadol, **Tarihten Günümüze Kadar Doğu ve Batı Kültürlerinde Halk İnanışları: Büyü (Sihir-Tılsım-Cin Çarpması)**, Kamer Yayınları, İstanbul 1997, s. 268.

¹⁰ Kaynak Kişi: Doç. Dr. Zeynelabidin Makas.

¹¹ Yaşar Kalafat, a.g.y.

Okunan surelerde Kur'an-ı Kerim'in hikmeti vardı. Bunlar Allah kelamı idiler. Hikmet, Allah'ın hikmet verdiklerinde idi. O Rabbi'l-âlemindir. Âlemlerdeki hikmet de âlemlerin ilâhıdır.

Hız. Muhammed'in tebliğcisi olduğu din, büyüü men etmişti. O, büyü ve benzerlerine karşı korunmak üzere Allah'a sığınıyor, O'nun ayetlerini zırr ediniyordu.

Çocukları yaşamayan anne adaylarının çocuklarının büyüsel bir törenle çok çocuklu anneye satılarak onların yaşayabilmelerini sağlama inancı, Kayseri yöresinde de vardır. Birçok yerde, çok çocuklu ailelerin erkek çocuklarını büyüttükleri **beşikler**, çocukları yaşamayan anne adayları tarafından bu maksatla alınır.

Biz, “**satılma**”, “**satın alınma**” şeklindeki inancı **Abdülvahab Gazi** türbesi etrafında oluşan inançlardan hareketle irdeleneceğiz.¹²

İsmail Görkem, Abdülvahab Gazi'yi incelediği çalışmasında¹³; “Malatya'nın Kale köyündeki kabirleri daha çok çocuğu olmayan kadın ve erkekler birlikte ziyaret etmekte ve kadınlar burada kendilerini ziyarete satmakta olup bu hadise bir tören şeklinde olmaktadır” deyip yaptığı açıklamada şu bilgileri vermektedir:

“Kral Kızı Ziyaretine giden kadın ilkin niyet eder, sonra boynuna **dolak**, **yular** gibi bir şeyler dolar. Oradaki

para kapışmaya gelen çocuklardan birini seçer ve yuların ucunu ona verir. Çocuk yuları çekerek kadını kabrin etrafında üç defa dolandırır. Çocuk bu esnada ‘kulunsuz kısırak satıyorum var mı alan’ diye bağırır. Çevredeki çocuklar ‘üç bin, beş bin, on bin’ diyerek fiyatı artırırlar. Kadının kocası ise, ‘yüz bine bana yarar’ diye bağırır. Bunun üzerine fiyat artırımı durur. Çevreden hayırlı olsun dileklerinde bulunulur. Bunun üzerine kadın Abdülvahab Gazi'nin kabrine yüzünü sürer, dileğini diler. Mezarın ayak tarafında bir ufak mağara vardır. O mağarada kesilen kurbanların omaca ve kaburga kemikleri bulunmaktadır. Kadın **bismillah** der ve kolunu uzatarak mağaradan bir **kemik** alır. Eline omaca kemiği gelir ise, kadının oğlu olacağına, kaburga kemiği gelir ise, kızı olacağına inanılır. Doğacak çocuk erkek olur ise ona Abdülvahab, kız olur ise Zeynep ismi verilir.” Bu tespit, **isim-büyü** bağlantılı kapsamında düşünülebilir.

İ. Görkem, konuyu irdelerken de; “Müslüman Başkurtlarda da, çocuk doğduğu zaman ebe onu alır dışarı çıkar, birkaç ev dolaştıktan sonra çocuğun babasının evinden, pencereden dışarıya, ‘yabancı ülkelerden bir çocuk getirdim satın alan var mı’ diye seslenir, pazarlık başlar ve çocuk için ağırlığınca demir verilerek çocuk satın alınır. Çocuğa, Demir, Satıpdı veya Satılmış gibi isimler konur. Bu bulgu, bize göre anne-doğum içerikli büyüde babanın rolüne örnek teşkil edebilir. Yakutlarda, **Ölüm Ruhü**'nu aldatmak için yeni doğmuş çocuk komşulardan birine satılır.” bilgisini vermekte ve her iki uygulamadaki paralellige vurgu yapmaktadır. Teşhisinde ise; “bu motifin Tevrat kökenli olduğunu, Sünni inançlı kesimde görülme-

¹² Yaşar Kalafat, “Türk Kültürlü Halkların Halk İnançlarında Malatya ve Yöresi Örnekleri ile Üflemek-Efsunlamak-Parpılamak”, **Geçmişten Günümüze Malatya Kent-Kültür-Kimlik Sempozyumu** (Malatya, 15-17 Nisan 2016, Atatürk Araştırma Merkezi'nce düzenlenmiştir.)

¹³ İsmail Görkem, “Abdül Vehhâb Gazi'ye Ait İnanış ve Gelenekler”, **İnönü Üniversitesi II. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu**, Malatya 1987, s. 133-137.

yen motifin halkı gayri Sünni olan Kale köyüne buradan geçtiğini, nitekim **Mena-kıb-ı Hacı Bektâş-ı Veli** ve **Velâyetnâme-i Hacim Sultan**’da da tespit edildiğini” belirtmektedir.¹⁴

Yazar, tespitlerini irdelerken de; “Omaca ve kaburga kemiklerinden hareketle çocuk cinsiyetinin belirlemenin bir **falcılık** olduğu, Şamanizm’deki kemikle **fal** bakma uygulamasının bir devamı olabileceği, Şamanizm’de **yağrını** olarak bilinen bu uygulamanın Eski Yunan ve Roma’da görüldüğü, aşık kemiği falının Nogaylar, Özbekler, Kırgızlar ve Kazaklar arasında da olduğu, evlatlığa kabul törenlerinde de çocuğun eline ilikli aşık kemiği verildiği” bilgisini vermektedir. Şamanların omaca kemiklerinden değil, kaburga ve aşık kemiklerinden fal baktıklarına vurgu yapmaktadır.¹⁵

Halk inançlarında mitolojik veri arama adına anılan çalışmaya konuyla ilgili yeni araştırmalar ve bizim şahit olduğumuz inançlar bakımından bakıldığında; halk inançlarında çiftlerin türbe ziyaretine birlikte gittikleri şeklindeki uygulamaya Anadolu Türk kültür coğrafyasında pek rastlanılmaz. Bize göre bu tespit ilklere aittir. Daha ziyade Türkistan’da örneklerine rastlanır. Uygulamada adeta yatır, arazın veya sorunun çiftlerden hangisinde olduğunu anlayarak uygulama veya yönlendirme yapacaktır. Veya eşinin yanında erkeğinin bulunmasının istenilmesi ile sanki yapılacak uygulamada, bu örnekte olduğu gibi bebeklerin satılması için onayı gerekmiştir.

Anadolu kırsalında at satılacağı zaman yuları çözülür, sahibi yaşayan at yuları ile satılmaz, satılan atın yuları yeni sahibine verilecek ise, yular yere koyulur, sonra yerden alınarak sahibine verilir.¹⁶ Bu **bereket-büyü kültü** temasına bir örnek olarak alınabilmektedir.¹⁷

Balkanlar ve Kafkasya Türk kültür coğrafyalarında zıfaf gecesinden evvel, damada sabrını ölçmek için bazı sert şakalar yapılır. Kayseri bölgesinde, Pınarbaşı’nda yoğun bir şekilde yaşamakta olan Kafkas kökenli halklardan Çerkezlerde bu sinama uygulamaları daha sert olur. Damadın ayaklarına yakın yere silahla ateş edildiği de olur. Bunların arasında arkadaşları tarafından damada yular takılıp çekilmesi türünden olanlar da vardır. Abdülvahab Gazi’deki yular takma olayı bu türden bir nefis terbiyesi uygulaması mıdır, yoksa yatıra şifa için talebi olan kimse ‘budur’ mu denilmek istenmektedir? Zira Anadolu’da İran Türk kültür coğrafyasında şifa beklenen kutsal kapıya getirilen hastanın oraya bağlandığı bilinmektedir. Bu bir nevi kapılanma göstergesi olmalı. Ulu kabirlere ait mekânlar geçmişte Kayseri kırsalında da görülebilmekteydi.

¹⁴ İsmail Görkem, a.g.y.

¹⁵ İsmail Görkem, a.g.y.

¹⁶ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.

¹⁷ B. Malinowski, a.g.e., s. 44.

Bağlamak, bağlanmak, bağlı olmak, yukarıda belirtildiği gibi, halk inançlarında fiziki bağın ötesinde inanç içerikli anlam da taşırlar.¹⁸

Malatya ve çevresinde gelin ocak olarak bilinen mekânlara götürülür, boynuna takılmış ipe **incir ağacına** bağlanır. Çocuğu olmayan kadın çocuk sahibi olabilmesi için, ayaklarından incir ağacına asılarak bir müddet orada bekletilir.¹⁹

Kutsal mekânların etrafında tavaf edercesine dönme şeklindeki uygulama, Türk kültürlü halkların halk inançlarında çok görülen bir uygulama şeklidir. Dönmede, hasta olanlar sırtta ve çocuklar kucakta da taşınırlar. Bazı hallerde adak türü ile mesela keçisi ile dönen de olur. Dönme esnasında dualar okunur, dilekler fısıldanır. Dönme çok kere **3 defa** veya **7 defa** yapılmaktadır. Etrafında dönen, etrafında döndüğü mekânda var olduğuna inandığı **büyüsel güçten** yardım talep etmiş olmaktadır. İslâm'da ancak Allah'a kulluk edilip sadece Allah'tan yardım istenileceği için, bu tür uygulamayı uygun bulmayan din görevlileri, bu konuda uyarıda bulunurlar. Bu uygulamalar şirk, Mutlak olanın iradesine ortaklık olarak kabul edilir. Yapılan uygulama büyü mitleri içeriklidirler.²⁰

Dolaştırma işleminin çocuklara yaptırılmış olması, **buluğ çağı** ile ilgili olabilir mi? Zira satışa çıkarılan kısraaktır, dişidir, kulunsuzdur, sahipsizdir. Onu pazarlayan ya dişi olmalı veya erginlik çağına girmemiş bir erkek olmalıydı. Bize göre tespitin bu bölümü tamamen halk inançlarındaki kişiöğlü kültü ile ilgilidir.²¹ Ayrıca halk inançlarındaki sahibi olmak, sahiplenmiş olmak inancı da bu bulguda yer almaktadır.²² Bu uygulamada sahiplenmek suretiyle çocuk edinmeye mani olan kara iyenin sahipliğine son verilmiş, yatırın icazeti ile kadının eşi onun sahibi olmuştur. Kara iyelerin büyüsel güçlerine, onların bu güçlerinden gelebilecek çeşitli fenalıklarına mani olmak için sahiplenmeleri engellenir veya son verilir.²³

Büyüsel seremoninin çocuk isteminden evvelki bölümü adeta nikâh kıyılma safhasıdır. Çiftlerin birlikteliği için onay alınmıştır. Kadın yüzünü yatırın taşına sürmekle, yatıra şükürünü, şükranını belirtmiş olmaktadır. Mağaradaki kurban kemikleri de kesilen şükür kurbanı kemikleridir. Artık çiftler sahipsiz değildir, yatırın koruması altına girmişlerdir. Bu nokta ayin ve tılsımın örtüştüğü noktadır.²⁴

Azerbaycan Türk Kültür coğrafyasında “**başına dönme**” şeklinde bir inanç ve uygulama vardır. Bu inanç sözlü kültüre de yansımıştır. Ahlat ve Diyarbakır halk

¹⁸ Yaşar Kalafat, “Güney Kafkasya’da Ortak Halk İnançları: Damat/Güvey Bağı”, **Türk Kültürlü Halkların Halk İnançlarında Geçmişten Günümüze Kişioğlü**, Berikan Yayınevi, Ankara 2016, s. 95-127.

¹⁹ Mehmet Yardımcı, “Malatya’da Mistik Kaynaklı Halk Sağaltmacılığı ve Bazı Halk İnançları”, **İnönü Üniversitesi III. Battal Gazi ve Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu Tebliğleri**, İstanbul 1989, s. 267-276.

²⁰ B. Malinowski, a.g.e., s. 123.

²¹ Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halkların Halk İnançlarında Geçmişten Günümüze Kişioğlü**, Berikan Yayınevi, Ankara 2016.

²² Yaşar Kalafat, “Kocaeli Halk İnançlarında Yaşamakta Olan Mitolojik Bir Kavram: Sahiplilik”, **Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri (02-04 Mayıs 2014, Kocaeli)**, Cilt: III, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli 2015, s. 1743-1752.

²³ Yaşar Kalafat, a.g.e.

²⁴ B. Malinowski, a.g.e. s. 60.

aşıklarının şiirlerinde örnekleri yaşamaktadır. Buna göre ağır hastanın yatağı odanın ortasına alınır, onun sağlığı için hayatından vaz geçebilecek bir kimse saatlerce o yatağın etrafında ağlayarak yalvararak hastasının yerine kendi canının alınmasını Allah'tan ister. Anlatılara göre bu tür uygulamalar sonucu, şifa bulan hastalar ve anında hayatını yitiren anneler veya eşler vardır.²⁵

Yeni doğmuş bebeğin ölüm ruhundan korunması için satılması Özbek Türklerinde de vardır. **Beşik toyu** diye bilinen uygulama bebek beşiğine konulur iken, anne beşiğin bir tarafında, satın alacak **koruyucu anne** beşiğin diğer tarafında olur. Anne bebeği üç defa beşiğin altından korucu anneye verir. O da her defasında bebeğini annesine beşiğin üzerinden verir. Bu esnada bazı koruyucu **efsunlu sözler** söylenir. Bu arada aile içi ufak bir şenlik yapılır, fakir sevindirilir. Koruyucu anne çok çocuklu, çocukları yaşayan, erkek çocukları da ölmeyen türden adaylardan seçilir. Türkmenler bu uygulamayı daha da İslâmleştirmişlerdir. Bebek beşiğine, ağzı dualı, namazlı, niyazlı, güngörmüş kimselerden ve uygun aday var ise akrabalarından seçilir. Bu bulgular tamamen doğuş mitleri içeriklidirler.²⁶

Anadolu'da; Kayseri, Kars, Erzurum, Trabzon ve Bayburt'tan yapılan tespitlerde, bebek muhakkak ve her defasında beşiğine besmele ile konulurken, **boş beşik** kesinlikle sallanmaz. Sallayanlar uyarılır, "bebeğin karnı ağrır, hastalanır" denir. Bebeğin beşiği boş iken sallanır ise bebeğin beşiğinin **cın** türü varlıkların sahiplenileceklerine inanılır.²⁷

İnanç sisteminde adeta sahipsiz hiçbir şey yoktur. Sahip olunamayan her şey birileri tarafından sahiplenilebilir. Bunun önlenmesi veya giderilmesi için bazı uygulamalar yapılır. Bahsettiğimiz yerlerde çok eskiden kalmış bir inanç olmalı. Boş beşik kendiliğinden sallanması ihtimaline karşı dahi tedbir alınır, bir parça ekmek bebeğin yastığının altına konurdu. Bu uygulama belki de bir **saçı** idi. Giderek maşallahlar, muskalar ve besmele koruyucu olarak kabul görmüştür.

Koruyucu annede aranılan özellikler, Türk kültürlü halklardaki kişiöğlü kültür²⁸ kapsamında algılanmalı. Uğurlu kişi, uğurlu kadın kişi, uğurlu anne tipi algılayışı vardır. Bunların uğurundan yararlanılmak istenir. Yukarıda da belirtildiği gibi, Kayseri, Kars, Bitlis, Van ve Diyarbakır'da, koruyucu anne anlamında bir anne seçilirken, mesela çocukları veya erkek çocukları yaşamayan genç anne adaylarıncı, çok çocuklu annelerin kullandıkları beşikler ödünç alınır. Adeta o beşikte sahibi olan annenin koruyucu gücünden izler olduğuna, o beşikteki bebeklerin **iyi görünmeyenler** tarafından **kötü görünmeyenlere** karşı korunduğuna inanılır.²⁹

²⁵ Yaşar Kalafat, "Diyarbakır ve Çevresi Örnekleri ile Halk İnançlarında Tavaf/Dönme", **Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakır (II. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır Sempozyumu, 15-17 Kasım 2006, Diyarbakır)**, (Editörler: Bahaeddin Yediylıdız - Kerstin Tomendal), Diyarbakır Valiliği - Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Cilt: 2, Ankara 2008, s. 453-462.

²⁶ B. Malinowski, a.g.e., s. 98.

²⁷ Yaşar Kalafat, **Azerbaycan-İran-Anadolu-İrak Halk İnançları Hattı**, Berikan Yayınevi, Ankara 2012, s. 381-386.

²⁸ Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halkların Halk İnançlarında Geçmişten Günümüze Kişiöğlü**

²⁹ Yaşar Kalafat, **Azerbaycan-İran-Anadolu-İrak Halk İnançları Hattı**.

Geçmişin hastalıkları, korunma ve kurtulma yol ve yöntemlerini içeren bu alanın harcında bitkiler, hayvanlar, ayrıca toprak, su, ateş gibi cansız bilinenler ve bunlarda aranılan, varlıkları kabul gören birtakım görünmeyenler vardır.³⁰

Halk sağlığındaki bu uygulama alanı, birtakım derman mahiyetli karışımlardan ziyade, **büyük** niteliğinde inanç içerikli uygulamalardır. Kişioğlu er kişi veya kadın kişi oluşuna göre, buluş çağına gelmiş olup olmayışı ve özel hallerine göre bir hayvan, bitki, insan ve hatta eşyadan bir cisim basabilir. Kızıl, sarı ve kara olarak da bilinen türleri ile **Al Karısı, Al Ocakları** bu kapsamda zikredilebilirler. İllete sebep olan güç ile ileti giderici güç aynı yapılanma içindedir. Basmadan korunmak ve basılmış olmaktan kurtulmanın yöntemlerine dair inançlar vardır.³¹

Bu noktada, büyük-ruh, büyücülük-ruhçuluk bağlantısı önem kazanmaktadır. Animizm ruhçuluk; insanlar, hayvanlar, bitkiler, hatta nesnelerin de ruhunun var olduğuna inanmaktadır.

Kızıl hastalığı, onun şifası olduğuna inanılan kızıl renk arasında, kırk basması ile kırk çıkarmasında **kırk tas su** veya **kırk küçük taş** ilişkilendirilmiştir. **Yılan** sokmasının tedavisinde, yılan ocağında, yılanın bir uzvundan şifa aranır.

Bağlama, basma, sahiplenme, örtme, satma, ruhları sihirli bir biçimde yönetmektir.³²

Birtakım hastalık veya illetler satılabilirler. Mesela bebekleri yaşamayan veya bebeği olmayan anne sembolik olarak satılabilir. Yaşamayacağına, yaşanmış olaylardan hareketle inanılan bebek keza satılabilir. Bu kapsamda nezle dâhil birçok hastalığın da satılarak şifa bulacağına inanılır.

Rahatsızlıklara, bilhassa psikolojik rahatsızlıklara yol açtığına inanılan görünmeyen varlıkların bu türden zararlarından korunmak için, korunacak kimse örtülür. Güzellikler çeşitli yöntemlerle örtülerek, kem gözlerden, zararlı nazardan korunur. Hastalığa yol açtığına inanılan gücün aldatılması yöntemleri uygulanır. Örtülenin de çeşitli yöntemleri vardır.³³

Bağlamak da bir hastalığa yol açma, rahatsızlık verme türüdür. Bize göre tipik bir büyük çeşididir. İnsanlar, hayvanlar, bitkiler, hatta cansız bilinenlere zarar vermek için onlara **bağlama büyü** yapılır. **Kurtağzı bağlamak** suretiyle çayırda kalmış çiftlik hayvanının parçalanması önlenir. Damat bağlanılarak özel gecesinde başarısız olması sağlanır. **Bağlı damat** büyüye tabi tutulmuş damattır. Çekirge salgını bağlanarak salgının yayılması önlenir. Hatta ağır kış şartlarının faktörü bağlanılarak, yazın gelmesi amaçlanır. Keza, hırsızlık yapmış bir kimsenin itirafta bulunması için ilgili organı bağlanır.³⁴

³⁰ Yaşar Kalafat, “Türk Kültürlü Halklarda Mitolojik Dişi İyeler/Ruhlar”, **Türk Kültürlü Halklarda Mitler**, Berikan Yayınevi, Ankara 2012, s. 181-210.

³¹ Yaşar Kalafat-Şevket Kaan Gündoğdu, “Tokat Yöresi Halk İnançlarında Basmak-Basılmak ve Kuş Yenkmesi/Yenmesi”, **Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (25-26 Eylül 2014, Tokat)**.

³² Yaşar Kalafat, “Kocaeli Halk İnançlarında Yaşamakta Olan Mitolojik Bir Kavram: Sahiplilik”, **Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri (02-04 Mayıs 2014, Kocaeli)**, Cilt: III, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli 2015, s. 1743-1752.

³³ Ahmet Eker, a.g.e.

³⁴ Ahmet Eker, a.g.e.

Ay tutulması, güneş tutulması, ayın veya güneşin basılmışlığı, bağlanmışlığı ile anlatılır. Onların basılmışlıktan, bağdan kurtulmaları için bir seri uygulama yapılır.

Bir diğer korunma ve kurtulma yöntemi de sahiplenmek, sahibinin olmasının sağlanması yöntemidir. Rahatsızlığa yol açtığına inanılan güce karşı, koruyucu ve kurtarıcı olduğuna inanılan bir gücün, muhtelif uygulamalar sonucu himayesine girilir. Bu haliyle uygulama, kara iyeyi ak iye ile alt etme, kara büyüü ak büyü ile yenme uygulamasıdır. Büyü özelliği arz eder. Sahipsiz hiçbir şeyin olmadığı, sahipsizlerin, zararlılar tarafından sahiplenilebilecekleri inancından hareketle, sahip bulunmak suretiyle, çok kere de tedbir olarak hastalığa yol açabilecek şer güçten korunmak ve kurtulmak amaçlanır.

Halk inanmalarında; “Her insanın bir meleği bir şeytanı vardır”, “Her insanın iki şeytanı vardır”, “İnsanların sayıları yediye kadar çıkabilen şeytanları, cinleri olabilir”, “Büyük cincilerin çok sayıda cinleri olabilir”, “Cincilerin yararlandıkları cinler imanlı cin tayfasıdır”, “Büyük cinciler güçlü cinlere hükmedebilirler”, “Cinlere hükmedilerek bazı hastalıklara şifa bulunabilir” gibi inanmalar vardır.

Bu tespit şu şekilde de açıklanabilir: “Her insan büyü yapılmaya ve büyüden korunmaya programlanmıştır”, “Büyük büyücülerin maiyetlerindeki görevli sayısı daha çoktur”, “Büyücüler ak iyelerden yararlanırlar.”

Çalışmamızda, bu tür yarı büyü, yarı mit içerikli inanç uygulamaları incelenerek, aralarındaki ilişkiler üzerinde durulmakta, oluşturdukları sistemin halk sağlığındaki yerine işaret edilmektedir.

SONUÇ

Büyü içerikli çalışmaları; ruh, memoratlar, halk sofizmi, totem, fal, rüya, nazar gibi konulardan bağımsız ele almak ve millî kültürdeki çözümünü sağlayabilmek mümkün değildir.

Büyü konusu çalışılırken, belirli idari bölge ile çalışma alanını sınırlı tutarak sağlıklı sonuç alabilmek mümkün değildir. Maddi olmayan kültür alanlarının sınırları tamamen farklıdır.

Büyü ve benzeri derinlik içeren inanç konularında tercüme eserlerden yararlanılırken, tercümanın alanın uzmanı olması zarureti daha bariz bir şekilde kendisini gösterebilmektedir. Tercümanın alanındaki başarısı kültür içerikli eserlerin tercümesinde zorlaşırken, büyü türü alanlarda alan bilgisinin yeterliliği nispetinde, tercümeden yararlanma imkânı artabilmektedir.

ÂŞIK ALİ TEKER (TEMİROĞLU)'İN ŞİİRLERİNDE MUŞ

[MUŞ CITY IN THE POEMS OF ÂŞIK ALİ TEKER
(TEMIROĞLU)]

МУШ В СТИХАХ АШЫКА АЛИ ТЕКЕРА
(ТЕМИРОГЛУ)

İbrahim Burçin ASNA*

ÖZ

Geçmişten günümüze gelen sözlü kültürün bir yansıması olan Âşıklık geleneğinin temsilcisi Âşık Ali Teker (Temiroğlu); Muş ilinin Varto ilçesinde doğmuştur. Kendisi şiirlerinde “Temiroğlu” mahlasını kullanmıştır. Muş ilinde Halk şiiri geleneğini devam ettiren ozan; Muş ilinin edebiyat, dil ve kültür zenginliğini şiirlerine yansıtmış bir sanatçıdır. Bu yönüyle şiirlerinde Muş şehrine ait imgeler ayrıntılı olarak incelenecektir. Şiirlerinde daha çok sosyal ve dini konuları ele alan ozan tema olarak; gurbet, tabiat, memleket, Alevilik vb. konularını işlemiştir. Bu çalışmada Âşık Temiroğlu’nun hayatı, âşıklık yolunda karşılaştığı güçlükler, sosyo-kültürel özellikler ve yerel deyişler, coğrafya adları, tarihi şahsiyetler, Muş ilinde vuku bulan önemli tarihi olayların nasıl yer ettiği makalede araştırılacaktır. Şiirlerindeki tematik yapı: “Muş Şehri” başlığı altında incelenerek âşıklık geleneğinin nadir görüldüğü Muş şehrinden çıkan bir aşığı ve eserlerini kültür-edebiyat dünyamıza bu araştırmayla tanıtmak istenmektedir. Halk şiirine yeni bir soluk getiren şairin birçok dergi ve gazetelerde şiirleri yayınlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk şiiri, Muş, ozan, gurbet, ahenk, kültür.

ABSTRACT

The representative of love tradition, a reflection of oral culture from past to present, Asik Ali Teker (Temiroğlu) was born in Mus/Varto. He is a bard who maintained folk poetry tradition in Mus by means of his poems, and also reflected language and cultural richness in his poems. By analyzing imageries regarding Mus in his poems, this article aims to determine how the linguistic and cultural richness of the region were shaped based on local diction. The bard, who generally dealt

* Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Muş/TÜRKİYE
(burcinasna@gmail.com)

with social and religious issues in his poems, treated the themes such as love of God, homesickness, nature, hometown etc. In this study, the poems will be analyzed in detail in terms of subject and style. Giving a fresh impulse to folk poetry, the poet has five books of poems published, a compilation and a research-analysis book. In this study, by analyzing thematic structure in his poems, it is aimed to introduce a lover, coming from Mus in which love tradition is rare, and to introduce his works to cultural and literary World.

Key Words: Folk poetry, Mus, bard, homesickness, harmony, culture.

Giriş

Âşıklık geleneği, asırlardır Halk edebiyatı içerisinde var olagelmiş ve Anadolu coğrafyasında toplumun duygu ve düşünce dünyasının bir yansıması olarak şiir geleneğimizde önemli bir yer tutmaktadır. Muş ilinde de bu geleneğin var olduğunu nadir de olsa bu geleneğin devam ettiğini görmekteyiz. Muş ilinde bu geleneğin son temsilcilerinden olan Âşık Ali Teker (Temiroğlu) şiirlerinde imgesel zenginlik çok çeşitli olup şiirleriyle adından söz ettiren bir ozandır. Temiroğlu, yaşadığı coğrafyanın tarihi ve kültürel zenginliklerinden beslenerek beş şiir kitabı yazmıştır. Şiirlerinde daha çok Alevi inancının baskın olduğunu ve birçok dilsel ve kültürel unsurun şiirinde örneklediğini görmekteyiz. Hepimizin malumudur ki şiir, yazılması zor bir edebi tür olarak değerlendirilmektedir. Bu zor sanatı icra eden ozanların, içinde yaşadıkları coğrafyanın tabiatından, yaşadıkları kültürden bağımsız bir eser meydana getirmeleri zordur. Âşık Temiroğlu da bu kültürel kaynaklardan beslenerek şiirlerini Muş ilinin tabiat ve kültür unsurlarıyla yazmıştır. Şiirlerini yazarken halk deyişlerinin zenginliğinden faydalanmış ve kendi yöresinin dilsel zenginlikleri olan Kurmancî, Kirdî/Kirmanckî/ Zone ma/ Zazaki ve Türkçe dilleriyle şiirlerini yazmış bir sanatçıdır. Bu durum bizlere gösteriyor ki birçok dilde şiir yazan şairin, şiir dilinin ne kadar zengin olduğudur. Basılı şiir kitapları Türkçe yazılmışsa da bizlerle yaptığı röportajlarda Kurmancî, Kirdî/Kirmanckî/ Zone ma/ Zazaki dillerinde yazdığı şiirleri paylaşmıştır. Bu makalede ilk defa incelenen bu şiirler; tematik olarak makaleye konu olmuştur. Şiirlerinde yaygın olarak Alevi kültürü yer alıp Muş iline ait birçok imgesel zenginlik şiirlerinde yaygın olarak örneklenmiştir. İçinde büyüdüğü topluma hep hasretlik duyan ozan; toplumla olan bağını şiirle kurmaktadır. Şiir yazmak onun için; doğup büyüdüğü coğrafyanın kültürünü yansıtarak onlara ulaşmada kurduğu bir bağıdır. Bu özlemini hep dile getiren şair, yazları köye geldiğinde akrabalarının ve köylülerinin şiir yazdığından haberdar olmamalarından şikâyetçidir. Tek derdinin memlekete duyduğu özlem ve memleketin yaşadığı sorunlara tercüman olmaktır. Bunu yaparken de çözüm önerilerini “taşlama” nazım türüyle yazdığı şiirlerle dile getirmiştir. Şiirlerindeki dilsel ve imgesel zenginliğin, “Muş imgesi” üzerinden şiirlerinde nasıl yer verildiğidir. Makalede ozanın yaşadığı coğrafyadan nasıl beslendiği, hangi tarihi olayları ve sosyal meseleleri konu ettiği, hangi mimari eserlere şiirinde yer verdiği, doğal olaylar ve insanın tabiatla olan etkileşiminde ozanın hangi imgeleri kullandığı makalede incelenecektir.

Çalışmada Âşıklık geleneğinden beslenerek Halk kültürünü şiirlerine yansıtmış olan Âşık Ali Teker (Temiroğlu)’in hayatı, âşıklık yolunda yaşadığı güçlükler,

şiiirlerinde Muş şehrinden nasıl beslendiğinin cevabı aranacaktır. Bu çalışmanın yapılmasının amacı; âşıklık geleneğinin çok nadir görüldüğü Muş şehrinden çıkan halk edebiyatı sanatçısını, kültür ve edebiyat dünyamıza tanıtmak ve şiiirlerindeki imgesel zenginliği “Muş imgesi” üzerinden okuyucuya ulaştırmaktır. Çalışmamız iki bölüm, beş alt bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Temiroğlu’nun hayatı, şiiir anlayışı ve eserleri üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. İkinci Bölümde; Temiroğlu’nun şiiir evrenini oluşturan şehir-imge ilişkisini kavramsal çerçevede anlatmaktır. Bu konuyu açıklarken şairin Muş şehrinden ve coğrafyasından nasıl beslendiğinin imgesel arka planına makalede yer verilecektir. Şairin beş başlık altında şiiirlerini nasıl yazdığı, en çok hangi imgelerden beslendiği makalede örneklenec- tir.

1. Âşık Ali Teker (Temiroğlu) Hayatı ve Eserleri

1.1. Hayatı, Şiiiri Anlayışı ve Sanatı

Ali Teker Temiroğlu, Muş’a bağlı Varto ilçesinin eski ismi Tatan yeni ismi Güzelkent Köyü’nde 1934 yılında doğmuştur. Gıyasettin Pirişah soyundan gelme Pircan Oymağı’nın “Temir Teker” ailesindendir. Aşiret olarak Hormek aşiretin- dendir. İki evlilik yapmış olup toplam 13 çocuk babasıdır (Temiroğlu, 2003: 2). Kendisi Ankara’nın Keçiören ilçesinde yaşamaktadır. Temiroğlu’nun hayatı küçük yaşlardan itibaren zorluklarla geçmiş olup; babasının ölümüyle beş kardeşin sorum- luluğunu alarak ailenin geçimini uzun yıllar kendisi sağlamıştır. Kendisi köy yaşa- mında ailenin çok zor yıllar geçirdiğini ve özellikle kardeşlerinin okuması için çok çaba harcadığını bizlere ifade etmiştir. Bu yıllar; çileli bir hayatın ve geçimin zor olduğu yıllardır. Kendisi ilkokul mezunu olup eğitimine 1941 yılında Doğan- ca/Sofyan Köyü’nde başlamıştır. Bu okulda üçüncü sınıfa kadar eğitimine devam etmiş daha sonra Karlıova/Varto yolu üzerinde bulunana Çaylar köyünde beşinci sınıfa kadar okumuştur. Kendisi o yıllarda Pir/Kur Hüseyin Dergâhı’na gittiğinden bahsetmiştir. Daha çok dergâhta Alevilik üzerine sohbetlere katıldığından bahset- mektedir. Temiroğlu, eğitim gördüğü yılları şöyle ifade etmektedir: “Ben akıllı ve okumaya hevesli bir çocuktum. Ancak abim erken evlendiği için ailenin sorumlulu- ğu bana düştü. Babam hasta olduğu için tarla ve hayvan işlerini yapamıyordu. Bu işleri ben yapmak zorunda kaldım. Daha sonra babam okumam için beni Çaylar nahiyesine gönderdi. Orada eski yazıyla okumayı yazmayı öğrendim. Kendisi bu yıllarda iki yıl kadar eski yazıyı dergâhta öğrendiğinden bahsetmektedir. Daha son- ra ilkokulu 1951 yılında bitirmiştir (Temiroğlu, 2003: 3). Aldığım bu eğitim Avru- pa’da çok işime yaradı diyerek: “Temiroğlu, çocukluğunda okumaya çok düşkün olduğunu ve eline ne geçerse okuduğundan bahsetmektedir. Bu yılları şöyle ifade etmektedir: “Ben hep çalışırdım. İşlerimi bitirdikten sonra fırsat buldukça elime bir şeyler geçer gazete okurdum.”(Temiroğlu, 2001: 3) Temiroğlu, zorlu geçen çocuk- luk döneminde 1946 yılında Varto depremini yaşadığını ve bu olayın kendisini çok etkilediğinden bahsetmektedir. İleriki yaşamımda bu olayın hep tesirinde kaldığını ve şiiirler yazdığını ifade etmektedir. Bu olayda depremin ne kadar yıkıcı bir doğa olayı olduğunu ve depremde 53 kişinin öldüğünden bahsetmektedir. Bu olayla o bölgede kıtlık ve sıkıntıların yaşandığını ifade etmiştir. Bu zorlu yıllarda ekonomik olarak geçimini sağlamak için 1960 yılında Elazığ’a geldiğini on yıl kadar inşaat

sektöründe “usta” olarak çalıştığını ifade etmektedir. Temiroğlu, bu yılları şöyle anlatmaktadır: “Köydeyken samanlık, dükkân ve ev yaptığını ve çocuk yaşta bunları nasıl yaptığını insanların hep merak ettiklerini; bende onlara Allah vergisi olduğunu söyledim. Elazığ’da bu yeteneğimi inşaat sektöründe gösterdim. Tuğlanın örülmesinin daha kolay olduğunu görünce çalıştığım Buros Kollektif Şirketi’nde elli ustayı geçerek 25 yaşında ustabaşı oldum. O yıllarda şirket bana bu binaları yapma görevi verince: Teknik üniversitenin inşaatını yaptım. Diğer ustalar beni kışkandıkları için sürekli mühendislerle şikâyet ederlerdi. Binaları bitirdikten sonra Varto’ya gelip motor aldım ve doğrama atölyemi açtım. Doğrama işini askerdeyken öğrenmiştim. Varto’dayken kapı, pencere, sandık yaptım. O yıllarda kardeşlerim büyüdü. Birisi ortaokulu, birisi liseyi diğeri de üniversiteye yeni başlamıştı. Hepsinin yükü benim omzumdaydı. 1966 yılında paraya çok sıkıştım. Bankadan borç aldım. Banka borcunu ödeyemedim. Çok bunaldım. Annem-babam yaşlı, iki hanım var bir de iki çocuk. O dönem arkadaşlarla karar alıp İran’a gidip orda çalıştık. Dokuz ay kadar İran’da çalışırken öğrendik ki Varto’da büyük bir deprem olmuş hemen geri döndük ailemizin yanına vardık. Baktık ki her yer yıkılmış. Bir şantiyede işe girdim. Yaptığımız evlerden iyi para kazandım. Kendime bir depo aldım ve ev inşaatı için malzeme depoladım. O yıl kar çok yağdığı için deponun çatısı çöktü ve malzemeler heba oldu. Bazılarını çaldılar. Anlayacağınız kendimi toparlayamadım ve 1970 yılında Almanya’ya gitmeye karar verdim. Almanya yıllarında çok güçlük çektim. Sınavlara girerek ustabaşı olmak istedim. Dil bilmediğim için ustabaşı olmadım. Usta olarak 18 yıl Almanya’da çalıştım. Bu yıllarda çok zorluk çektim.”(Temiroğlu, 2001: 8). Bu yıllarda zor günler geçirdiğini söyleyen Temiroğlu, en çok ailesine ve memleketine hasretlik duymaktadır. Bu sıkıntılı günlerde Hz. Hızır’ı rüyasında görmüş ve elinden bade içmek suretiyle şiir dili çözülmüştür Bu rüyayla hayatının çok değiştiğini ve daha önce şiire hiç ilgisinin olmadığını ve bu rüyayla şiir yazdığını ifade etmektedir. Rüya olayını kendisi şöyle ifade etmektedir: “Ailemi, memleketimi çok özlemiştim. Almanya’ya gittiğimin üçüncü ayında üzgün olduğum bir günde Allah’a dua ederek bu sıkıntılarımdan bitmesini istemiştim. Rüyamda Hz. Hızır’ı gördüm ve elinden bade içtim. Sabaha karşı bilinçsiz bir şekilde uyandım ve kendimi sokağa attım. O gün işe gitmedim. Sokaklarda kendi kendime sürekli deyişler söylüyordum ama ne söylediğimi kendim de bilmiyordum. Rüyamı kimseye anlatmadım. O rüyadan sonra şiir dilim çözüldü.” (Temiroğlu, 1988: 6).

Âşık edebiyatı geleneği içerisinde “sade kişilikten sanatçı kişiliğe” geçişte önemli bir fonksiyonu olan “rüya” ve “Hz. Hızır” motifini burada görmekteyiz. Âşık Temiroğlu’nun rüyasının Âşıklık geleneği içerisinde Asıl Tip Kompleks rüya motifi planına göre dört aşamada değerlendirilebileceğini; Birinci hazırlık aşamasında; babasının ölümü, ailesini, memleketini bırakmak zorunda kalan ve zor günler geçiren aşığın dua ederek yatması. İkinci aşamada: Rüyasında Hz. Hızır’ı görerek kendisinden hikmet alması... Üçüncü aşamada Uyanış: Sabah uyandığında rüyasında ağladığını ve iç sıkıntısıyla kendisini sokağa atarak bilmediği deyişleri söyleyerek şiir dili çözülmüş ve şiir yazmaya başlamıştır. Dördüncü aşama İlk Deyiş: Kendisi ilk deyişini hatırlamamaktadır (Albay, 2006: 4). Temiroğlu, rüya gördükten sonra

hem düşünce hem de davranış olarak değişmiştir. Bu olaydan sonra haksızlığa, yalana, dolana tahammül edemeyen ve bunlara tepki koyan bir insan olmuş ve bu ruh halini şiirlerine yansıtarak sürekli başının derde girdiğini ifade etmektedir. İlk dönem şiirlerini sürekli sözlü olarak ifade etmiş ve yazılı esere dönüştürmemiştir. Daha çok arkadaş ortamlarında şiirlerini dile getirdiğini ve şiirlerini kayıt etmediğini ifade etmektedir. Bu şiirlerde tema olarak; hasretlik, gurbet, sıkıntı, aile özlemini dile getirmektedir.

Temiroğlu'nun hayatında gördüğü rüyanın etkisiyle değişiklikler olmuş ve etrafında geçimsiz, sürekli tartışan, kavgacı biri olduğu gerekçesiyle doktora götürülmüştür. Kendisi yalana gelemediğini ve haksızlıklara karşı direndiğini bu yüzden insanlarla kavgalı olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple tedavi olması için İstanbul Bakırköy Hastanesi'nde birkaç ay tedavi gördüğünü ifade etmiştir. Tedavinin pek başarılı olmadığını ve bu çileyi kim verdiyse dermanının da onda olduğunu söyleyerek Almanya'ya tekrar geri gönderilmiştir. Kendisi Almanya'da ikinci defa rüyasında Hz. Muhammed'i görerek kendisinden zezem suyunu içtiğini ve bu rüyadan sonra şiir dilinin iyice geliştiğini ifade etmiştir. Daha sonraları rüyaların daha sıklaştığını ve Hz. Ali'yi de rüyasında gördüğünü ifade etmektedir (Temiroğlu, 2001: 7).

Temiroğlu, hasret ve özlem dolu bu yıllarda sağlığını yitirdiğini ciddi kalp rahatsızlıkları çektiğini ifade etmektedir. Bu yıllarda işe pek gidemediğini ve çevresinden pek destek göremeyişinden şikâyetçidir. Bu ruh hali onun daha yalnız kalmasına ve tesellişi şiir yazmakla bulmuştur. İnsanların onun yazdıkları ve söyledikleriyle sürekli alay ettiklerini kendisinin de bunun karşısında Allah'ın inayetiyle keramet göstererek onları susturduğunu ifade etmiştir. Başlıca kerametleri şöyledir: "Kişilerin hayatlarındaki büyük değişiklikler, boşanma, hastalık bilme, Irak-Ürdün Savaşı, 12 Eylül Darbesi vb." Bu süreçte en çok hayatını değiştiren olay: Tahir Kutisi Makal adında bir kişiyle ilgili ailevi ve sağlıkla ilgili keramet gösterince bu kişinin onun ozanlığını kabul ettiğini ve kitaplarını basmada kendisine yardımcı olmuştur (Temiroğlu, 1992: 7). Daha sonra temelli dönüş yaparak Ankara'ya yerleştiğini ve halen bu ilde ikamet etmektedir. Temiroğlu, Ankara yıllarını; daha çok Ozanlar Derneği ile olan ilişkisinin çok yoğun olduğunu ve bu yıllarda kitap ve kasetleri çıkmıştır. Bu dernek ile daha sonra aralarının açıldığını ve 2000 yılında Kültür Bakanlığı'nın açmış olduğu bir sınavda başarılı olduğunu ve kitaplarının basıldığını ifade etmektedir. Toplam yedi kitabı basılmıştır. Âşık Temiroğlu, mahlasını kendisinin aldığını babasının adı olan Timur adının halk ağzıyla Temir'e dönüşerek bu mahlası kullanmıştır. Kendisi Âşıklık geleneği içerisinde kimseden el almadığını, bir hocasının olmadığını meclislerde bulunarak bu geleneği öğrenmediğini ifade etmektedir. Ailesinde de yetişmiş bir âşığın olmadığını ifade etmektedir (Temiroğlu, 1992:2).

1971 yılından beridir şiir yazan, yaşadığı coğrafyanın kültürünü ve tarihi olaylarını kendi yaşadıklarından yola çıkarak gerçekçi bir dille kaleme alan Âşık Temiroğlu, şiirlerinde doğduğu coğrafyanın dilini yansıtan ve kültüründen beslenen bir ozandır. Şiirleri birçok konuda yazılmış usta bir elden çıkan bir zenginliğe sahiptir. Halk edebiyatının bütün nazım türlerinde şiir yazan ozan daha çok şiirlerini

koşma, semai ve destan türünde yazmıştır. Konu olarak başta Alevilik olmak üzere, memleket sevgisi, tabiat, aşk, gurbet ve sosyal konuları içermektedir. Temiroğlu, Muş-Varto ilçesine ait araştırma-inceleme ve derlemeleriyle tarihi olaylara ışık tutarak kaynaklık etmekte ve yapmış olduğu derlemelerle bölgenin kültürünü aktarmada önemli çalışmalar ortaya koymuş bir sanatçıdır.

1.2. Eserleri

1.2.1. Sevinç ve Hüzün Kardeşir “Nesillere Selam Olsun”, Ankara-2003. Şiir kitabıdır.

1.2.2. Güzel Türkiyem, Ankara-1988. Şairin ilk şiir kitabıdır.

1.2.3. Türkiye Güzel Vatanım, Ankara-2001. Şiir kitabıdır.

1.2.4. Bingöl Dağı Güzel Köyüm, Ankara-1991. Şiir kitabıdır.

1.2.5. Güzel Yurdum, Ankara-2000. Şiir kitabıdır.

1.2.6. Varto’daki Harzem-Hormekleri ve Pircanların Tarihi Gerçekleri, Ankara-2002. Araştırma-inceleme kitabıdır.

1.2.7. Gelenekler-Görenekler ve Anlatmalar, Ankara-2004. Araştırma-inceleme kitabıdır.

1.2.8. Ateşte Yanamayanlar?

1.2.9. Vermeyince Mabut, Neylesin Mahmut, Ankara-2000. Halk hikâyeciliğini yansıtan derleme türünde yazılmış bir eserdir.

2. Şiirlerinde Muş İmgesi

Şehir kelimesi çoğu zaman “medeniyet” kelimesi birlikte kullanılmaktadır. Şehir medeniyetin taşıyıcısı, medeniyet de şehri kurucu, güçlendirici ve şekillendiren unsurdur. “Medeni” kavramı da “şehre mensup olan, şehirli” anlamına gelmektedir. Batı dillerinde de “medeniyet” karşılığı olan “civilisation” kavramı da Latince “şehirli” anlamına gelen “civilis” kelimesinden türetilmiştir (Kutluer, 2003: 296). Bu bilgiler bize göstermektedir ki “şehir” ve “medeniyet” kavramları arasında bir bağ oluşmuştur. Hatta şehir ve medeniyet kavramları birbirinin bütünüleyici unsuru, özdeşi olarak görülerek “şehir, medeniyettir” şeklinde de ifade edilmektedir (Ayvazoglu, 2015: 238).

Binlerce yıllık tarihi içinde şehirler, siyasal ve ekonomik mücadelelerin alanı olmaları yanında, refahın ve sosyo-kültürel unsurların koruyucusu ve sürdürücüsü olma özelliğini korumuştur. Şehirler, diğer taraftan bilim, kültür ve sanat merkezi olmalarıyla da edebiyatın ve şiirin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Böylelikle şehirler, sanat ve edebiyat için hem yaşama alanı hem de sanatı besleyen bir ilham kaynağı olmuştur. Şehirlerin toplumsal yapısı ve sakinlerine sunduğu kültürel imkânlar, sanat ve edebiyatın çağrışım dünyasının zenginleşmesine kaynaklık etmektedir. Şehir yaşantısı, edebiyatın birçok türünün ortaya çıkmasına imkân sağlamaktadır. Bu bağlamda edebiyatın gelişmesinde ve modern bir zeminde varlık kazanmasında şehirlerin büyük bir payı vardır. İrlandalı şair Yeats’in, büyük edebiyat, halk kültürü ve imgelerinin eğitim görmüş şehirli bireylerin zihninde yeşermesiyle yükselir sözü, bu noktada dikkat çekicidir (Eroğlu, 2006: 44). Âşık Ali Temiroğlu da halk kültüründen beslenerek şiirini beslemiş ve yaşadığı il olan Muş’tan hem manevi hem de maddi birçok kültürel unsurdan beslenerek eserlerini yazmıştır. Kendisini önemli kılan bir ayrıntı da Muş ilinde Âşıklık geleneğinin güçlü olmama-

sı ve bu geleneğin nadir temsilcilerinden olan Temiroğlu'nun edebiyat dünyasına bu çalışmalarla tanıtılarak hak ettiği yeri bilimsel çalışmalarla ortaya çıkartıp sanatsal ve edebi zenginliğini göstermektir. Bu çalışmaya konu olan Muş ili özelde Varto ilçesi şiirlerine nasıl yansımıştır? Bu sorunun cevabı makalede “imge”lerle açıklanmaya çalışılacaktır. Hepinizin malumu Varto ilçesi Alevi kültürünün yaygın kültür olarak yaşandığı bir coğrafyadır. Temiroğlu'nun da Alevi olması hasebiyle kendisinin bütün kültürel izleği bu gerçeklik üzerine bina olmaktadır. Şiirlerinde daha çok doğanın egemen olması insan-doğa etkileşiminin bu bölgede çok yoğun oluşundan kaynaklıdır. Doğal hayatta insanın doğayla mücadelesi onun şiirlerinde daha çok kendisini Halk deyişleriyle göstermekte ve o bölgeye has canlılar şiirlerinde örneklenmektedir. Örnek olarak turna, toy kuşu, ördek, ayı, kurt, kuzu, at, meşe, dağ, dik kayalar, şelaleler vb. örnekler sıklıkla kullanılmıştır. Coğrafya ismi olarak: Varto, Muş ovası, Murat suyu, Karasu, Bingöl Dağı, Kurtik Dağı, Şerafettin Yaylası vb. Tarihi mekânlar: Abdurrahman Paşa Köprüsü, Allaattin Camisi, Ulu Cami, kaleler ve sınırlı olarak belirttiği Kureyş, Devreşe Gevr, Pir Kur/Hüseyin, Pir Hasan, Dayısı Ali Kemal, Vartolu Şerif Bey, Sultan Alparslan, İbrahim Temo vb. tarihi kişileri şiirinde örneklemiştir. Özellikle bölgenin dağlık oluşu ve şehir yaşantısından uzak oluşu şairi daha çok tabiat eksenli ve inanç olarak da Aleviliğin doğacı yaklaşımı üzerinden şiirinde birçok ortak imge kullanılmıştır.

Şiir türünün geniş çağrışımlar etrafında gelişimi ve kendini yenilemesi, önemli ölçüde şehirlerin ortaya çıkardığı çok katmanlı kültürel yapıya bağlı olarak ortaya çıktığını unutmamak gerekir. Makalede Temiroğlu'nun şiir anlayışıyla şehir ilişkisi daha çok kent kültüründen ziyade coğrafya olarak tanımlanması daha doğru bir tespittir. İbn-i Haldun'un ifadesiyle: “Coğrafya insanın kaderidir.” Sözü de Temiroğlu'nun şiirin algılanmasında ve yaratılmasındaki gerçekliğin karşılığı olarak değerlendirilebilir. Çünkü küçük yaşlarda ailenin sorumluluğunu alarak okuyamaması, çalışmak zorunda kalışı bu gerçekliğe işarettir. Onun şiirini ana izleğini oluşturan Alevi kültürü de bu gerçekliğin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Alevi inancında insana ve doğaya karşı duyarlılığı; Temiroğlu'nun şiirinde bütün çıplaklığıyla görmekteyiz. Onun doğaya ve hayvanlara yoğun bir sevgi göstermesi bu inancın bir gereğidir. Şiirlerinde Temiroğlu, Alevi inancının gereği olan inanışları, sevgiyi görmekteyiz. Buna karşın sosyal meseleleri konu alan şiirlerinde de yine bu inancın muhalif kimliğiyle paralellik göstermekte ve şiirlerinde bu duyarlılıkla yazdığını görmekteyiz. Şiir yazmasına sebep olan “rüya motifi” de yine bu geleneğin ve inancın bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geçmişten günümüze dek şehir olarak adlandırılan sosyal yapı ya da yerleşim birimleri, insanların basit biçimde hayatını devam ettirdiği, başkalarıyla iletişim hâline geçtiği mekânlar olmaktan öte bir anlama sahip olup “kendini kuran akıl, duygu ve iradeye göre şekillenmektedir”(Alver, 2012: 10). Bu gerçeklik Temiroğlu'nun şiirlerinde coğrafya üzerinden göstermekte ve yıllarca doğduğu coğrafyaya özlem duyan bir ozanın kaleminden bu özlem bu hasretlik tüm duygu yoğunluğuyla şiirlerinde kendisini göstermektedir. Onun şiirlerinde anlaşılma ve kendi doğup büyüdüğü toprakları anlatma gibi bir derdin olduğunu görmekteyiz. Kendisini en çok üzen bir durumunun da köyüne geldiği zaman insanların onun bu yazdıkların-

dan haberdar olmayışlarıdır. Kendisi bu kadar coğrafyasını sevmişken ve insanlarının dertleriyle hemhal olmuşken kıymetinin bilinmeyişiinden büyük üzüntü duymaktadır. Bu çalışmayı değerli kılan bir ayrıntı da yaşadığı kentte bu çalışmaların yapılışına büyük kıymet vermekte ve bundan mutluluk duymaktadır. Kendisi ölmenden önce bu şiirlerin kıymeti bilinmelidir diye serzenişte de bulunmaktadır. Bir insanı ve o toplumu anlamak; var eden kültür ve tabiat unsurlarını anlamaktan geçmektedir. İnsan hayatında kültürün ve tabiatın ne derece önem arz ettiği, sadece şiirle değil birçok bilimle de ispat edilmeye çalışılmış ve bu durum psikoloji ve psikanaliz gibi bilimler tarafından da açıklanmıştır. “Lacan’a göre psikanaliz; edilebilir öznenin tüm dramı, doğa-kültür karşıtlığında düğümlenir”(Tura, 2005: 203). Bu durumda insanı ya da özneyi anlayabilmenin yolunun, doğa ve kültürü anlamaktan geçmektedir. Doğayı, kültürü, insanı ve nihai olarak toplumu anlama çabası içindeki Temiroğlu, tüm şiir evrenini bu izlek üzerine oturtmuştur.

Temiroğlu’nun şiirlerine bakıldığında zaman kendi kültürünün inançlarını, yaşayışlarını, dil özelliklerini görmektedir. Bu duygu ve düşüncelerle beş şiir kitabı yazan sanatçı; kültür ve dil üzerine çalışmalar yapmıştır. Sanatçı, sadece şiir kitapları yazmamış kendi coğrafyasının gelenek ve göreneklerini yüz soruda cevaplandırdığı “*Gelenekler-Görenekler ve Anlatmalar*” eseri bölgenin kültürel hayatını anlatmada önemli bir kaynaktır. Ayrıca “*Varto’daki Harzem-Hormekleri ve Pırcanların Tarihi Gerçekleri*” adlı kitabıyla da bölgenin tarihi olaylarına kaynaklık etmede sosyal olaylarına kendi tarih penceresinden bakmaktadır. Alevi inancında çok önemli bir yeri olan “Seyyitlerin ve Pırların” menkıbelerini de “*Ateşte Yanamayanlar*” adlı eseriyle kaleme almıştır. Kitaba adını veren “Derveşe Gevr”in menkıbesinden yola çıkarak Alevilerin Dersim’den buralara nasıl geldiğinin arka planını çizerek bölgede Baba Mansur Dergahı, Pır/Kur Hüseyin Dergâhı ve Alevi Pırlarının hayatları hakkında bizlere bilgiler vermektedir. Son olarak bir aşk hikâyesini kaleme aldığı “*Vermeyince Mabut, Neylesin Mahmut*” adlı eseriyle Halk hikâyeciliğini yansıtan derleme türünde bir eser yazmıştır.

Temiroğlu, şiirlerini irticalen söyleyen bir Halk edebiyatı sanatçısıdır. Daha önce şiir eğitimi almadığını, saz çalmadığını ve ailesinden bir ozanın yetişmediğini ifade etmiştir. Muş ilinin Varto ilçesinde âşıkların pek çıkmadığını ve bu tarz âşık meclislerinin yörede bulunmadığını ifade etmektedir. Bu yönüyle kendisi Muş ilinde Âşıklık geleneğinin az sayıdaki temsilcilerinden biri olup şiirlerinde Muş ilinin doğal, kültürel ve tarihi birçok kaynağından beslenerek şiirlerinde bu kültürel katmanlara yer vermiştir. Onun şiirlerini nitelikli kılan tematik unsur; aynı konuları farklı halk deyişleriyle süsleyerek belli şiir kalıplarında şiirlerini yazmasıdır. Temiroğlu, konu olarak şiirlerine sınırlama getirmemiş her konuda şiir yazmıştır. Kendi ifadesiyle şiirlerini bir iç sıkıntısıyla yazmıştır. Daha çok Alevilik, tabiat, yakarma, sevgi, hasret, tasavvuf, memleket sevgisi, sosyal konular vb. konularda yazmıştır. Şiirlerinde konu ve şekil bakımından birbirine benzemektedir. Şiirlerini belli bir düzen içinde yazmıştır. Şiirlerinde Muş’un dil özelliklerini görmek mümkündür. Sözcüklerini daha çok mahalli söyleyişler içerisinden seçmiştir. Bu ifadeleri, Halk edebiyatının nazım türü ve biçimlerinden faydalanarak yazmıştır. Şiirlerini dörtlük nazım biçimini kullanmış; “koşma” nazım türüyle yazdığı şiirleriyle adından söz

ettirmektedir. Bu şiirlerin dışında beyit esasına dayalı (Cumhuriyet, Atatürk, Orman vb.) şiirleri de vardır. Bu nazım türünün dışında; taşlama, güzelleme, nefes, mani ve semaiyi şiirlerinde kullanmıştır. Ölçü olarak da 4+4+3=11’li, 4+4=8’li vezinleri kullanmıştır. Şiirlerinde kafiye zenginliği tam ve zengin kafiye dayalı iken kafiye düzeni olarak aaab-cccb-dddb ve ya abab-cccb-dddb kalıbında yazılmıştır. Bütün şiirlerinde son dörtlükte “Temiroğlu” mahlasını kullanmıştır.

Şairin dili oldukça sade olup şiirlerini anlaşılır bir üslupla yazmıştır. Lirik şiirlerde Karacaoğlu üslubunu kullanan şair; dini konularda da Bektaşî nefeslerine şiirlerinde yer vermektedir. Şiirlerini saz eşliğinde söylememiştir. Ailesinden ve yaşadığı bu bölgede bu tarz usta-çırak ilişkisinin olmadığını ve sazın icra edildiği meclislerin pek kurulmadığını ifade etmektedir. Ayrıca ailesinden eğitim aldığı ve ona model olacak hiç kimsenin olmadığını ifade etmiştir. Sonradan arkadaşlarının tavsiyesiyle Ozan Kenan Şahbudak, onun şiirlerine uygun parçaları çalması üzerine şiirlerini saz eşliğinde 10 kaset olarak çıkarmıştır. Bu kaset Ozan Kenan Şahbudak ile birlikte Varto ağzının ses özelliklerini yansıtmayı için şiir seçimine gidilmiş ve uygun şiirler derlenmiştir (Temiroğlu, 1988: 3).

Muş iliyle ilgili şiirlerinde daha çok dağ, tabiat tasvirleri, aşk, gurbet, tarihi olaylara yer vermiştir. Örneğin Muş Ovası şiirinde; Lale çiçeğinden karpuz, Murat nehri ile Fırat nehrinin kardeşliğine, Karasu nehrinden Kurtik Dağına, ovadaki karpuzdan kervan yollarına, sel baskınlarına, pancarının bol oluşuna, tütününden, meşesine, koyununa, turnasına, Alaattin Cami’sinden Ulu Cami’ye, yoğurdundan balına her konuda Muşa ait bu güzellikleri şiirinde bilinçli olarak kullanmıştır. Sosyal meselelerin de yer aldığı şiirlerinde gençlerin sürekli çalışmaktan başlık yüzünden evlenememelerine, toplumun tembelliğine, toplumun cahilliğine şiirlerinde yer vermiştir. Şehre ait bütün sembollerin kullanıldığı bu şiirde; şair yöreye hâkim olup mahalli söyleyişlerin güzelliğinden faydalanmıştır. Ayrıca şiirlerindeki tasvir canlı ve etkileyici olması yönüyle dikkat çekicidir. Temiroğlu, sosyal meseleleri konu ettiği şiirlerinde de toplumda yaşanan aksaklıkları, zengin-fakir ayrımını, cehaleti, insanın kültürel ve ahlaksal değişimini anlatırken de “taşlama” türünden faydalanmıştır. Daha çok sosyal meseleleri, adaletsizliği, devletin buralara yatırım yapmamasını şiirlerinde eleştirmektedir.

Temiroğlu, şiirlerinin bir bölümünü de dini-tasavvufi şiirlere yer vermektedir. Konu olarak en başta Alevi inancını ve bu inanca ait tarihi ve dini meseleleri yaygın bir imge olarak kullanmıştır. Bunların dışında: vahdet-i vücud, Allah’ın birliği, Hz. Muhammed ve Hz. Ali’ye olan övgüler, Kerbelâ Şehitleri, Alevi eren ve tasavvuf büyükleri için söylenen şiirleri dikkat çekicidir. O şiirlerinde halkı bilinçlendirmek için şiir yazdığını ve toplumsal bir ilerlemenin nasıl mümkün olacağı konusunu şiirlerinde işleyen bir ozandır.

2.1. Şehir-Tarih

Âşık Ali Temiroğlu, şiirlerinde Muş’la ilgili tarihi olaylara çok az yer vermiştir. Tarihi olaylar daha çok şiirlerinde dini ve Alevi inancının önemli şahsiyetlerini örneklenmiştir. “Malazgirt Meydan Muharebesi’nin Neticesi” gibi şiirleri de Muş’la ilgili tarihi olaylar ve kişilerin şiirin bütünü içerisinde yer almış ve şiirlerinin gene-

linde bir bütünsellik gözükmetedir. Örnek olarak: I.Dörtlük: Urartu Asur yaşadı burada/Egemen oldular bu güzel yurda/Medlerle Romalılar girdiler derde/Kalkanlı mızraklı çıkanlar nerde II. Dörtlük: Karakoyun Babiller eştı toprağın/ Akkoyunlular kondu senden göçtüler /Persler suyunu çokça içtiler/ Safaviler seni kodu kaçtılar/ Bingöl dağlarına bakanlar nerde II. Dörtlük: İskender, Bizans'ın tarihi anıt/ Ermeniler senle açtılar arayı/ Moğol istilası Rusların hıncı/Sayısız kırdılar yaşlıyı gencim (Temiroğlu, 2001: 302). Bu dizelerde ozan, antik dönemden günümüze dek bölgede hâkimiyet kurmuş medeniyetleri kronolojik sıralamalarına uygun olarak en belirgin özellikleriyle şiirine konu etmiştir. Bu da bizler gösteriyor ki ozanın tarih bilgisinin sağlam olduğu ve bu medeniyetlere dair geniş bir bilgisinin olduğudur. Ayrıca başka bir şiirde de ata kültürü olarak kendisini Türk saymakta ve soyunun Harzemşahlardan geldiğini ifade etmektedir (Temiroğlu 1998: 13). Örnek olarak: “Soyum Harzemşah'tır ve Türk” olduğunu savunmaktadır. Malazgirt meydan Muharabesi'inin Neticesi şiirinde, düşmanı nasıl yendiğini, Malazgirt'te parçaladın Bizansı, Selçuklu devletinin nasıl kurulduğunu yine bu şiirinde kaleme almıştır. Şair, beş şiir kitabında şiirlerinin çoğunu ayrı ayrı verdiği için şiirlerini ad ve kitaba göre vermeyi uygun görmedik. Şiir tahlilini yaparken daha çok dize düzeyinde ve imgeyle açıklamayı uygun gördük. Çünkü makale sayfasının sınırlı olması yüzünden bu bilgilendirmeler yapıldığı zaman sayfa sayısının fazla olacağını değerlendirdik.

Alevi inancı ve ailesinden, dostlarından dize düzeyinde örneklediği şiirlerden bahsetmek gerekirse: Bektaşî Veli'nin mucizati, Kureyşle Mansur'u fırına attı, Goşgar Baba bir tepede yatıyor, Seynuri, Baba Mansur Dergahı'nın önemli bir kişisidir ve Bingöl/Kârer'den gelmiştir, mezarı Varto'dadır. Düzgün Baba sevgili pirimiz, Gül Mustafa Varto'da yatıyor. Gül Mustafa'nın bir şehit olarak ziyaret edildiğini ve üzerindeki ağaçtan sürekli kan akmaktadır. Dayısı Ali Kemal öldürülmesi, Teslim Abdal, Pir Hasan, Baba Mansur, Kur Hüseyin vb. Bu dizelerde bizlerin en çok dikkat ettiği tarihi şahsiyetler: Baba Mansur ve Dergahı ve Kureyş'tir. Bu tarihi olayda bölge Alevilerinin Dersim'den buraya nasıl geldiği, Hangi Alevi Dergahı'na bağlı olduklarının bilgisini bizlere vermektedir. Pir Hasan bu dergahın Varto'daki temsilcisidir ve kendisine “Çikfi” denmektedir. Temiroğlu, bu dergâhta yetişen İbrahim Hurustan adlı Pir'e bağlılığından bahsetmektedir (Asna, 2016: 312). Bu bağlılığını şiirinde şöyle örneklemektedir. “İbrahim Hurustan Pirimdir benim, Bende ikrara canımdır benim, İbrahim Pirimin talibiyim elbet”. Ayrıca bölgedeki Pirler Baba Mansur Dergahı'na bağlı olup en önemli ocaklardan birisi de Seyyit Kazım Ocağı'dır.

Varto Tarihi üzerine önemli çalışmaları olan ve şiirinde de “Varto Tarihi'ni Yazan Şerif Fırat'a” ithafen yazdı şiirde kendisine büyük saygı duymakta ve bir ilim adamı olarak “çok önemli olduğunu “Varto'nun Şerefli İnsanı” olarak takdim etmektedir. Kendisinden ailenin ve aşiretin önemli insanı olarak bahsetmektedir. Varto tarihini aydınlatan yüz olarak kendisine iltifat etmektedir (Temiroğlu, 1998: 8).

İbrahim Talu, Hormek Aşireti'nin ağası olup Mustafa Zeynel'in oğludur. Aile Bingöl/Kârer'den gelmiştir. Aile Kasman köyüne yerleşmiştir. Osmanlı Dev. zamanında eşkiya olarak tanınan İbrahim Talu'dan şiirinde bahseden Temiroğlu, onun

cesaretinden ve bölgede çok sevildiğinden bahsetmektedir. Hilmi Yavuz'un "Doğu 1310" şiirinde örneklenen bu kişi: Osmanlı döneminde Hormek Aşireti'nin reisi olarak Osmanlı kuvvetlerini nasıl püskürttüğünü ve cesaretli ve yiğit bir insan olduğundan bahsetmektedir (Tunç 2010: 3).

Bir şiirinde de Temiroğlu "Ab-ı Hayat Suyu"ndan bahsetmektedir. Köroğlu destanında ve İskender'in menkibelerinde bu imgeden sıklıkla bahsedilmektedir. Ab-ı Hayat (Ölümsüzlük Suyu) rivayet edildiği üzere Bingöl iline ad olmuş bir mazmun olup bu suyu bulmak için birçok kişinin hayatını verdiğini ve birçok hikâyeye konu olduğunu bilmekteyiz. Günümüzde Temmuz 20 ve Ağustos ayının ilk haftalarında bölgede bir festival düzenlenerek binlerce buzul gölden oluşan bu coğrafyada küçük göllerden insanların su içtiklerini gözlemledik. Ayrıca bu günlerde bir doğa harikası olan "Güneşin Doğuşu" mutlaka izlenmelidir.

VARTO DEPREMİ

Viran oldu şu Varto'nun diyarı,
Sahipsiz meleşir malı davarı,
Ağlıyor sızlıyor kalan dağları,
Her taraf mahşerdir yetiş efendim

Üstünkıran bucağı virane oldu
Ötmedi bülbüller goncalar soldu
Enkazlar altında cesetler doldu
Her taraf mahşerdir yetiş efendim

Duman bulut gibi geçti havadan
Nice yetim kaldı ıssız yuvadan
Kimseler dayanmaz böyle siteme
Her taraf mahşerdir yetiş efendim

Temiroğlu yeter deşip söyleme
Kapanmış yaraya neşter eyleme
Kimisi anadan kimisi babadan
Her taraf mahşerdir yetiş efendim

1966 yılında "Varto Depremi" olduğu zaman merkez üssünün Üstünkıran köyü olduğunu, köyün yerle bir olduğunu ve Varto'nun viran olduğundan Temiroğlu bahsetmektedir. Binlerce insanın öldüğünü cesetlerin günlerce enkaz aldığından bahseden Temiroğlu, böyle bir acının bir daha yaşanmaması dileğinde bulunmuştur. 19 Ağustos 1966 yılında 6.9 şiddetinde olan Varto Depremi'nde 2964 kişi vefat etmiştir (Taşman 1998: 2). Varto depremi şiirinde şehrin viran olduğunu o yıl bülbüllerin ötmediğinden, enkazlar altında cesetlerin dolu olduğunu, goncaların açmadığından bahsetmektedir. Birçok çocuğun yetim kaldığını, bir daha böyle bir olayın yaşanmaması için Temiroğlu dua etmektedir. Ayrıca bu şiirinde sosyal meselelerin konu edildiğini ve "taşlama" nazım türüne uygun olarak Temiroğlu, toplumda yaşanan çarpıklıkları, devlet in adaletsiz yönetimini, günden güne artan zengin fakir ayrımını, kültürel ve ahlaksal değişiklikleri kendinse has bir üslupla söylemiştir. Onun "semai ve taşlama" türünde yazdığı şiirler dikkat çekicidir. Temiroğlu içinde yaşadığı coğrafyayı zamanı takip eden ve bir Âşık olarak halkı bilinçlendirip bilgilendirmek için şiir yazmıştır. Toplumsal ve sosyal, ekonomik durumu örnekleyen şiirlerini bu düşüncelerden hareketle yazmıştır. Onun amacı didaktik nitelikteki bu şiirlerle insanlara öğüt vermektedir.

"Miras Kalmış" şiirinde Temiroğlu, son dizede tekrar edilmek üzere Varto'nun önemli şahsiyetlerinden bahsetmektedir. Bu kişiler: İhsan Handan, Bircanlardan, Hüseyin Handan, Seynuri, İsmailden, Harzemşah'tan miras kalmış şeklinde

dize tekrarı yapmıştır Bu dizelerde Seynuri önemli bir Pir olup diğerleri Pircan ailesinin önemli kişileridir.

2.2. Şehir-Mimari Yapı

Muş ili malumunuz üzere coğrafyası gereği asırlar boyu merkezi otoriteye bağlı bir yer olmamıştır. Yakın zamana kadar hep Bitlis Sancağı'na bağlı kalmıştır. Bölge dağlık olup daha çok İpek Yolu üzerinde bir geçiş yolu üzerinde olan bir kent konumundadır. Bu sebeple han ve köprüler pek fazla olmayıp Murat Suyu üzerinde bazı mimari yapılar mevcuttur. Bu yapılardan en önemlisi Tarihi Murat Köprüsü olup 13. yüzyılda Selçuklular zamanında yapılmıştır. Ayrıca yine önemli bir köprü olan Abdurrahman Paşa köprüsünden Temiroğlu bahsetmektedir. Abdurrahman Paşa Köprüsünü önemli kılan tarihi olay 1925 yılında Şeyh Sait ve arkadaşları Erzurum üzerinden İran'a gitmek isterken yörenin aşiretleri tarafından köprü üzerinde devlete teslim edilmişlerdir. Başka tarihi mekânlardan bahsetmek gerekirse bir dizede: "Bir cami var çok eskidir uludur" dizesiyle de Tarihi Ulucami'den bahsetmektedir. Şeyh Muhammed-i Mağribi tarafından 979'da yaptırıldığı rivayet edilmektedir. Ortaçağda yapılan bu yapılar Selçuklulardan kalma olup Alaatin Bey Camii de 18 yüzyılda Rojkan Aşiret reisi Alaatin Bey tarafından yapılmıştır. Temiroğlu şiirlerinde Şeman kalesi, Koğun kalesi ve Erenler Hanı'ndan da bahsetmektedir.

Temiroğlu, "Malazgirt Meydan Muharebesi'nin Neticesi" şiirinde bu tarihi savaşın öneminden bahsederek Sultan Alparslan'a övgüler düzmekte ve onun adının verildiği üniversiteyi şiirinde şöyle dile getirmiştir: "Alparslan fakülte kuruldu Muşta, Geçmezdi insanın hayal da düşte, Oğlumuz kızımız okuyor işte, İnsana bilgiyi verenlerdeniz." Ayrıca aynı şiirinde uçak meydanının kurulduğunu, Çiftlik bölgesinde bir üretme çiftliğinin kurulduğunu ve buraya hayvan verildiğinden bahsetmektedir. Bu kurum günümüzde Berçe Tesisleri olarak bilinmektedir. Yine şiirinde fabrikaların kurulduğunu pancarın ve tütünün bölgede birer nimet oluşundan bahsetmektedir.

Muş ilinde bütün bu gelişmişliğin ve ilerlemenin Sultan Alparslan ve Malazgirt Meydan Savaşı'nın neticesinde olduğunu ve insanların bu tarihi olayı unutmamaları gerektiğinden bahsetmektedir. Temiroğlu, başka şiirlerinde hastane ve okulların yapıldığını, şehrin tren garıyla birleştiğini, yollarının çok düz ve cehaletin ancak bilimle kalkacağını ifade etmektedir.

2.3. Şehir-Tabiat

Temiroğlu'nun şiirlerinde en çok imgeyi olarak kullandığı başlık burasıdır. Kendisi Varto ilçesinde doğup büyüdüğü için çocukluk yıllarının burada geçmesi ve yurtdışındayken ve gurbette kaldığı yıllarda hep buralara özlem duymuş ve içindeki bu hasreti bölgeyi en iyi anlatabilecek ortak imgeleri kullanarak anlatmıştır. Bu imgeler içinde en fazla Varto ilçesi ve Bingöl Dağı'nı kullanmıştır. Şiirlerinde Varto üzerine 18 şiir yazmıştır. Bu da bize gösteriyor ki şair, buralarda yaşamasa da gönül bağına hiçbir zaman buralarla koparmamıştır. Şiirlerindeki bütünselliği bozmamak adına Varto, Bingöl Dağı, Muş Ovası ve Murat nehrini şiirlerinden bir kısmını vererek yazmayı uygun gördük. Şair coğrafya ile bağına hiçbir zaman koparmamış, deresini, dağını, köyünü, ilçesini, ovasını, hayvanlarını, doğasını tüm güzel

likleriyle imgesel bir gerçeklikte şiirine yansıtmıştır. Biz daha çok bu şiirlerde ayırt edici özellikleri olan imgeleri açıklamak istedik. Bunu yaparken de doğaya, şehre, hayvana ve coğrafyaya olan hasreti ve hassasiyeti içinde bitmek bilmeyen çocukluk yıllarına duyduğu özlem ve Alevi inancından beslenerek doğaya hissettiği sevgiden ileri gelmektedir.

MUŞ OVASI

Muş gelişmiş, yayılmış ovasına, Ekerler buğdayı, bir de arpayı,
Herkes girmiş yaşamın kavgasına, Şeker pancarında vardır çok payı,
Eğilen yok milletin davasına, Bulutlar sarıyor arş-ı semayı,
Bakışında herkesin bir kolu var. Yağan yağmurları, azgın suyu var.

Güneyinde Varto, Kurtik dağları, Sularında balıkları beslenir,
Yamacında görünüyor bağları, Turna, leylek, ördek, kartal seslenir,
Herkes yaşar burada güzel çağları, Kargası çok, yuvasına yaslanır,
Ne güzel samimi, temiz eli var. Eser bad-ı sâba yeli var.

Karasu'yu, Murat nehre karışır, **Temiroğlu**, söylesem metni bitmez,
Akıp gider Fırat'lara erişir, Muş Ovası'nın sevdası baştan gitmez,
Muş Ovası dünyalarla yarışır, Hasret kaldım bir fabrikası tütmez,
Tavlalarda lale, sümbül, gülü var. Kara suyun lambasında gölü var.

Ulu Camii, minaresi görünür,
Elma, armut bahçeleri bilinir,
Tavşan, tilki kurt sürüsü ürülür,
Az denecek söğüt ağaç dalı var.

Temiroğlu bu şiirinde ve devamında Muş Ovası'nın zenginliklerinden bahsetmektedir. Muş ilini sembolü olan lalenin güzelliğinden, Murat suyu ile Karasu'nun ovaya verdiği bereketle birçok ürünün meşhur olduğunu özellikle ovanın kavun ve karpuzla dolu olduğundan bahsetmektedir. Muş'un bağlarında yetişen üzümünden, bahçelerinin yemyeşil olduğundan, hayvanların semirerek çok mutlu olduklarından bahsetmektedir. Kışın yağmurlu iken sel olduğunu bazı yerlerinin taşarak sel altında kaldığından bahsetmektedir. Ekimin fazla olduğunu; tütün ve pancarıyla tanındığından bahsetmektedir. Bu ürünler ilin ekonomisinin can damarı olduğu için insanların ancak bunları satarak idarelerini yaptığından bahsetmektedir. Muş ovasının balı ve kaymağının meşhur olduğunu mor menekşe, sümbül ve lalesiyle çok güzel kokuların ovayı sardığından bahsetmektedir. Ayrıca Murat ve Karasu nehirlerini ovada birleşerek kardeşmiş gibi uyum içinde olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca ovanın yerleşik orman örtüsünün meşe ve yabani kavak olduğunu da belirtmiştir. Ovanın sınırlarını da doğal sınırlar olarak şöyle ifade etmektedir: “Doğusunda Hamurpet dağları, Bingöl dağı kuzeyinde sıralı, Batısında Kur tepenin

atağı, Güneyinde Şerafettin bulunur, Ne güzeldir Gümgüm'ün diyarı". Gımgım adı Varto'nun Kürtçe karşılığıdır.

Muş Ovası şiiri, bütün bir şiir olup şehrin güzelliklerinin sembolize edildiği bir şiir örneğidir. Ölçü olarak 11'li hece ölçüsüyle yazılmış olan şiir uyak düzeni olarak abcb-dddb-eeeb-fffb-gggg-b-hhhh dir. Muş Ovasının güzelliklerinin yer aldığı bu şiirde Kurtik Dağı'ndan bahsetmektedir. Kelime anlamı olarak "kurtik" çukur anlamına gelmektedir.

MURAT NEHRİ

Murat suyu bulanırsın derende	İlkbaharda çağlar akar gidersin
Kabadayı akıyorsun yörende	Kıvrım kıvrım Muş ovaya dışersin
Nice insan boğdun insaf nerende	Hiç durmadan gece gündüz koşarsın
Sanki kinli kinli akar gidersin	Çok dağı, ovayı aşar gidersin

Muş ovasına kuzeydoğudan giren Murat Nehri'nin geçit vermediğini bazen çok kızgın olduğu için suyunu insanların kullanmasına izin vermediğini boşa akmasından şikâyetçidir. İçinde gizli bir gölün olduğunu ve denizlere aktığını suyunun sürekli bulanık olduğunu ve Fırat'la kardeş olduğundan bahsetmektedir. Murat Nehri sanki bir yılan gibi ovaya yayılarak bütün bir ovayı beslediğinden bahsetmektedir.

Temiroğlu, şiirlerinde hayvanlara karşı sevgisini bütün bir şiir örneği olarak göstermemiştir. Dörtlük düzeyinde anlam bütünlüğü olan şiirler yazmıştır. Hayvanlara olan sevgisi Alevi inancından geldiğini söyleyerek onları sevmemiz gerektiğini, incitmememiz gerektiğini söylemektedir. Örnek olarak:

YAZIM GEÇTİ

"Şahin gibi havalandım,	"Turna öter çifte telinen,
Baykuş gibi yuvalandım,	Geyik kaçar gider kendi yol ilen,
Ördek gibi kanatlandım,	Sığırcıklar kalabalık hal ilen,
Uçtum bahar yazım geçtin"	Uçar sesler tüm sahayı Varto'nun".

Temiroğlu'nun şiirlerinde bölgenin bütün yabanıl hayatından izler görmek mümkündür. Hayvanları anlatırken: Kuzgun ile kartalın hep yarıştığını, sevgilinin keklik gibi sektiğini, Muş ilinde meyve tahıllar çok fazla olduğundan kargaların göç etmeden burada sürekli kaldığından bahsetmektedir. Turna kuşunun ötüşünü Almanya yıllarında çok özlediğini ve bu hasretliği hep "turna kuşu" imgesi üzerinden vermiştir. Ayrıca bölgenin hayvanları olarak: turna, kaz, kedi, kumrubaz, güvercin, leylek, deve, karga, baykuş, at, kartal, kurt, ayı, tilki, geyik, çakal, koyun, horoz, tavuk, eşek, yaban kazı ve son olarak toy kuşundan bahsetmektedir. Şiirinde bu güzellikleri şöyle ifade etmektedir: "Turna öter çifte telinen, Geyik kaçar gider kendi yol ilen, Sığırcıklar kalabalık hal ilen, Uçar sesler tüm sahayı Varto'nun". Kartallar dolaşır, ördekler gizlenir, keklikler seker, tilki tavşan boldur, kunduz dere boyu gezer, kurtlar özgürce ulur, koyun kuzu meleşir. Alevi inancında hayvanların ko-

runmasının ve onlara sevgiyle yaklaşılmasını emretmektedir. Özellikle oruç zamanı hayvan öldürmezler ve bazı hayvanları özellikle korurlar. Tavşanın adet görmesi yüzünden yenmediğini, balığın da yine aynı sebeplerle yenmediğini bilmekteyiz. Bu durum bölgede diğer yerlere nazaran daha renkli ve daha çeşitli bir hayvan çeşitliğini görmekteyiz. Özellikle şair sıra hasretini hep turna ötüşü ilişkilendirmiş ve sadece bu bölgede yaşayan toy kuşundan da şiirinden bahsetmektedir.

BİNGÖL DAĞI

Gidin Bingöl dağı seyran eyleyin	Kurt ceylanlar ayı dolaşır sende
Açmış lale, sümbül, güller ne güzel	Türlü hayvan otlar çayır çimende
Tepesinde yayla meydan eyleyin	Her varlık sevgini taşır bedende
Kıvrım kıvrım giden yollar ne güzel	Cümlelerin zoru var kışından senin

Bingöl Dağı ve yaylaları şairin şiirlerinde yaygın olarak yer almaktadır. Buna sebep doğup büyüdüğü Güzelkent Köyü'nün bu dağın yamacına kurulu olmasıdır. Bingöl Dağı'nın özellikle bahar aylarında çok güzel olduğunu ve insanların ve hayvanların burada hep birlikte mutlu olduklarından bahsetmektedir. İnsanların yaylalarında çok mutlu olduğunu, beriye, ava hep birlikte gittiklerinden bahsetmektedir. İnsanların bütün gün çok çalıştıklarını akşamları da hep birlikte saatlerce halay çektiklerinden bahsetmektedir. Bingöl Dağı ve yaylalarının "yaylaların alası" olduğunu burada Kürt'ün, Türk'ün, Arab'ın hep birlikte kendi dillerinin konuşarak kardeşçe yaşadıklarından bahsetmektedir. Bu dağda en meşhur yaylaların: Hesar yaylası, Bingöl yaylası, Şerafettin yaylası olduğunu söylemektedir. Bu dağda her türlü hayvanın her türlü bolluğun olduğundan bahsetmektedir. Güneşin doğuşu, Koğ Dağı Festivali olmakta olup, balının ve kaymağının meşhur olduğundan bahsetmektedir. Şair Bingöl Dağı'na ve yaylarına olan sevgisini "Bingöl Dağı Güzel Köyüm" adlı eserine ad olarak vermiştir.

GÜZEL VARTO

Kuzeyinde Bingöl dağı sıralı,	Verimlidir toprakları tarlası,
Hasretin çekerim, gönül yaralı,	Meyve, sebze bostanların elası,
Abu ecdadımız hepsi buralı,	Çevresinde yoktur eski kalesi
Gönül unuttur mu güzel Varto'yu.	Gönül unuttur mu güzel Varto'yu.

Tepesinde tüm köylerin yaylası,	Yanında geçiyor Süsün deresi
Mor, menefşe, çayır-çimen elası,	Goşkar suyu akar şairler yöresi,
Kış'ın soğuk olur başın belası,	Çok güzel insanların töresi
Gönül unuttur mu güzel Varto'yu.	Gönül unuttur mu güzel Varto'yu

Koyun, kuzu merasında doludur,	Okullar, hastane yeteri vardır,
Goşkar Baba bir şehid var uludur,	Çarşı, pazarları oldukça dardır,
Konup geçen çok insanın yoludur,	Sorarsan Varto'yu, güzel diyardır,
Gönül unuttur mu güzel Varto'yu.	Gönül unuttur mu güzel Varto'yu.

Golasar'dan soğuk suyu içilir, Sayısız gençleri okuyup yazıyor,
Yollarında nice araç geçilir, Herkes kışın soğukunda beziyor
Meyve, sebze, iyileri seçilir, Araç-gereç, nakliyat çözüyor,
Gönül unuttur mu güzel Varto'yu. Gönül unuttur mu güzel Varto'yu.

MİRAS KALMIŞ

Üstünkıran Çaylar oldu Bakasan Temo mezresi
Şaman Muskan dağda kaldı Küçüküstükıran yöresi
Mezra, Zerdo deprem aldı Caneseranın töresi
Bircanlardan miras kalmış Seynuri'den miras kalmış

“Varto Kazası”, “Varto’nun Köyleri” adlı şiirlerinde de 95 köyü tanıtarak hepsine ait ayırt edici özellikleri bu şiirde örneklemiştir. Varto üzerine 18 şiir yazan şair en çok bu imge üzerine durmuştur. Varto’nun Karkarut’un deresi, Zengen’in mezrası, Çağleğ’in merası, Gadzan’ın suyunu, Şoriğ’in kaymağını bu şiirlerde ayrıntılı olarak dile getirmiş ve birçok köye ait özellikleri yazmıştır. Varto’yla ilgili tabiat özelliklerini “Varto’nun Tabiat Varlığı” şiirinde de görmekteyiz. Şiirinde kengerinin bol oluşu, kekik otunun çok güzel koktuğunu, yaylarının çok güzel olduğundan bahsetmektedir. Bu yaylalarda türlü türlü çiçeklerin açtığını (menevşe, gül, lale, sümbül ters lale, meşe ve kavak ağacı) bahsetmektedir. Bu konuda yöreye ait farklı olan çiçek türünün “ters lale”nin buralarda da yetiştiği ve endemik bir bitki olduğundan bahsetmektedir. Bölgenin orman ağacı meşedir ve meşenin gür ve arsız oluşu bölge insanıyla ilişkilendirilmektedir. Ayrıca iklimin çok soğuk olması nedeniyle yabancı kavağın da çok yaygın olduğunu daha çok ev inşaatında kullanıldığından bahsetmek gerekmektedir. Kenger otu da kokusunun keskinliği ve yemeklerde çok sık kullanılması yönüyle yaygın tüketilen bir bitkidir. Ayrıca Muş ilinin simgesi olan laleden şair sıklıkla şiirlerinde bahsetmektedir. Bu konuyla alakalı Alevi inancında dualist bir yaklaşım vardır. Aleviler, dağ başlarını, yaşlı ağaçları, gözeleri, kaynak suları, uçurumları kutsal saymış ve bu bitkileri korumuşlardır. Bu yönüyle Varto ilçesi: Muş ilinde ormanın, suyun ve yeşilliğin en fazla olduğu bölgedir. Varto’nun bağı bahçelerinin çok olduğunu sularının bol olduğundan bahsetmektedir. Bölgedeki bütün köyleri ayırt edici özellikleriyle anlatmaya çalışmıştır. “Vartunun Köyleri” şiirinde: “Kuzuk. Mengel, Ameran Badanın çağlar deresi, Kasman, Hariklenin, Müskan yaylası dağı, Küçük Üstükıranın balı kaymağı, Şamanın Gadzan suyunu, Caneseranın mezresi, Rakasanın töresi, Alangozun mşhur deresi, Helefan köyünde Gırre Pirre vari, Karaköy, Dırbanın ekmeği aş, İskender halkının dik olur başı, Derikin yolu çetin, Sarız suya hasrettir” diyerek bu köyleri tanıtmıştır. Ayrıca “Güllici Çayı” adlı şiirinde de: Bingöl dağının yamacında olduğunu, uzun bir yolunun olduğunu, balığının bol olduğunu, sularının gür aktığını, nice yiğit ve kıızı boğduğundan bahsetmektedir, Bu suyun sonradan Murat nehrine karıştığını, Bani dersi ve Bazkan deresiyle birleştiğinden bahsetmektedir. Yukardaki dizelerde de nehir-dağ-doğa imgeleri, tabiata ait olumlu imgelerdir. Dağ ve nehir; pozitif birer imgedir ve özgürlük alanını temsil ederler. Şair hayatının en güzel yıllarını bu coğrafyada

geçirmiş ve ruhunun manevi gıdasını onlarla kurduğu zihni ilişkiden almaktadır (Erdem, 1995:110).

2.4. Kültürel Unsurlar

Temir oğlu “Muş Ovası” şiirinde şehirle olan ilişkisini çok net ve yalın cümlelerle ifade etmiştir. Şehrin yaşantısına ait genel bilgiler şöyledir: Tarihten bu yana Muş şehri gelen geçen her kervanın yolu olduğunu ve şehrin yiğitlerin diyarı olduğundan bahsetmektedir. İnsanlarının çalışkan olduğunu ve birbirlerine yardım etmekten mutlu olduklarından bahsetmektedir. İnsanların geçimlerini tarım ve hayvancılıkla elde ettiğini insanlar nasıl mutluyorsa kuzuların, koyunlarında bu bolluktan çok mutlu olduklarından bahsetmektedir. İnsanlarının birbirine düşkün olduklarını, misafirperver olduğunu zorda olanın yardımına koştuklarından bahsetmektedir. Kumaşlarının yünlü olduğunu, dinlerine, geleneklerine bağlı olduğundan bahsetmektedir. Bayramlarda ziyaretlerin mutlaka hep birlikte olduğunu ve ölülerini ziyaret ettiklerinden bahsetmektedir. Dini bayramlarda kurban verdiklerini ve hasta ziyaretlerini sık sık yaptıklarından bahsetmektedir.

Folklorun onlar için düğün olduğunu ve gençlerin başlık yüzünden sevda kahrı çektiklerini ve bunun için gurbet ellerde çalışmak zorunda kalmalarından bahsetmektedir. Cirit atmada, güreşte çok maharetli olduklarından bahsetmektedir. Özellikle Badan, Kasıman, Çorsan köylerinin bu konuda adlarını duyurduklarından bahsetmektedir. Ayrıca Bölgenin en önemli aşiretlerinin Hormek, Cıbran ve Lolan Aşiretleri olduğundan bahsetmektedir. Bu aşiretlerden Hormek Aşiretinin 24 köyü, Lolan Aşireti’nin 16 köyü Varto’dadır. Bu bilgi Varto ilçesi için geçerli olup ovada daha büyük aşiretlerin olduğu bilinmektedir.

Bölgede “en güzel çalgılarının gelenek ve görenekler olduğunu” insanların hep birlikte kardeşçe yaşadıklarından bahsetmektedir. Bu kardeşlik hukukunu “eski köyler” diye tanımladığı köylerle, köyünün ecdadından miras kaldığını ifade etmektedir. Bu yönüyle “atalar kültürü”ne de sahip çıkan Temiroğlu bu köyleri ayırt edici özellikleriyle şöyle ifade etmektedir: Üstükıran Çaylar oldu, Şaman Muskan dağda kaldı, Mezra Zerdo deprem aldı, Canesarın töresi, Kuzik Civereken dengin bir köy olmadığından bahsetmektedir.

2.5. Şiirlerinde Beşeri Aşk

Temiroğlu, bu güne kadar yazdığı 1894 şiirinde çok azının hikâyesini hatırlamaktadır. Şiirlerini daha çok rüyaların etkisiyle yazmaktadır. Ancak gençliğinde yaşadığı aşkları da şiirine konu etmiştir. Temiroğlu kavuşamadığı aşklarını da şiirlerinde dile getirmiştir ve bunlardan en ünlüsü 16-17 yaşındayken köyde âşık olduğu sevgilisini anlattığı “Zülfün” adlı şiiridir. 4-5 sene birbirlerini sevdiklerini, kızı sonradan babasının başlık parası yüzünden halasının oğluna zorla verdiğinden bahsetmektedir. Kızın evlenmek istemediğini ve buna mecbur olduğunu şiirinde anlatmıştır. Birbirlerini çok seven iki aşığın kavuşamamalarını bu şiir anlatmaktadır.

ZÜLFÜN

Bir bakışta yarı gördüm eğlendim,
Şu gönlüm elinden perişan zülfün,
Herkes halimi dosta söyledim,
Nice çekeceğim elinden zülfün

ZEVK VERMEZ

Güzelim yaşam sendedir,
Sensiz olmaz zevk-i dünya
Altın ila mücevherat,
Biri vermez zevk-i dünya

Başka bir şiirde de sevgili olarak Gülizara” aşkını ilan etmiştir. Temiroğlu 12 yaşındayken ilk aşkını depremde kaybetmenin hüznüyle “Zevk Vermez” şiirini yazmıştır. Kendisi ona olan sevgisini hala kaybetmediğini ve içinde kaldığını ifade etmektedir. Onun aşkı kadar hayatta hiçbir şeyin kendisini mutlu etmediğini ifade etmektedir.

Temiroğlu yine “Seyran’ım Seni” şiiriyle bu sevgisini dile getirmektedir. Bu kızla birbirimizi çok severdik. Ama aileler arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden olmadı. Anamlar biz ağa ailesindeniz bir raihayı gelin almayız diye beni caydırdılar. Ama hala üzüntüsünü çekmekteyim. Çok pişmanım keşke onların sözünü dinlemeseydim. Temiroğlu Seyran için bu şiiri yazmıştır. Ama sen onu o zaman benim gözümle gör. Herkes bana Seyran ufak tefek zayıf bir kızdır. Sen onda ne buluyorsun. Bende onlara: “Ama gel sen bir de benim gözümde Seyrana bak derdim”. Mecnun misali bizde sevdamıza bu gözle bakardık.

SONUÇ

Sonuç olarak Âşık Ali Temiroğlu, şiirini doğduğu coğrafyadan ve kültürden beslenerek seçtiği imgelerle şiirini beslemiş bir ozandır. Toplam 1894 şiiri bulunan ozanın şiirleri beş kitapta toplanmıştır. Şiirlerini “rüya” görerek yazdığını söyleyen sanatçı ilham geldiği zaman şiir yazabildiğini söylemiştir. Otuz yıl boyunca yoğun bir şiir yazma süreci yaşayan ozan Allah’a yakararak artık şiir yazmanın onun sağlığını bozduğu için bu ilhamın kendisinden uzaklaştırılması isteğinde bulunmuştur. Şiir yazma tutkusunun kendisini yemeden içmeden kestiğini, sağlığını bozduğunu ifade etmektedir. Muş ilinde bu nitelikte bir ozanın olmadığını ve şiirlerindeki imgesel zenginlikle başarılı şiirler yazdığını söyleyebiliriz. Şiirlerindeki imgesel zenginlik daha çok doğa üzerine örneklenmiştir. Her konuda şiir yazan şair daha çok Alevilik, Peygamber Efendimize ve dini-tarih büyüklerine (Baba Mansur, Pir Hasan, Pir İbrahim Hurustan, İbrahim Talu, Alparslan, Kureyş, Gül Mustafa, Seynuri) dair şiirler, gurbet, doğa, insan temalı şiirler yazmıştır. Muş ilinin kültürel izleği olan tarihi olay ve mekânların (Murat Köprüsü, Ulu Camii, Abdurrahman Paşa Köprüsü, Koğ Kalesi) hepsini şiirlerinde kullanmış olup daha çok şiirlerini Muş Ovası, Murat Nehri, Bingöl Dağı ve Yaylaları, Varto üzerinedir.

Yaşadığı bölgenin dil ve kültür özelliklerini sindirebilmiş ozan; daha çok Varto’yu anlatırken bölgenin köylerini, dağlarını, nehirlerini, ziyaret yerlerini ve canlılarını ayırt edici özelliklerini başarıyla şiirlerinde örneklemiştir. Dil olarak Türkçe, Kürtçe ve Zazaki/Kirdi/ Zone ma dillerinde yazmıştır. Dili sade ve anlaşılır olup tabiat tasvirleri ve anlatımdaki canlılık dikkat çekicidir. Şiirlerini “koşma” türünde yazıp halk edebiyatının diğer nazım türlerini de kullanmıştır. Bu türler içe-

risinde sosyal meseleleri konu ettiği “taşlamaları” önemlidir. Ölçü olarak da 4+4+3=11’li, 4+4=8’li vezinleri kullanmıştır. Şiirlerinde kafiye zenginliği tam ve zengin kafiye dayalı iken kafiye düzeni olarak aaab-cccb-dddb ve ya abab-cccb-dddb kalıbında yazılmıştır. Âşık edebiyatı geleneği içerisinde “sade kişilikten sanatçı kişiliğe” geçişte önemli bir fonksiyonu olan “rüya” ve “Hz. Hızır” motifini burada görmekteyiz. Âşık Temiroğlu’nun rüyasının Âşıklık geleneği içerisinde Asıl Tip Kompleks kişi örneğidir. Temiroğlu, şiirlerini Ozan Kenan Şahbudak ile birlikte türkü çalışmaları yapmıştır. Türküler genel olarak öğüt verici nitelikte olup deyiş özellikleri taşımaktadır.

Kişiyeye ait anlaşılmayan ve karmaşık olan imgeler yerine, tabiata ve kültüre ait ortak imgeleri başarılı bir şekilde kullanan Temiroğlu, yaşadığı topluma yabancı olmadığını; Allah aşkı, doğa, gurbet, memleket sevgisini şiirlerinde yoğun işlemiş bir sanatçıdır. Bu tematik duygu şiirlerinde Muş iline özgü imgelerle; lale, koyun, bal, kaymak, ters lale, Toy kuşu, turna, keklik, meşe, dağ nehir vb. imgeleri bir arının peteğini örmesi gibi şiirlerine yerleştiren, bu yönüyle her kesime ulaşabilen şiirler yazmıştır. Kullanılan ortak imgeler, Muş şehrini tanıtmakta ve şiirin hangi kaynaklardan beslendiğinin de cevabıdır. Yerel kullanımlar şiirlerinde dikkat çekmektedir. Bu durumda, Temiroğlu anlaşılan imgeler kullanan Halk edebiyatının bütün türlerinde eser veren ozanın şiirleri başarılıdır. Onun imgeleri kullanması ve topluma toplumu anlatması, halktan etkilenen ve halkı etkileyen kişilerden olması hasebiyle Âşık Temiroğlu Muş İlinde Âşıklık geleneğinin temsilcisi olup; onun şiirlerinde ve hikayelerindeki kültürel zenginlikler çok katmanlı olup birçok araştırmaya kaynaklık edecek düzeydedir.

KAYNAKÇA

- Albay, Başak. (2006). Âşık Ali Teker Temiroğlu, Hacettepe Üniv. Lisans Tezi, Ankara.
- Alver, Köksal. (2012). “Kent İmgesi”, Kent Sosyolojisi, Hece Yayınları, İstanbul.
- Asna, İbrahim Burçin. (2016). Alevi İnancında Araştırılmamış Bir Kutsal Mekan Örneği: Pir/ Kur Hüseyin Dergahı, Ünıdap Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı, Muş.
- Ayvazoğlu, Beşir. (2010). “Sünbül Sinan’ın Ruhu”, Şehir ve Kültür: İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, ss. 14-19.
- Boratav, Pertev Naili. (2000) 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Çobanoğlu, Özkul. (2002). Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Eroğlu, Ebubekir. (2006). Sınır Taşı, İstanbul: YKY.
- Taşman, C. E. (1988). Varto ve Van Depremleri, Dergi Park, İstanbul.
- Temiroğlu, Ali (1988). Güzel Türkiyem, İnanç Yayınları, İstanbul.
- Temiroğlu, Ali (2001). Türkiye Güzel Vatanım, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

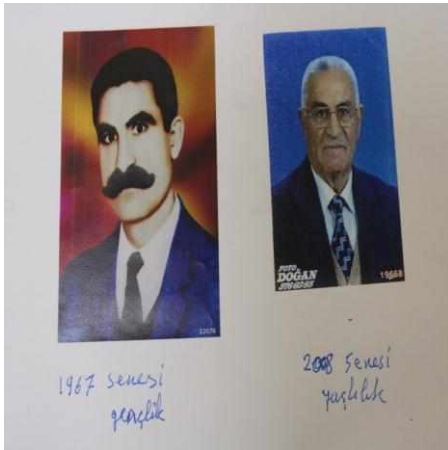
Temiroğlu, Ali (2003). Sevinç ve Hüzün Kardeşdir, Doğu Matbaası, Ankara.
Temiroğlu, Ali (1992). Bingöl Dağı Güzel Köyüm, İnanç Yayınları, İstanbul.
Temiroğlu, Ali (1998). Türkiye Güzel Yurdum., Kültür Bakanlığı Yayınları,

Ankara

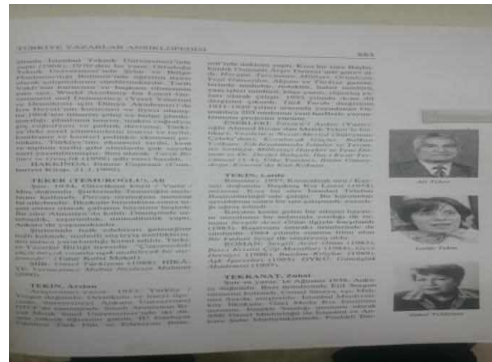
Tunç, Gökhan. (2010). Hilmi Yavuz'un "Doğu 1310" adlı şiirinin Metoforik Yapısı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 17, 2., Ankara.

Tura, S. M. (2005). Freud'dan Lacan'a Psikanaliz. Kanat Kitap, İstanbul.

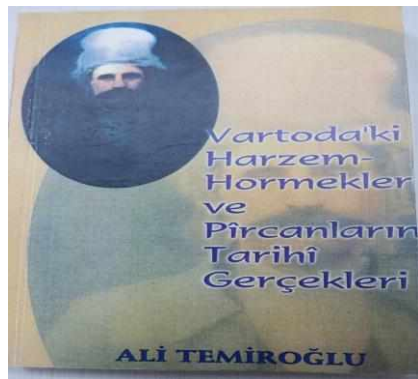
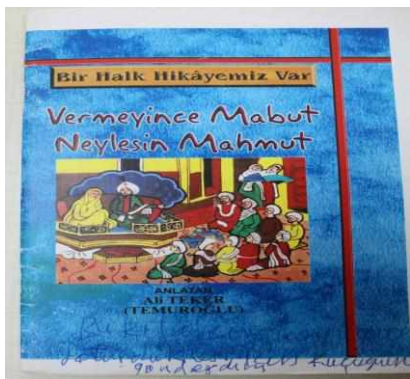
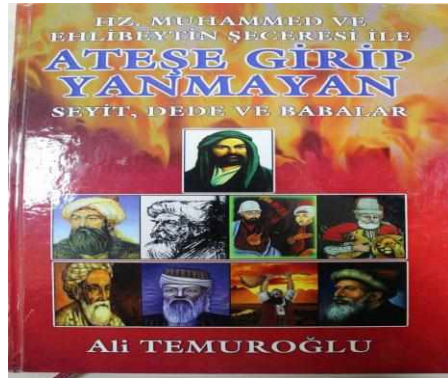
EKLER:Ek-1: Belgeler

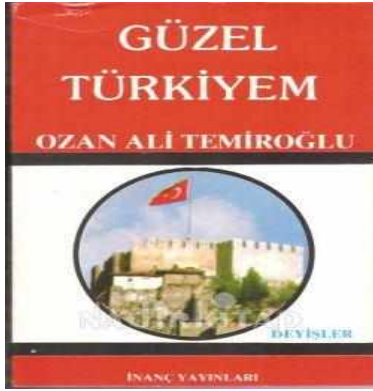
Ek-2: Biyografi

Ek-3: Eserleri

Ek-4: Ozan Kenan Şahbudak

Ek-4: Şiirlerinden Örnekler

VARTO ŞİİRİ
NASIL MET EDEYİM GÜZEL VARTO'YU
BİNGÖL'ÜN KAYASI ÇÖLÜ ARANIR
KONUP GÖÇEN NİCE AŞİRET BOYU
SAMİMİ GÖRÜNEN ELİ ARANIR
GÜNEYİNDE ŞERAFAFETİN DAĞLARI
YAZ BAHAR GEÇİYOR GÜZEL ÇAĞLARI
YEŞERMİŞ YÜKSELİR SAHCE DAĞLARI
HER YERDE YEŞEREN GÖLÜ ARANIR
DÜZENLİ KURULMUŞ ÇARŞI PAZARI
SOĞUK SULARINDAN İÇSEYDİK SARI
HER YERDE BESLENİR PETEKLE ARI
YAÇINDAN KAYMAKTAN BALI ARANIR
BATISINDA AKAR GÖŞKAR DERESİ
SULAK ARAZİDİR BÜTÜN YÖRESİ
AŞİRETİN VARDIR GÜZEL TÖRESİ
HAYVANCILIK ÇOKTUR MALI ARANIR
DOĞUSUNDA HAMURPETİN GÖLÜ VAR
ERZURUM'A GİDEN GÜZEL YOLU VAR
SAHALAR DA OTLAR DAVAR MALI VAR
SAMİMİ GÖRÜNEN HALI ARANIR
HASTANE OKULLAR YETERİ KADAR
HERKESİN GEÇİMİ YETERİNCE VAR
ESNAFLAR HALKINA BAĞLIYOR YARAR
GÜZELCE GİYİNEN BALI ARANIR
SÜS DERESİ DOĞUSUNDA AKIYOR
MOR MENEVŞE ÇEŞİT ÇEŞİT KOKUYOR
HERKES TEZEK KÖMÜR,ODUN YAKIYOR
KURUMUŞ AĞACIN DALI ARANIR
GOLASARDAN SOĞUK SULAR İÇİLİR
YAZ MEVSİMİ EKİMLERİ BİÇİLİR
HAYVAN PIYASASI ANDA AÇILIR
ALİŞVERİŞ - SATIŞ YOLU ARANIR
KARGA KUŞU AÇAÇLARDA SESLENİR
ŞAHİN KARTAL KUŞ ETİYLE BESLENİR
LEYLEK UÇAR YUVASINA YASLANIR
UÇUP GEZİNDİĞİ ÇÖLÜ ARANIR
TEMİROĞLU KURT AYININ DERDİ ÇOK
ARICILAR DERT YANIYOR ÇARE YOK
KADER NEYSE GELİR BAŞA ODA HAK
GEZİNDİĞİ DAĞI BELİ ARANIR

**MALAZGİRT MEYDAN
MUHAREBESİNİN NETİCESİ**
BİNGÖLÜYÜZ YETİM BİRİN ZAMANI
ALPARSLAR SAVASTI KÖVÜ DÜŞMANN
DOĞYA YA YATILDI SERİFTİ SAKI
ORTA AKYALARDAN ÖLENLERDENİZ
HİÇ KAHRAMANLAR BURDA SAVASTI
MALAZGİRT MEYDANI HEP BÖLÜDÜ YASTI
TÜRKLER HURİYET BİLMEZ DOĞYAYI AŞTI
İNSANLIK TARİHİNİ BİLEMLERDENİZ
KÖVÜ BEZANILARI DÜŞÜRDÜ DERİSİ
KAYI TÜRKLERİYLE SAVASAN HERDE
NİCE BİRİMİZ GÜNEY YERDE
VATANIMIZ İÇİN ÖLENLERDENİZ
HER YERDE ÇALINDI EŞİZ MARŞIMIZ
ONDAN KURULURDUTİ ŞEHİR ÇARŞIMIZ
TİTREDİ TOPRAKLAR KÜREİ ARŞIMIZ
BENTİ ATALARIMIZDAN KALANLARDANİZ
BELÇUKLU DENİZİN KURULUŞU DEVLET
BENTİ GÜZİNİZİ EĞİLERCE RAHMET
TÜRKİJİDE YOK İLİ KİSİRDEN KİNET
HERKESİ KILICI ÇALANLARDANİZ
HAÇLILIK BİLELERE VERDİĞİ ZARAR
BELÇUKLU OSMANLI OLDU KI KARAN
MADDİYET İÇİN DE KURTARAN ARAR
DÜŞMANNAN HESARI SORANLARDANİZ
ATATÜRK KURTARDI DÜŞMANNAN BİZİ
MEDENİYETTE KÖVÜ KASIM KIZI
BİZE İCAT ETTİ ŞU YEMİ YAZI
HER ZORLUĞA KARŞI DURANLARDANİZ
EĞİMLER PEŞPEŞ GELİR BİZİLDİ
FAKÖLTE HAVALAN MUŞA YAZILDI
HASTANE OKULLAR TEMEL KAZILDI
İDDENİYETTE DOĞRU GİDEMLERDENİZ
BİLİM TEKNİK YUVASIDIR OKULLAR
KIZ ERKEKLER HAKIM SAVCI OLURLAR
KİMİ HAKİS, KİMİ HALI DOKURLAR
DOĞYAYA MEDENİYET KURANLARDANİZ
ALPARSLAR FAKÖLTE KURULDU MUŞTA
GEÇMEZDİ İNSANIN HAYAT DA DÜŞ TA
ÖLÜMLÜK KİSİMİZ OKUYOR İSTE
İNSANA BİLGİYİ VERENLERDENİZ
TEMİROĞLU BOŞ KUTUYUN ZAMANI
OKUL MEDENİYETİN YENİ BEKANI
CEHALETEN KURTARILIM İNSANI
UZAGI YAKINI GÖRENLERDENİZ

**PROF.DR. MEHMET FATİH KÖKSAL ŞAHSİ
KÜTÜPHANESİNDEN BİR CÖNK ve “DERDİKOYUK” ŞİİRLERİ**

**A CÖNK FROM PROF. DR. MEHMET FATİH KÖKSAL’S
PERSONAL LIBRARY AND DEDİKOYUK’S POEMS**

**СВИТОК И «СБОРНИК СТИХОВ» ИЗ ЛИЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ
ПРОФ.ДР.МЕХМЕТА ФАТИХА КОКСАЛА**

Dr. Namık ASLAN*

ÖZ

Çocuklukla güldeste ve bazen de bir şairin şiirlerini kaydettiği özel defterler şeklinde karşımıza çıkan cönkler hiç kuşku yok ki kültürümüzün ve hususi olarak da edebiyatımızın emsalsiz hazineleri arasında yer alırlar. Kimisi kayıt altına girmiş, kimisi girmemiş, sayılarının ne kadar olduğunu bile tahmin edemediğimiz kültürümüzün bu müstesna değerlerinin, nice şairleri ve onların şaheser nitelikte nice şiirlerini sakladığı halen meçhulümüzdür. Bu çalışmayla, edebiyat tarihlerimize “Derdikoyuk” mahlaslı 29 şiirle birlikte Şevki mahlaslı 18 ve Hasan Feyzi mahlaslı iki şiir ve belki de “Dedikoyuk” mahlasını kullanmış yeni bir şair kazandırmış olacağız. Müellif hattı ve 19.yy yadigârı olduğunu tahmin ettiğimiz, Prof Dr. Mehmet Fatih Köksal şahsi kütüphanesinde bulunan bu cönkle ilgili düşüncelerimiz ve içinde yer alan 49 şiir metnini aşağıda verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cönkler, Derdikoyuk, Şevkî ve Hasan Feyzî şiirleri

ABSTRACT

The cönks that can be defined as güldeste(antology, a book with special writings) and used by a poet for writing and recording the poems are no doubtly one of the most important writings for our culture and especially for our literature. While some of the cönks are found and investigated, there is unpredictable amount of cönks and valuable poets and their poems are still hidden in them. In this study, a new poet who is known as “Derdikoyuk” with 29 poems or known as “Şevki” with 18 poems or known as “Hasan Feyzi” with 2 poems or known as “Dedikoyuk” will be introduced for our history of the literature. Some comments about the cönk that is written possibly in the 19th century and found in Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal’s personal library and the texts of the 49 poems included in the same cönk are given in the following section.

Key Words: Cönks, Derdikoyuk, Şevki and Hasan Feyzi’s Poems

* Niğde Ömer halisdemir Ü. Fen Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Bölümü Öğretim Üyesi.
Niğde/ TÜRKİYE
(namikaslan@ohu.edu.tr)

Çalışmamıza konu ettiğimiz eser, Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal'ın şahsi kütüphanesinde yer alan bir cönktür. Köksal'ın, şahsi kütüphanesinde yer alan eserler bağlamında hazırlanan katalogda çalışmamıza esas aldığımız eser ile ilgili künye şöyledir:

“ Cönk 53

Türkçe / Manzum/ Edebiyat

303

C. 53

180x 110 mm, iç ölçüler muhtelif, 22 yaprak, muhtelif satırlı, rik'a ile krem rengi kağıda siyah mürekkebe kullanılarak yazılmıştır. Beyaz karton kaplıdır. 1a sayfası cöngün ön yüzüne yapışmıştır. Cöngün ilk altı yaprağına soğuk damga basılmıştır. İstinsah tarihi ve derleyeni belli değildir.

Cöngün içerisinde Vefk-i Ayetü'l-Kürsî başlıklı bir tablo vardır. Ayrıca cöngün sonunda diğer taraftan başlanarak yazılmış, Şerait-i Dest-i Şerif ve Şerait-i Nev'i- Diğer başlıklı Arapça, Farsça ve Türkçe karışık olarak yazılmış mensur parçalar (19a-22a) vardır. Cönkte boş sayfalar da (15b,16a, 18a, 18b) mevcuttur.

Cönk muhtevası: Cönk içerisinde başka bir kaynakta adına rastlamadığımız *Derdi Koyuk* ve *Şevkî mahlaslı şiirler* vardır.

Derdi Koyuk (1b, 2a, 2b, 3a, 3b, 4a, 4a, 5a, 5b, 6a, 6b, 7a, 8a, 8b, 8b, 9a, 9b, 9b, 10a, 10b, 10b, 11a, 11b, 11b, 11b, 12b, 12b, 13a, 13b, 13b, 14a), *Şevkî* (1b, 3b, 4b, 5a, 5b, 6a, 7a, 7b, 7b, 8a, 8b, 10a, 12a, 13b, 14a, 14a, 14b, 14b)

Ayrıca mahlassız ilâhîler (16b, 17a, 17b) bulunmaktadır.

Baş: Yâr elinden cânâ şikâyet etme

Korkma yârim Mevlâ güldürür bizi

Ağlayup hâlîme hikâyet etme

Korkma yârim Mevlâ güldürür bizi

Son: ...ve imânını hıfz için kırk bir kere okuya. Ve bu sûrenin üçünün hurûfu vardır. Her hurûfuna...” (Köksal, Kaçar, İlhan2019:77) şeklindedir. Eserin şekli ve muhtevası bağlamında verilen bu bilgilere ilave edebileceğimiz bir şey yoktur.

Eser, içerdiği metinler itibariyle yeterince hacimli olduğu için, çalışmamızın hacmini daha da artıracığı endişesiyle “cönk” kavramı üzerine bir değerlendirmede bulunmayacağız. Ancak bu bağlamda kapsamlı bir dosyası oluşturup, bir özel sayı olarak yayınlanan Millî Folklor Dergisinin 111. Sayısı başta olmak üzere kısa bir kaynakça vermekle yetineceğiz(Ülkütaşır1967:905-907, Cumbur1974:61-73, Dizdaroğlu1977:341, Koz1977:83-85, Gökyay1984:107117, Sakaoğlu1987:219-226, Alptekin1987:227-232, Yavuz1988:117-131, Elçin1988:11, Kaya2004:100-104, Kut2005:315-334, Kaya2007:254-263, Aslan2010:22-28, Yıldırım2013:24-25, Şahin2015:709-726).

Araştırmacıların, “Çoğunlukla halk şairlerinin şiirlerinin bir araya toplandığı uzunlamasına açılan defterler” (Köksal 2016: 29) şeklindeki tarif üzerinde hem-fikir oldukları bu nadide edebiyat yadigârları, yazık ki genellikle içerisinden kolay okunabilir olan metinlerden seçmeler yapmak şeklindeki çalışmalara muhatap oluyor. Böyle çalışmalarla, edebiyat çevrelerinin incelendiğini düşündüğü için, yeniden bakmaya gerek görmediği bu yegâne defterler, yazık ki içlerinde pek çok şiiri ve

bunların şairlerini hapis tutmağa devam ediyorlar. Böyle bir mahkûmiyet suçuna ortak olmamak için, çalışmamıza esas aldığımız bu cönkte yer alan şiirlerin tamamını okumaya çalıştık. Ancak şiirler dışında “Vefk-i Ayetü'l-Kürsî” başlıklı bir tablo ve cönkün sonunda(19a-22a) diğer taraftan başlanarak yazılmış, “Şerait-i Dest-i Şerif ve Şerait-i Nev’i- Diğer” başlıklı Arapça, Farsça ve Türkçe karışık olarak yazılmış “ ... diye. Ba’de on kere bu salavatı okuya... Her kim bu sure-i şerifi yetmiş kere okuya , ... her kim ayet-i şerifi okuyup evine varırsa, ..., ba’de bu duayı okuya, ...okunacak dua budur ...” şeklinde verilen mensur parçaları çalışmamıza dâhil etmedik.

Cönkteki Şiirler ve Şairlerine Dair

Cönkte, birbiriyle ilişkili olduğunu düşündüğümüz Derdikoyuk mahlasıyla 29 şiir, Şevkî mahlasıyla da 18 şiir yer almaktadır. Aşağıda bu şiirlerle ilgili yapacağımız değerlendirmelerde de söyleyeceğimiz üzere Şevkî adına kaydettiğimiz bazı şiirlerin müşterek söylenmiş olabilecekleri ihtimalini de belirtmek isteriz. Derdikoyuk ve Şevkî mahlaslarıyla kaydedilmiş toplam 47 şiirden başka, bunlardan bağımsız olduğunu düşündüğümüz “Hasan Feyzî” mahlasıyla söylenmiş iki şiir daha mevcuttur. “Hasan Feyzî” adının, cönkte yer alan Derdikoyuk ve Şevkî mahlaslı şiirler ile nasıl bir bağlantısının olduğunu tespit edebilmiş değiliz. Ancak aşağıda Derdikoyuk ve Şevkî şiirleri ile ilgili, “bir âşık hikâyesi tasnif edilmek üzere önceden tasarlanmış şiirler olabileceği” yönündeki tahminimize istinaden, Hasan Feyzî’nin bu şiirlerin sahibi olabileceğini de gözden ırak tutmadığımızı söylemeliyim.

Âşık edebiyatıyla ilgili hazırlanan çalışmalarda bugüne kadar “Derdikoyuk” mahlaslı bir ozanın varlığı söz konusu değildir. Edebiyat tarihlerinin kaydettiği “Şevkî” mahlaslı muhtelif devirlerde yaşadığı bilinen ozanlar var ise de kaynaklarda geçen hiçbir “Şevkî” şiirinin, bu cönkteki şiirlerle eşleştğini de söyleyemeyiz. “Şevkî” adıyla söylediğimiz bu son ifademiz, “Hasan Feyzî” adı için de geçerlidir.

Cönkte yer alan şiirler, bir hikâye tasnif etmek üzere tahayyül edilmiş iki ayrı kahraman ağzından yazılmış izlenimi bırakmakla birlikte, âşık hikâyeleri içinde edebiyat kaynaklarına girmiş “Derdikoyuk” ve “Şevkî” adlarının geçtiği bir hikâyenin bulunmadığını da belirtmek isteriz. Şahsi kanaatimiz odur ki, bu şiirlerle bezenmiş bir döşeme vücuda getirmek, bizim için şimdilik meçhul olan bu müellife kısmet olmamış veya olmuşsa bile hikâye henüz tespit edilememiştir. Cöngün bazı sayfalarındaki şiirler için, “yazılacak” ibaresiyle notlar düşüldüğü görülmektedir. “Yazılacak” ibareleri buradaki şiirleri başka bir cöngü aktaran müstensih notları olabileceği gibi, tasarlanmış olabileceğini düşündüğümüz hikâyenin muhtelif epizotlarının uygun düşen kısımlarına bilahare yerleştirilebileceği düşünülen şiirleri gösterir müellif notları da olabilir.

“Yol virmedi bize şu çarh-ı felek / Mihnet bizi kıyâmete bıraktı” dizeleriyle başlayan Şevkî’nin cönkteki ilk şiirine karşılık, Derdikoyuk’un “Hasret kıyâmete kaldı dimişsin / Korkma yârim Mevlâ güldürür bizi” nakaratlı ilk deyişi, Şevkî’nin “Beni derdinle yandırdın / Derman eyle Derdikoyuk” dizeleriyle başlayan 8’li hece ölçüsü ve sekiz dörtlükten oluşan semaisine karşılık, Derdikoyuk’un 8’li hece ölçüsüyle ve yine sekiz dörtlükten oluşan “Derûnum serteser yandı / Hicrânınla aman

Şevkî” dizeleriyle başlayan semaisi ve bu karşılıklı söyleyiş izlenimi yaratan cönkteki pek çok şiir, tasarlanmış bir hikâye için kahramanlar ağzından söylenmiş türküler olabileceği düşüncemizi destekler mahiyettedir. Ancak cönkte yer alan *Şevkî* mahlaslı 18, *Derdikoyuk* mahlaslı 29 şiir, düşündüğümüz gibi, eğer bir hikâye tasnif edilmek üzere tasarlanmış iseler, bu kahramanların hangisinin erkek, hangisinin kız olduğunu söylememizin de güç olduğunu belirtmeliyim. Gerek *Derdikoyuk* ve gerekse *Şevkî* mahlasıyla söylenmiş olsun, cönkteki bütün şiirlerin erkek edasıyla söylenildiği görülmektedir.

Bu türden âşık hikâyeleri dikkate alındığında şiirlerin büyük çoğunluğunun erkek tarafından söylenildiği gerçeği ile *Derdikoyuk*’u erkek, *Şevkî*’yi kız olarak düşünebiliriz. Ancak *Şevkî*’nin, “... *bizi kıyamete bıraktı*” redifli şiirinde sevgilisini “*kömür gözlüm*” şeklinde vassetmesi, “... *eyledi*” redifli şiirinde, “*Mecnûn etti beni bir saçı Leylâ*” şeklindeki ifadesi “... *mı itdin?*” redifli şiirindeki, (Bu şiir *Şevkî*’nin de, *Derdikoyuk*’un da olabilir) “... *ey kadd-i tûbâ, ... ey vech-i hamrâ*” şeklindeki hitaplar, “... *düştü*” redifli şiirindeki “*Giriftar olalı aşk-ı Leylâyâ*” ifadesi, “... *ey Derdikoyuk*” redifli şiirinde “*Eğlenmeğe güzellerin yurduna / Geldim fermânına ey Derdikoyuk*” şeklindeki söyleyiş, bu şiirlerin bir kız üslubuyla söylenmediği izlenimi vermektedir. Benzer üslup özellikleri “*Esirin olalı senin ey dilber*”, “*Gel merhamet eyle ey kadd-i tûbâ*”, “*Mecnûn ettin beni ey saç-ı Leylâ*”, “*Tûbâ-yı ‘ar‘ardır kadd-i nihâlin*”, “*Beni bu ateşe yaktı bir leylâ*”, ..., dizelerinde olduğu üzere “*Derdikoyuk*” mahlaslı şiirlere de hakimdir.

Şiirlerdeki üslup ve ana temadan hareketle söylenebilecek bir diğer husus da *Derdikoyuk* ve *Şevkî* yakınlığının, şeyh-mürîd ilişkisi dâhilinde bir tasavvufî aşk hikâyesi olabileceğidir. Özellikle “*Şevkî*” mahlaslı şiirlerde bu tasavvufî edanın çok belirgin olduğu gözden kaçmamaktadır. “*Mir’ât itdi cemâlini insâna / Kemâl-i hüsnünü seyrâna geldi*” ifadesinin, insanın varlığın özü olduğu tasavvuf düşüncesinin oldukça hoş bir ifadesi olduğunu söylemek isteriz. “*Var iden hû yâr iden hû*”, “*Gel diyelim her seher vaktinde hû*”, “*Gelin mürşide gidelim*” nakarathî şiirler, tasavvufî bir vecd ile söylenmiş ilâhiler şeklindedir. *Derdikoyuk* mahlaslı şiirlerde de bu tasavvufî vecdi görmek mümkündür. “*Lâmekâna doğru azmi râh eyle / Mihnet-i dildârı cilvegâh eyle*”, “*Bu kesretten geçüp vahdete düştük*”, “*Terk it itibârı bulup dildârı / Yakup ateşe hep külli varı*”, “*El tutup mürşide hizmet idene / Kâr-ı encâmında dervişân dirler*”, “*Erenler bezminde hâzır bulunduk / Hasım ile meydânda şemşir takınduk / Hurşid-veş tarîkde doğduk dolunduk*” şeklindeki söyleyişlerde tasavvuf teması aşîkârdır.

“... *-cı güzel*” redifli bir *Derdikoyuk* şiirinin mahlas dörtlülüğündeki “*Derdikoyuk diyü hâtır sorarsın / Ey lisâmı tatlı helvacı güzel*” ve “...*-dı bu gönlüm*” redifli *Şevkî* şiirindeki “*Kalmadı hergiz anda utanmak / Şişeyi taşa çaldı bu gönlüm*” ifadelerinin de ayrıca altı çizilmesi gereken bir ifadeler olduğunu belirtmek isteriz.

“Meçhul bir müellifin, bir aşk hikâyesi kurgulamak üzere önceden tasarlanmış şiirleri” olabileceği şeklindeki tahminimiz doğru değil ise, bu cönkte yer alan şiirlerin “*Derdikoyuk*”, “*Şevkî*” ve “*Hasan Feyzî*” mahlaslı üç ayrı şâire ait şiirler olabileceği de ihtimal dâhilindedir. Hasan Feyzî’ye ait iki şiiri, *Derdikoyuk* ve *Şevkî* şiirlerinden bağımsız olarak cöngede kaydedilmiş şiirler olarak görüyoruz.

Ancak Derdikoyuk ve Şevkî şiirlerinin üslup benzerliklerinin yanında cevâbî mahiyetli oluşları, bunlarla ilgili müşterek bir değerlendirme yapmamızı gerekli kıldığı düşüncesindeyiz. Şahsi kanaatimiz Derdikoyuk ve Şevkî arasında “şeyh-mürîd” veya “usta-çırak” ilişkisi dahilinde, Şevkî’nin cemâlinde ilâhî bir cezbe tutulmuş bir Âşık Derdikoyuk olabileceği yönündedir.

Şimdilik kaydıyla tüm bu söylediklerimiz tahminden ibaret olup, ispatlanabilir durumda değildir. Kültürümüzün bu nadide değerlerinden (cönk ve mecmualardan) tespit edilebilecek yeni bilgi ve bulgular ışığında, Hasan Feyzî, Şevkî ve özellikle Derdikoyuk hakkında, daha sonraki zamanlarda kesin değerlendirmeler yapabileceğimiz sonuçlara ulaşmayı ümit ediyoruz.

Şevkî mahlaslı on sekiz şiirin on altısı şekil olarak koşma ikisi ise gazel olup biri aruzun *fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün* diğeri de *mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün* kalıbında söylenmiştir. Koşma formunda kafiyelenmiş on altı şiirin on ikisi 11’li hece vezniyle, üç tanesi 8’li hece vezniyle, bir şiir (son manzume) ise 10’lu hece vezniyle söylenmiştir.

Ahenkli bir üslubun hâkim olduğu şiirler umumiyetle tam kafiyelidir. Şevki mahlasına kayıtlı on sekiz şiir, âşıkane söylenmiş güzellemelerin yanında felekten şikâyet temalı, daha çok kendine (gönlüne) yönelik nasihat ve pişmanlık temalı ve tasavvufi bir coşkunlukla söylenmiş ilahi temalı söyleyişler şeklindedir. Açış dörtlüğünün Şevki’ye ait olduğunu düşündüğümüz dördüncü Şevki şiiri, Derdikoyuk’la müşterek söylenmiş gibidir. Altı dörtlükten oluşan “... *eyledi*” redifli şiir, Şevkî tapşırmasının geçtiği beşinci dörtlüğün ardından, Derdikoyuk tapşırmasının geçtiği altıncı dörtlükle tamamlanmaktadır. Şevki adına kaydettiğimiz “*Derdikoyuk gibi çok fakîrâna / Şevki sultan olup ihsan mı itdin*” dizeleriyle biten yedinci şiirin de kime ait olduğu veya müştereken mi söylendiği net olarak belli değildir. 9., 14. ve 15. Şevkî şiirlerinin son bentlerinin dize sayısı 9. Şiirde beş, diğerlerinde altı dizedir. Bu artık dizelerle ilgili ahsi kanaatimiz, türkü formunda okunan bu deyişlerin bitiriliş sırasında sözün ezgiye denk getirilmesi sebebiyle tekrar dizeleri şeklinde düşünülmesi gerektiği yönündedir.

Tekraren belirtmek isteriz ki, üslup olarak Şevki şiirlerinin Derdikoyuk mahlaslı şiirlerle büyük ölçüde benzerlik arz ettiği âşıkârdır. Dili ve mecazlar bağlamındaki benzerlikler de dikkate alındığında şiirlerin tek kaleminden çıkmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Cönkte yer alan şiirlerin yirmi dokuz adedi Derdikoyuk mahlaslıdır. Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle gazel formunda söylenmiş bir aruzlu şiirin dışında, kalan Derdikoyuk şiirleri hece vezniyle ve koşma formundadır. Bir şiir 8’li, bir şiir 10’lu(ilk dizesi bir hece fazla. Beyit esasına göre yazılan şiir musammat kafiyeli olup her beyit beş heceli dizelerden oluşan dörtlükler şeklinde düşünülebilir.), yirmi altı şiir ise 11’li hece vezniyle söylenmiştir. Sevgiliye methiye temalı âşıkane deyişlerin yanında şikâyet, nasihat, yakarış temalı deyişlerle beraber, tasavvuf temalı ilahi formunda söylenmiş deyişler de mevcuttur. Derdikoyuk şiirleri de gerek vezin ve gerekse kafiyeleniş bakımından Şevkî mahlaslı şiirlerde olduğu üzere şekil olarak sağlam ve şiir dili olarak da klasik edebiyat dilinden beslenir özelliktedir.

Bu şiirlerin, tasavvuf kültürüne vakıf ve eğitimli biri olabileceğini düşündüğümüz meçhul ozanının, 18.yy'ın ikinci yarısı veya 19.yy'da yaşamış olabileceğini tahmin ediyoruz. Metin okumalarımız bağlamında tahmini düzeltmeleri köşeli parantezle [...], müstensih hatası olarak fazladan yazıldığını düşündüğümüz yerleri büyük-küçük işaretleri arasında <...>, şüpheli okumalarımız parantez (?) şeklinde vermeyi uygun bulduk. Çünkü yer alan ve bugüne kadar Latin harflerine aktarılmamış toplam 49 (Derdikoyuk 29, Şevki 18, hasan Feyzi 2) manzume metni aşağıdadır.

Derdikoyuk 1

6+5=11

Yâr elinden cânâ şikâyet itme
Korkma yârim Mevlâ güldürür bizi
Ağlayup halimiz hikâyet itme
Korkma yârim Mevlâ güldürür bizi

Keremler kânıdır ol Ganî-Settâr
Bir dem sâz eylerse bizlere ne var
Lutf[ı] çok Mevlânın ihsânı [da]yâr(?)
Korkma cânım Mevlâ güldürür bizi

Enbiyâ evliyâ nusret eylerler
Pîrler hak erenler himmet eylerler
Seyyid gayûr ile gayret eylerler
Korkma nazlım Mevlâ güldürür bizi

Ezel vâ'd eyledi ol Ganî Mevlâ
Bizleri eyledi anda âşinâ
Kerem ihsânını virmekte<dir> hâlâ
Korkma yârim Mevlâ güldürür bizi

Derdikoyuk derdi yâre söylesin
Yârsız bu dünyâyı n'itsün n'eylesün
Hasret kıyâmete kaldı dimişsin
Korkma cânım Mevlâ güldürür bizi

Şevkî 1

6+5=11

Yol virmedi bize şu çarh-ı felek
Mihnet bizi kıyâmete bırakdı
Yaradan Mevlâ'ya eyledim dilek
Zahmet bizi kıyâmete bırakdı

Şu kâm-ı ‘âlemden bir zevk almadık
Bir hâlet mi kaldı varub dalmadık(?)
Çalıştık dünyâda çâre bulmadık
Şiddet bizi kıyâmete bıraktı

Ne itdik n’eyledik çarh-ı gaddâra
Mecnûn itdi bizi kıldı âvâra
‘Arz-ı hal virmişem Ganî Settâra
Ülfet bizi kıyâmete bıraktı

Yâr olmadı tâli’imiz n’eyleyim
Kimse yokdur hasbihâli söyleyim
Yârim yokdur hâlimi arz eyleyim
Gurbet bizi kıyâmete bıraktı

Şevkî bize iden Mevlâ’dan bulsun
Âhımla zemin [ü] âsumân toysun
Kömür gözlüm sana elvedâ olsun
Hasret bizi kıyâmete bıraktı

Dedikoyuk 2

6+5=11

Fikr idüp günâhın gel hisâb eyle
Gice gündüz ağla ey Derdikoyuk
Levm eyle nefsin hem ‘itâb eyle
Çürüklerin sağla ey Derdikoyuk

Gice gündüz zikre idegör devâm
Gaflet ile gelüp geçmeesün eyyâm
İklîm-i ilhâmda eyleyüb kıyâm
Hû ismiyle çağla ey Derdikoyuk

Kalbini uyandır şu’le-i Hakdan
Âh didikce yansun ciğerin ‘aşkdan
Aç gözün seçegör karayı akdan
Tîğ-i âhın nâle(?) ey Derdikoyuk

Lâ-mekâna toğru ‘azmi râh eyle
Mihnet-i dildârı cilvegâh eyle
Derd ile ciğerden hemân âh eyle
Derûnunu dağla ey Derdikoyuk

Karış evliyâyâ sen de ol velî
Zuhûr ider sende nokta-i ‘Alî

Derdikoyuk ölmüş disünler velî
Özün Hakka bağla ey Derdikoyuk

Derdikoyuk 3

6+5=11

Nâr-ı çıran(?) yakdı şol cân [u] dili
Tâkatim yok hasretime âhıma
Tahammül kalmadı âh u vâhıma
Allahı seversen ey cân bülbülü

Vücûdum âteşe yandı serteser
Bu firkat âteşi ol demde yeter
Karârım yok cânım cemâlin ister
Allahı seversen ey cân bülbülü

Derûnumda ‘aşkın olalı zâhir
Zulmet gicelerim oldu muzâhir
İmdâd eyle bana ey kalbi tâhir
Allahı seversen ey cân bülbülü

Aşkınla ‘âlemi seyrân eyledim
Cevrinle ciğerim [büryân] eyledim
Nâzik vücûdumu ‘uryân eyledim
Alahı seversen ey cân bülbülü

Kara tâli’me nihâyet yoktur
Yanmaklıktan gayrı selâmet yoktur
Dildâr-ı devletden ‘inâyet yokdur
Allâhı seversen ey cân bülbülü

Esîrin olalı senin ey dilber
Nukûş-ı hattını eyledim ezber
Ref’ idüb hicâb[ı] cemâlin göster
Allâhı seversen ey cân bülbülü

Derd içinde kaldım gel tımar eyle
Vücûduma şifâ coş bimâr eyle(?)
Kalb-i vîrânımı tut i’ mâr eyle
Allâhı seversen ey cân bülbülü

Bu derde düşeli hayli zamândır
Yediklerim ciğerim içdigim kandır

Aman Allâh [benim] hâlim yamândır
Allâhı seversen ey cân bülbülü

Kurtulmadı gönlüm derd (ü) mihnetden
Dalga-i ibtilâ coşdu kesretten
Hissedâr olmadı feyz-i vahdetden
Allâhı seversen ey cân bülbülü

Gelmeyeydim bâri dünyâ yüzüne
Uymayaydım nefsi hevâ sözüne
Ulaşdır Bârî mürşîd [özüne]?
Allâhı seversen ey cân bülbülü

Âteşi hicrânım ziyâdeleşdi
Firkat-i külhandâ ciğerim bişdi
Kesildi tâkatım ‘ömrüm de geşdi
Allâhı seversen ey cân bülbülü

Yanmaklıktır **Derdikoyuk**’[a] dermân
Yana yana olup hâk ile yeksân
Bir gün olur sana Mevlâ’dan ihsân
Allâhı seversen ey cân bülbülü

Derdikoyuk 4

4+4=8

Derûnum serteser yandı
Hicrânınla aman Şevkî
Şol memleketden usandı
Sûzânınla aman Şevkî

Dilde yoktur aslâ râhat
Mesken oldu bana gurbet
Bir nefesle eyle vuslat
Fermânınla aman Şevkî

Sabrım bana hicâb oldu
Hep sözlerin <bana> itâb oldu
Sensiz dünyâ azâb oldu
Efgânınla aman Şevkî

Seyyâh oldum gezdim vâfir
İfnâ itdim ömrüm âhir
İnsâf ider gören kâfir
Giryânınla aman Şevkî

Yakdın beni be hey dilber
Aşkın ateşlerden beter
Merhamet kıl gayrı yeter
Viccânınla aman Şevkî

Sâdık sandım ikrârını
Kimse bilmez esrârını
Unutdurdun efkârını
Cûyânınla(?) aman Şevkî

Elim açdım ihsânına
Boyun virdim fermânına
Kabûl eyle dergâhına
Mihmânınla aman Şevkî

Derdikoyuk yandı bu dil
Kapunda olalı sâil
Lütfunla bir tesellî kıl
İrfânınla aman Şevkî

Derdikoyuk 5

6+5=11

Ezel ikrâr virdik dönmeyüz geri
Aslâ inkâr yokdur imânımızda
Muhabbet okuduk mekteb-i dilde
Ağyâr olmaz aslâ irfânımızda

Bu kesretten geçüp vahdete düşdük
Muhabbet meyini câm –be-câm içdik
Pervâneler gibi ateşde bişdik
Sadef –i hamr olmaz nâlânımızda

Şevkî'nin şevkıyla odlara yandık
Merhem diyü ciğer-kana [bo]yandık
Çille-i ağyârdan bezdik usandık
Aslâ mücâb olmaz cânânımızda

Derdikoyuk derdim koyuldu gitdi
Ciğergâh-ı câna koyuldu gitdi
Sermâye-i ömrüm oyuldu gitdi
Dönmek olmaz gayrı meydânımızda

Şevkî 2

4+4=8

Beni derdinle yandırdın
Dermân eyle Derdikoyuk
Yakup candan usandırdın
İhsân eyle Derdikoyuk

Ciğirim sad-pâre oldu
Sînelerim yâre oldu
Dûd-ı âhım kara oldu
İmân eyle Derdikoyuk

Cevrinle yaktın cânımı
Kırdın döktün imânımı
Gözden akıtdın kanımı
Revân eyle Derdikoyuk

Mansûr gibi çekdin dâra
Oldum derdinle âvâra
Yakup ciğerimi nâra
Sûzân eyle Derdikoyuk

Virdin bana bir câm-ı Cem
Elinden içdiğim bir sem
Yeter gayrı bunca sitem
İhsân eyle Derdikoyuk

Ömrüm irdi nihâyete
Gel kalmasun kıyâmete
İşte geldim ziyarete
Mihmân eyle Derdikoyuk

Şevkî yandı hicrânına
Düşer mi bu irfânına
Münâsib gör ihsânına
Şâyân eyle Derdikoyuk

Te'sîr itdi derdin câna
Oldum şemine pervâne
Bırakup nâr-ı külhâna
Büryân eyle Derdikoyuk

Derdikoyuk 6

6+5=11

Hicrânınla yandım ateş-i âha
Lütf eyleyüp beni güldür efendim
Mübârek cemâlin benziyor mâh[a]
Nûr ile kalbimi doldur efendim

Hasretinle nice dağları aşdım
Bahar sel[i] gibi kaynadım taşdım
Aman dedim geldim kapuna düşdüm
Merhamet eyleyüp kaldır efendim

Ayrılık ateşi kâr itdi câna
Akdı gözüm yaşı döndü ummâna
Cemâl-i şem'ine oldum pervâne
Yakup nâr-ı 'aşka öldür efendim

Ne müşkildir yâ hû bu 'aşkın yayı
Urdukça yıkıldı gönlüm sarâyı
Hiç görmedim sende yavrum vefâyı
Cefâ ile âhir doldur efendim

Cevrinle 'âşıkı harâb eyledin
Yakdın ciğerimi kebâb eyledin
Bilmedin derdimi itâb eyledin
Derdikoyuk sana kuldur efendim

Derdikoyuk 7

6+5=11

Mihnet ile geçti ömrüm âkıbet
Bir vefâsız yâre bende olalı
Bî-tâb oldu cismim kalmadı tâkat
Bir vefâsız yâre bende olalı

Hicrân ocağında olmuşum mihman
Yanmışım ateşe mânend-i külhan
Kalmışım gurbetde hâlim pek yaman
Bir vefâsız yâre bende olalı

Üftâde olalı ol dil-rubâyâ
Çıkdı elden harâb oldu sermâye
Garîb oldum kaldım şimdi bî-vâye
Bir vefâsız yâre bende olalı

Ezelî olmuşum hüsnüne mâ'il
'Aklım târmârdır fikrimse zâ'il
Bir nefes visâl[e] olmuşum kâ'il
Bir vefâsız yâre bende olalı

Derdikoyuk ider dâima âhı
Semâlara çıkdı dūd-ı siyâhı
Hicrânınla gezdim oldum seyyâhı
Bir vefâsız yâre bende olalı

Şevki 3

4+4=8

Evveli yokdur bilinmez
Var iden hû yâr iden hû
Hikmeti çoktur sorulmaz
Var iden hû yâr iden hû

Habîbin nûru kandilde
Devr iderdi Hak elinde
Böyle derdi hal dilinde
Var iden hû yâr iden hû

Bin âdem geldi dünyâya
Bakdılar cümle eşyâya
Tesbih ettiler Mevlâya
Var iden hû yâr iden hû

Halk eyledi kâinâtı
Kıldı inzâ beyyinâtı(?)
Enbiyâda mu'cizâtı
Var iden hû yâr iden hû

Şerîki yokdur bî-nazîr
Evsâfında Hayy u Kâdir
Kün emriyle virdi takdir
Var iden hû yâr iden hû

Şems ü kamer devrân ider
Semâvâtı seyrân ider
Böyle diyüp cevhlân ider
Var iden hû yâr iden hû

Şevkî zıkr ider şevk ile
Ezel ‘ahditdi Hakk ile
Sen de zıkr it gel sıdk ile
Var iden hû yâr iden hû

Derdikoyuk 8

6+5=11

Binüp esb-i ‘aşka toldur üzengi
Atup müjgân okın meydân senindir
Şemşirine turmaz bin atlı zengi
Feth-i fütûhâtla devrân senindir

Mülk-i hüsnü başdanbaşa zabt itdin
Çiğnedüp ‘uşşâkı şöyle zabt itdin
Düşürdün her birin hâke bast itdin
Emr ü neyhi cümle fermân senindir

Tatar-ı gamzeni saldın âfâka
Gulgule düşürdün cism-i ‘uşşâka
Göründün heybetle çeşm-i müştâka
Kemâl-i satvet-i sâ mân senindir

Hasretinle cihân yandı âteşe
Tokundu şu’lesi ‘arş ile ferşe
Tolandı dünyâyı hep başdanbaşa
Bu yanan âteş-i hicrân senindir

Geldiler ‘âşıklar hep ihsânına
Lütfunla keremler düşer şânına
Derdikoyuk geldiler hâk-i pâ yına
Kul eyle kapunda mihmân senindir

Derdikoyuk 9

6+5=11

Gel merhamet eyle ey kadd-i tûbâ
‘Âşıklar ‘aşkınla hicrâna düşdü
Bulunmaz sen gibi nergis-i ra’nâ
Gülşende bülbüller efgâna düşdü

Mahmûr gözlerin bir câm-ı Cem’dir
Kaşların çekilmiş seyf-i Rüstemdir
Sürdüğümüz demler hâlâ o demdir
Fikr itdikce aklım efsâne düşdü

Mecnûn itdin beni ey saçı leylâ
Muhabbetin canda gizlidir hâlâ
İklim-i vücudda kopdu vâveylâ
Yanup nâr-ı ‘aşka külhâna düşdü

Tutalı cemâlin şu’lesi câna
Hüsnünün fânûsu konu meydâna
Tîr-i gamzelerin gelmez beyâna
‘Âşıklar katline fermâna düşdü

‘Aks-i mirâtındır nûr-ı cemâlin
Tûbâ-yı ar’ardır kadd-i nihâlin
Derdikoyuk ister bu şeb visâlin
Şem-i cemâline pervâne düşdü
Her halde geldikçe ihsâna düşdü

Derdikoyuk 10

6+5=11

Derde devâ Eflâtûn’a sordular
Dedi ‘aşk derdine dermân bulunmaz
‘Âşıklar tabîbe varup turdular
Dediler bu derde Lokmân bulunmaz

Açan bu yarayı ezelden açdı
İşleyüp fitili ciğerden geçdi
Zekeryâ gibi çok ‘âşık biçdi
‘Âşıklara dertsiz bir ân bulunmaz

Ne ciğerler kaldı ve ne de vücûd
Yanup ‘aşk oduna oldular maksûd
‘Aşkın bazarına geldiler mevcûd
Ehl-i ‘aşkdan gayrı bir can bulunmaz

Gıdâsı âşıkın âteş yâresi
Onulur mu böyle derdin çâresi
‘Aşkın yarasının olmaz çâresi
Böyle bir ateş-i sûzân bulunmaz

‘Âşıklar ciğerin kanına kanuk
Dağlarken ciğerin ‘aşka dayanuk
Ednâ bir ‘âşıktır bu **Derdikoyuk**
Derdine dayanır insân bulunmaz

Şevkî 4

6+5=11

Bu ‘aşkın şâhına olalı esîr
Fermân itdi yerim zindân eyledi
İklîm-i gam içre olalı emîr
Yakup ateşlere hicrân eyledi

Dil derdine derman bulmadı âhir
Vücûdumda derdin olalı zâhir
Dertliler içinde olmuşum mâhir
Derd-i ‘aşka yakup büryân eyledi

Nedir bu temâşâ nedir bu sevdâ
‘Aşk ucundan oldum ‘âşık-ı şeydâ
Mecnûn itdi beni bir saçı leylâ
Başımda kuşları mihmân eyledi

Müşkildir çekilmez bu ‘aşkın yayı
Fark eylemez herkes yoksulu bayı
Harâb oldu gitdi gönlüm sarayı
Yakup yıkup beni vîrân eyledi

Şevkî hasretinle ezelden yanık
Gözlerinin yaşı kana bulanık
Şarâb-ı ‘aşkınla dâima kanık
Virüp derdi bana ihsân eyledi

Derdikoyuk bu dert kimdendir bildim
El göğüsde ‘aşkın bezmine girdim
Yârın dergâhına boynumu virdim
Gözlerim bağlayup feryân eyledi

Derdikoyuk 11

6+5=11

‘Aşka düşeli[.] sevdâ çekeli yârim
Görmüşüm bu çarh-ı devrandan zahmet
Gülşende bülbüller dinledi zârım
Görmüşüm riyâz-ı gülşende[n] zahmet

Yanalı gönlümde kandîl-i hikmet
‘Aşka esîr oldum kalmadı râhat
Hem-dem oldu dâim cevri ile mihnet
Görmüşüm bu nâr-ı sûzândan zahmet

Hayâl-i yâr ile ‘akıl perîşân
Gönlüm harâb oldu fikrim de nâlân
Gözüm ağlar dâim özüm de giryân
Görmüşüm bu yâr-ı hemrândan zahmet

Beni bu ateşe yaktı bir leylâ
Mecnûn dek gezer sahrâyı hâlâ
Olalı bu derd-i ‘aşka mübtelâ
Görmüşüm bu yâr-ı cânandan zahmet

Derdikoyuk ister derdine şifâ
Bulmadı hâlâ derdine devâ
Virmedi yarama merhem tabîbâ
Görmüşüm bu zâr-ı giryândan zahmet

Derdikoyuk 12

6+5=11

Nasıl vasf edeyim seni ey dilber
Kâmet-i mevzûnun tûbâda yokdur
Böyle şirin edâ ey vech-i enver
Mâh-ı mihrü ile Leylâ’da yokdur

Siyâh gîsûların bir şekil-i ejder
Esrâr-ı hüsnünü eylemiş ezber
Sâye salmış cemâline serteser
Bu güzellik melek-sîmâda yokdur

Cemâline misâl olmaz gonca gül
Dökülmüş benleri misâli fülful
Kesilmiş sadâsı mest olmuş bülbül
Gülşen-i cemâlin dünyâda yokdur

Kaşların çekilmiş Yûsuf-ı Rüstem
Nice ‘âşıklara içürmüşdür sem
Zabt itmişdir mülk-i hüsnünü her dem
Bu saltanat şâh-ı ‘ulyâda yokdur

Âhû gözün vasfı gelmez beyâne
Taht-ı cemâlinde turmuş şahâne
Kılmış âşıkları şöyle bigâne
Yazdığı â’lamlar tuğrâda yokdur

Dişlerin dür dâne sadeften çıkmış
Güfte-i dehânın hikmeti açmış
Kelâm-ı cevherin etrâfa saçmış
Bu ziynet-i zîbâ bahâda yokdur

Cennet-i firdevsdir göğsün[ün] ağı
Olsa idi ‘âşıkların durağı
Misâl olmaz ana İrem’in bağı
Bildim dünyâ vü mafihâda yokdur

Pervâneler şem’-i cemâle döner
İçüp mey-i ‘aşkı ‘âşıklar kanar
Vasf-ı yârı yazma kalemin yanar
Derdikoyuk dirler dünyâda yokdur

Derdikoyuk 13

6+5=11

‘Âşıkları hicrân oduna yakdı
Âvîze olalı kara perçemin
Kemend-i zülûfünü boynuna takdı
Çekti ‘âşıkları dâra perçemin

Kalem ile hüsnün hattı yazıla
Cemâlini ta’rif idem saz ile
Mir’ât-ı hüsnüne bakıb nâz ile
Altun tarağ ile tara perçemin

Düşürdü ‘âşıkı ‘aklın şaşırdı
Eşk-i çeşmin çaylar gibi taş[ır]dı

Ciğerleri derd oduyla bişürdi
Virmedi derdine çâre perçemin

Yakdı ateşlere şöyle kül itdi
Haşlayub bağrını sâfi dil itdi
Nice şâh [u] sultânları kul itdi
Düşürdü bir zamân nâra perçemin

Derdikoyuk düşdü cây-ı mihnete
Sevdâ-yı ‘aşkınla müşkil zahmete
Elvedâ eyleyüp gitdi gurbete
Açdı sinesinde yara perçemin

Derdikoyuk 14

9+5=11

Âşıkları ‘aşk oduna yandıran
Tal’at-ı cemâlin bir nişânıdır
Pervâneyi cemâline döndüren
Âvîze-i zülfünün perişânıdır

La’l-i lebin içüp mest olan ‘âşık
Âteş-i ‘aşkınla olmaz mı yanık
Var mıdır şerbet-i vaslına kanık
Olursa ‘âşkın servişânıdır

Tavâf iden var mı Ka’be-i hüsnün
Siyâh perde çekmiş hüsnüne zülfün
‘Âşık revnak veren kâkül-i müşkûn
Zümre-i ‘uşşâkın âlişânıdır

Şûrîde olalı dil-rübâlara
Nasıl tayanayım bu edâlara
Bakmazsa hünkârım biz gedâlara
Ezelden anların hâlişânıdır

Sen bir pâdişahsın ben sana bir kul
Devlet-i tahtında böyledir usul
Devrân ider dergâhında nice kul
Derdikoyuk dirler dervişânıdır

Şevkî 5

6+5=11

Terk it mâsivâyı bırak ağyarı
Gönül hakka kul ol sahîh âdem ol
‘Aşkın şarâbını nûş it bir kadeh
Karış erenlere yürü herdem ol

Bezm-i ma’rifetten dûr olub kaçma
Cevher-i kelâmın ağyâra saçma
Nâmert kapusına elini açma
Bir Allâh’a yapış sâbit-kadem ol

Ey Şevkiyâ bakup vech-i âdeme
Mûsâ olub karış deryâ-yı yeme
Nefha ile girüp batn-ı Meryeme
Rûh olup İsâ’ya ‘aşk ile dem ol

Derdikoyuk 15

6+5=11

Fikr it günâhını ey gönül ağla
Yalvaragör ulu Mevlâ'ya gönül
Seher vakti kalkub su gibi çağla
İregör menzil-i â'lâya gönül

Giceli gündüzlü zikr eyleyigör
Her nefesde Hakk'ı fikr eyleyigör
Görüp ni'metlerin şükr eyleyigör
Bend eyle kendini emlâya gönül

Hakka yarar varub tâ'at kılmadın
'Aşkın deryâsına girüp talmadın
Derdikoyuk sen de haddin bilmedin
Meftûn oldun kadd-i bâlâya gönül

Şevkî 6

6+5=11

'Âlem-i asla irersen lâ-cerem
Gel diyelim her seher vaktinde hû
Feth-i bâb eyler sana ol Zulkerem
Gel diyelim her seher vaktinde hû

Katreni ummâna irgür her seher
Sime sofra aç bulup özge sefer
Gel bu benlik perdesinden it güzër
Gel diyelim her seher vaktinde hû

Câm-ı 'aşkı toldur 'aşk ile nûş it
Kaynayub ciğerden 'aşk ile cûş it
Aç kulağın Hakk'a kelâmı gûş it
Gel diyelim her seher vaktinde hû

Özün Hakk'a tapşur Hakk'a 'azm eyle
İrci'î emrini Hakk'dan cezm eyle(?)
Da'vet it Mevlâ'yı hemdem bezm eyle
Gel diyelim her seher vaktinde hû

Şevkiyâ uyandır nûr-ı vicdânı
Her cihetde bulub vech-i nûrânı
Derdikoyuk bilüp kâmil insânı
Gel diyelim her seher vaktinde hû

Şevkî 7 (Derdikoyuk olabilir)

6+5=11

Nedir bu istiğnâ ey kaddi tûbâ
Cennet-i firdevsi seyrân mı itdin
Nedir bu şâhbâzlık ey vechi hamrâ
Binüb ‘aşk atına cevân mı itdin

Hüsnüne üftâde hep cümle cihân
Bilemez vasfını değme her lisân
‘Arz idüp cemâlin halka nâgehân
‘Âşıklar bağrını büryân mı itdin

Tağıldı şöhretin fağûr-ı Çîn’e
Gulgule düşürdü rû-yı zemîne
Pâdişah olalı bu mülk-i hüsne
‘Âşıklar katline ferman mı itdin

Yakdı dü cihânı ‘aşkın âteşe
Düşürdü âteşe tâ baştanbaşa
Ulaştı bir ucu Rûm’a Habeş’e
Yakub hep cihânı külhân mı itdin

Düşürdün ‘uşşâkı bâb-ı ihsâna
Sezâdır mürüvvet sen âdil hâna
Derdikoyuk gibi çok fakîrâna
Şevkî sultan olub ihsân mı itdin

Şevkî 8

6+5=11

Erişmek için [şol] şehr-i visâle
Rû-yı Hakk’[a] ider [cûş u] hurûşu
Bir kadeh nûş [eyle] tolu piyâle
Anın çün seyr ider lâ-mekân kuşu

Tutulub tarîkde dest-i kerâmet
İhsân olur Hakdan cezb-i kerâmet
Pîrler yâdigârı olmuşdur himmet
Seyreyle dervîş zevki cümbüşü

Şevkî vicdânında yıkarsa sâlik
Olur lâmekân-ı mihnete mâlik
Görölmekde dâim külli şey Hâlik
Eyle bu kelâmı gûşa mengûşu

Şevkî 9

4+4=8

Cânımızı fedâidüb
Gelin mürşide gidelim
Her ahhâba nidâ idüb
Gelin mürşide gidelim

Çaylar taglarda yarışur
Menzil almağa çalışır
Varır ummana karışur
Gelin mürşide gidelim

Bütün vücûdun nûr olur
Azâların mesrûr olur
Derviş dâim dîlcûr olur
Gelin mürşide gidelim

Halvetde kalbin sâf eyle
Mürşidini tavâf eyle
Huzûrunda ivaf (tavaf) eyle
Gelin mürşide gidelim

Mürşidin gönlüdür ummân
Ummâna gidelim hemân
Yalvarup diyelim emân
Gelin mürşide gidelim

Şevkî'nin pendini dinle
Derdin ile turma inle
Kalk gide[lim] senin ile
Gelin mürşide gidelim
Mürşidin yüzün görelim

Derdikoyuk 16

6+5=11

Hicrânınla çektim sineme dâğ
Düşeli hayâli nûr-ı cemâlin
Görünmez gözüme firdevsin bâğ
Meskenim olalı Tûr-ı cemâlin

İdeli cemâlin görmeğe heves
Kalmadı tâkatim kesildi nefes
Harâm oldu bana cennet-i firdevs
Şûrîde olalı hûr-i cemâlin

Âteşlere yaktı bu derd-i elem
Nice vasf olunsun böyle gonca-fem
Mesken oldu âhir iklim-i sitem
Yazdı fermânımı sûr-ı cemâlin

Toğalı cihâna şems-i cemâlin
Tağaldı ‘âleme feyz-i kemâlin
Açıldı ‘uşşâka bezm-i visâlin
Kuruldu meydâna mûr-ı cemâlin

Hüsnün deryâsı mevc urub taşıdı
Sefîne-i gönlüm gark olub şaşdı
Talga-i muhabbet boynumdan aşdı
Derdikoyuk oldu mûr-ı cemâlin

Derdikoyuk 17

5’li hece ölçüsü
Terk <it> itibârı / bulup dildârı
Yakup âteşe / hep külli vârı

Varlığın yansun ‘aşk ile kansun
Kalbin uyansun eridüp zârı

Hakk’ı bilenler ‘ârif olanlar
Mansûr olanlar bulurlar dârı

‘Aşka ol hem-dem derde ur merhem
Olanlar Edhem n’eylesün ‘ârı

Döner pervâne cemâl-i yâre
İstemez çâre başka bir kârı

Gel **Derdikoyuk** ‘aşk ile yanuk
Candan usanuk terk it agyârı

Derdikoyuk 18

6+5=11
Yanmağa cemâlin hüsnüne ey yâr
Tolanıp şem’ine pervâne geldim
Saray-ı vaslına girmesün ağyâr
Bezm-i visâline mihmâna geldim

Kaldır nikâbını arz-ı cemâl it
Lütf [eyle] <bu> bendeni bezm-i visâl it
Açılsun güllerin kand-i nihâl it
Bülbül olub işde nâlâna geldim

İçür la'l-i lebin gönlüm şâd eyle
Yaz defter-i hüsne ismim yâd ele
Ya öldür bendeni ya âzâd eyle
Kefenim boynumda fermâna geldim

Ola[lı] âteş-i 'aşkına yanık
Gözlerimin yaşı kana bulanık
Visâlin 'ıydına görürsen lâyık
Bağlayup gözlerim kurbâna geldim

Karışa deryâ-yı çeşmim yaşına
Firkat oku geldi ciğer başına
Dağlayub vücûdum 'aşk âteşine
Ciğer kebâb olub büryâna geldim

Yanalı cemâlin hüsnüne ey yâr
'Akıl hayrettedir fikrim târumâr
Ağlayub inleyüb idüb âh u zâr
Döküp gözyaşını giryâna geldim

Düşeli bu 'aşkın 'imâretine
Almaz oldu nâzlım nezâretine
Derdikoyuk yârin ziyâretine
Elim açdım şimdi ihsâna geldim

Şevki 10

6+5=11

Şem'-i cemâline pervâne olup
Yandım hicrânına ey Derdikoyuk
La'l-i şarâbınla mestâne olup
Döndüm efsâneye ey Derdikoyuk

Ta ezelden yandım 'aşkın oduna
Doyulur mu bu sevdânın tadına
Eğlenmeğe güzellerin yurduna
Geldim fermânına ey Derdikoyuk

Başımdan aşalı deryâ-yı mihnet
Yakdı harâb itdi derd ile zahmet

Sen var iken kime ideyim minnet
İrgür dermânına ey Derdikoyuk

Sen bir pâdişahsın ben [de] bir fakîr
Der-i dergâhında olmuşum esîr
Hüsnün bir vezirdir cemâlin müşîr
Kandır ihsânına ey Derdikoyuk

Hüsnün mir'âd olmuş cümle 'âleme
Ne şîve gösterir vech-i âdeme
Nefha-ı visâlin benzer Meryeme
Îsî nihânına ey Derdikoyuk

Bu cevri-i sitemden gel ferâg eyle
Yuyup 'âşıkların yüzün ağ eyle
Bu **Şevkî** kulunu gel çırağ eyle
Geldi emânına ey Derdikoyuk

Derdikoyuk 19

6+5=11

Cemâl-i hüsnünü gören 'âşıklar
Benzetirler mâh-ı Ken'ân'a seni
Bezm-i visâline giren sâdıklar
Değişmezler şems-i tâbâna seni

Sana ikrâr viren bir kavm-i sâdık
Ezelde oldular vaslına lâyıık
Virdikleri 'ahdi itdiler tâbık
Görmediler gayrıda pinhâna seni

Cem oldu 'âşıklar ziyâfetine
Ka'be-i hüsnün ziyâretine
İren var mı vaslın nihâyetine
Bilmediler vech-i şahâne seni

Bilmezler sen gibi bir kadd-i tûbâ
Budur 'âşıkların çekdiği sevdâ
Misâl olmaz sana bir saçı leylâ
Ey gözleri mahmur mestâne seni

Ruhların vasf olmaz ey verd-i ahmer
Femin bâğ-ı İrem leblerin sükker
Kim görürse seni agûşa çeker
Ey dişleri ra'na(?) dür dâne seni

Hüsnün mâh-ı şa'bân tal'atın Yûsuf
Cemâlin Züleyhâ olunmaz vasıf
Nikâbındır viren hurşîde husûf
Virirler mi Mısır-ı sultâna seni

Derdikoyuk yandı şevk-i cemâle
İrgüren ırgürdi seni kemâle
Münâsib görürsen bezm-i visâle
Getireyim nazlım gülşâne seni

Derdikoyuk 20

6+5=11

Cennet-i seyrimde cemâlin gördüm
Âh ider andelîb efgâna karşı
Sarây-ı cemâlin sahnına girdim
Ötüşür bülbüller gülşâne karşı

Her yanına bakdım bağ ile bostân
Açılmış çiçekler hep gül gülîstân
Akmiş bınarları etrâfa revân
Akub gider o nehr ummâna karşı

Ötüşür kuşları bin sadâ ile
Salınur dilberleri hoş edâ ile
Girilür ol ile can fedâ ile
Mukîm olur anda mihmâna karşı

Ziyâfete gelir cümle 'âşıkân
Her birisi olur bir yerde mihmân
Olurlar her yüzde ihsâna şâyân
Keşf-i cemâl olur ihsâna karşı

Nedir **Derdikoyuk** bu medh-i zîbâ
Cennetde bulunmaz böyle bir tûbâ
Tururlar 'âşıklar şöyle serâpâ
Gezerler etrâfın seyrâna karşı

Derdikoyuk 21

6+5=11

Beni bu dertlere dûçâr eyledin
'Akl u fikrim aldın yağmâcı güzel
Cemâlin dârına berdâr eyledin
Yakdın ateşlere sevdâcı güzel

Bakmaz itdin beni hânümânıma
Cevr ü cefâ ile gelme yanıma
Gel merhamet eyle girme kanıma
Olurum mahşerde davâcı güzel

Çekdin virdin bana ‘aşkın yayını
Urdun derûnuma zahmın dağını
Kırdın harâb etdin gönlüm bâğını
Nedir bu istiğnâ edâcı güzel

Cemâlin nârına yakdın yandırdın
Tîğ-i hicrânına takub döndürdün
Fermân itdin gurbet ile kondurdun
Merhamet kıl gayrı cefâcı güzel

‘Âşıkına la’l-i lebin sunarsın
Visâline va’de virüp dönersin
Derdikoyuk diyü hâtır sorarsın
Ey lisânı tatlı helvâcı güzel

Şevkî 11

6+5=11

Usandı bu gönlüm zulmet-i gamdan
Halâs olub gayrı selâmet ister
Çok mihnetler çek<il>di ol câm-ı Cem’den
Atup ol sahbâyı ferâgat ister

Devr eyledi gönlüm ülfet-i halkı
Bulalı kendinde safâ-yı hakkı
Zâhid ister ise bu bezm-i ‘aşkı
İndiği tagından nedâmet ister

Nâmerde muhtâc güçdür dâima
Künc-i kanâatde bulagör safâ
Söyle murâdını ‘âşık **Şevkîyâ**
Ne çâre vakt-ı hal ticâret ister

Derdikoyuk 22

6+5=11

Rahm eyle sevdiğim Allâh ‘aşkına
‘Aşkınla ‘âşıklar hicrâna düşdü
Kandı[r] ‘âşıkları ‘aşk şarâbına
Yandı ciğerleri büryâna düşdü

Şu'le-i hikmetdir cemâlin nûr
Âteşe yandırdı hep cümle varı
Cân atup geldiler terk idüp zârı
Cemâlin şemine pervâne düşdü

‘Âşıklara sermâyedir mihnetin
Değişilmez dücihâna ülfetin
Müyesser olursa bir ân vuslatın
Zanneder ‘âşıklar rıdvâna düşdü

Giriftâr olalı zülfün dâmına
Bakmaz itdi bütün dünyâ kâmına
Doyulmadı gitdi ‘aşkın câmina
Sineler çâk olub giryâna düşdü

Benditdi ‘âşıkı kâkülün teli
Âvâre eyledi cân ile dili
Cemâlin bâğında açılan gülü
Gördükçe bülbüller nâlâna düşdü

Bir haber gelmedi Ken’ân elinden
Beşaret yok bâd-ı sabâ dilinden
Yakûb veş ağılarım hasret gamından
Yûsuf-ı tâlî’im zindâna düşdü

Derdikoyuk oldu derde giriftar
Bu derd ü mihnetde bulundu nâçâr
Harâb itdi âhir bir vefâsız yâr
Yanup nâr-ı aşka sûzâna düşdü

Derdikoyuk 23

6+5=11

El tutub mürşide hizmet idene
Kâr-ı encâmında dervişân dirler
Hâsılı meydana giren mürîde
Sâha-ı ‘uşşâkda servişân dirler

Ehl-i ‘aşk dünyâyı bir pula satdı
Mâsivâ hissesin bir yana atdı
Varlık kisvesin[i] odlara yakdı
Anın-çün nâmına bî-nişân dirler

Ebvâb-ı belâya olanlar halka
Esrâr-ı ezeli söylemez halka
Tarîk-i isrâsı ulaşan Hakka
Dâima ahvâli gam-keşân dirler

Erenler bezminde hâzır bulunduk
Hasm ile meydânda şemşir takındık
Hurşîd-veş tarîkde doğduk dolunduk
Derdikoyuk sana perîşân dirler

Şevkî 12

fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün
Yandırub hasret oduna ciğerim büryân iden
Nâr-ı ‘aşka dâğlayup bu cismimi sûzân iden

Ağlayub Yâkub misâli beytü’l-ahzândır yerim
Yûsuf-ı Mısır’ım yitirüp menzirim Ken’ân iden

Şu’le-i şem’-i cemâlin bezm-i câna doğalı
Eyleyüb kalbim gülistân bülbülüm nâlân iden

Na’re-i “inni enel hakk”ı tuyub Tûr-ı vücûd
Mahvidüb nâm u nişânım kendide pinhân iden

Gark idüb tevhit-i bahre yoklugıla var idüb
Son deminde getirüp bu aklıma mihmân iden

Gâh[i] varlık gâh[i] yokluk kisvesin kılup ‘atâ
Bu sıfatla gâhice kul gâhice sultân iden

Râzı olgıl derd-i Hakk’a gel şikâyet eyleme
Var iken Hak **Şevkîyânın** derdine dermân iden

Derdikoyuk 24

6+5=11

Yakub nâr-ı ‘aşka derde düşürdü
Virmedi derdime dermân kaşların
Cismim kebâb idüp közde bişürdi
Virmedi bir nefes amân kaşların

Ezeli olmuşum aşka mübtelâ
‘Aşkın muhabbeti başımda hâlâ
Mecnûn itdi beni bir saçı leylâ
Düşürdü<n> her dile destân kaşların

Gözleri bir âhu kirpiği sinân
Kasdider ‘âşıkın katline her ân
Virildi â’lamlar okundu fermân
Taht-ı cemâlinde sultân kaşların

Dil-teşne ‘âşıkı bî-mecâl itdi
Düşürdü yirlere özge hâl itdi
Nice Rüstemleri pâ-y-mâl itdi
Zülfikâr-ı Şâh-ı Merdân kaşların

Giriftâr olmasun bu derde bir kes
Mahvitdi mecâli kalmadı nefes
Derdikoyuk geldi hâk-i pâye pes
Eylesün bir çâre ihsân kaşların

Derdikoyuk 25

fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün
Virdi hayret akl [u] fikre çok zamândır gözlerin
Şu’le-i şevket nişânı mihribândır gözlerin

Mahvidüb idrâk-i uşşâkı düşürdü hayret[e]
Eylemiş tehîr-i ‘âlem dü cihândır gözlerin

Eyleyüp hâk üzere çok Rüstemler[i] zîr ü zeber
Tîğ-i Dahhâk [u] Ferîdun Kahramân’dır gözlerin

Düş olursa ger nazargâhı bu mülk-i ‘âleme
Hep ider kâinâtı lâ-mekândır gözlerin

Cem’ idüb şâhâne çekmiş asker-i Hindûları
Taht-ı mülk-i hüsne gelmiş ‘Âli Han’dır gözlerin

Gulgule virdi cihânı Kerbelâ oldu zemîn
Seyf-i sârem fitne-i âhir zamândır gözlerin

Kaşlarına ferdür amma söyle ey **Derdikoyuk**
Virmiş ikrârı ezelden Müslümândır gözlerin

Şevki 13

mefâilün/mefâilün/mefâilün/mefâilün
Nikâbın ref’ idüp göster tecellî vechini yâ Rab
Cemâlin ‘arz it uşşâka müzâhir kıl mücellâya

Sakâhüm Rabehum hamrın içen bildi bu esrârı
Okuyup veçh-i hâtırın işâret kıldı tûğrâya

Yananlar nârına ancak olur şem'ine pervâne
Sana Mecnûn olan 'âşık bakar mı gayrı Leylâ'ya

'Ayân idüb cemâlini yaradup cümle eşyâyı
Bakup sen hüsnüne her ân düşürdün halkı gavgâya

Bu Şevkînin şuhûdunu iriştir Kâbe kavseyne
Fenâ kıl neyliğün mahv et ulaştır sırr-ı ednâya

Derdikoyuk 26

6+5=11

Olalı cemâl-i yâra mübtelâ
Bir günüm bin oldu amân sevdiğim
Cânıma kâr itdi şemşîr-i belâ
Hâl ü şânım oldu kemân sevdiğim

Ezel böyle yazmış kalem-i Kassâm
Virilmez bu derde hitâm-ı encâm
Geçmekdedir böyle mihnetle eyyâm
Bulmaz bir özge zamân sevdiğim

Mihnetle bişürdim nakd-i cânımı
Bişürdim bu yolda ad u sanımı
Arsa-i kübrâda virsün kanımı
Sürülsün bu da'vâ el'ân sevdiğim

Yedirdin gıdâ-yı kalbim yağından
Su içirdin bana ciğer kanından
Deldin vücûdumu mihnet dâğından
Mesken oldu bana hicrân sevdiğim

Eyyûb olup düşdüm dert yatağına
Yaralarım döndü hicran tagına
Koymadın bir nefes zevk otağına
Yerim oldu Beytû'l -ahzân sevdiğim

İnesim yok âhir gurbetde kaldım
Gark olub deryâ-yı mihnete daldım
Elim açdım yine kapuna geldim
Kereminden eyle ihsân sevdiğim

Garîb olup düşdüm gurbet illere
Sâil olup gezdim yoldan yollara
Düşürdün âkıbet dilden dillere
Derdikoyuk oldu destân sevdiğim

Şevkî 14

6+5=11

Sevdâ kılınıcı mı ‘aşkın ateşi
Geldi ciğerimin başına düşdü
Göynümdeki yedi deryânın yaşı
İki gözlerimin yaşına düşdü

Ben nice düşmeyem âh ile zâra
Yakan yakdı beni gitdi bu nâra
İlâve tuzundan koyub bir pâre
Geldi mutbak evi aşına düşdü

Bâzâr-ı zâhirden çıkdı bâtına
Dil yürüdü göğün yedi katına
Dertli niçün bindin maksud<un> atına
Geldi nasîb eğri kaşına düşdü

Dil-teşne olalı bir dil-rubâyâ
Didelerim iki kaşına düşdü
Giriftar olalı ‘aşk-ı Leylâyâ
Mecnûn-ı dil dağlar başına düşdü

Hicrânın eyledi dünyâyı harâb
Tutuldu zulmetde kaldı âfitâb
‘Aşkınla cûş itdi kaynadı girdâb
Kütah(?) erişdi ömrüm virmedi râhat
Dert ucundan çekdi çok ‘âşık zahmet
Bu **Şevkî**’nin mezâr taşına düşdü

Şevkî 15

6+5=11

Düşüp nâr-ı ‘aşka olalı şeydâ
Virmedi tabibâ bir dermân bana
Bu ‘aşkın ucundan çekeli sevdâ
Dünyâ vü mâfihâ hep zindân bana

Hîç gelir mi ‘aşkın ta’rîfi dile
Mahv idüb adamı savurur yile

‘Aşk ile tamuda olursam bile
Hep âteşler olur gülistân bana

Bineli bu ‘aşkın sefînesine
Bakmaz oldu nâzlım dil teşnesine
Nazar kılsam cemâl âyinesine
Hicâb olur kâkûl perîşân bana

İçeli bu ‘aşkın meyini ben de
Küllî varım gitdi mahv oldu tende
Çok fütûhât oldu burc-ı bedende
Göründü sırrımda bir seyrân bana

Mihnetle [bu] **Şevki** ezelden yanık
Göz[ler]inin yaşı kana bulanık
Allahı seversen ey Derdikoyuk
Eyleme bu cevri her zaman bana
Hiç olur mu ‘aşkın câmına kanık(?)
Virilse câm-ı cemi her zaman bana

Geçir benlik hicâbından içür vahdet şarâbından
Girüp vuslat sarayından ireler dürr-i lâlâya

Seni sensin gören ancak seni sensin bilen ancak
Arada kimse yok el-hak nazar kıl gel bu manâya

Derdikoyuk 27

6+5=11

Cemâl-i hüsnüne ‘âşık olanlar
Mushaf-ı hüsnünü ezberlediler <mi>
Ka’be-i vechini tavâf idenler
Siyâh zülfün görüp amerlediler <mi>

Şem-i cemâlin bir nûr-ı a’zam
Hâne-i kalbindir beyt-i muazzam
Dembeste ‘âşıklar saff-ı muazzam
Mihrâb-ı ebrûnı minberlediler <mi>

Güfte-i dehânın hep hikmet söyler
Eflâtûn-ı ‘aşka hep ta’lim eyler
Söyle bu esrârı ey yüzü enver
İçdiğin şarâbı kevserlediler <mi>

Ziyâ virür halka mâh veş yüzün
Hayât virir câna şol şîrîn sözün
Dem-i Cibrîl ile dolmuşdur özün
Şol âhu gözlerin enverlediler <mi>

Düşürdün ‘âşıkı dem-i hicrâna
Gelmez oldu bülbülleri gülşâne
Yandı ciğer artık döndü büryâna
Derdikoyuk seni hançerlediler <mi>

Şevkî 16

6+5=11

Vird-i Hüvallâh olursam gönülde
Verd-i sahrâ olur her dâim dilde
Semâlarda Hümâlar kül olurlar
Melekler demâdem gül olur elde

Merâmım gül değildir hüvallâh
‘Ademdir hemdemim sahrâdurur âh
Derd-i sevdâ dūd-ı âhım olur vallâh
Ehl-i diller kem görürler mülk-i mâi[l]de(?)

Melekdir asıl ol ‘âdil arada
Elimde vaslım dilimde hem sezâda
Şevkî dâim her hâl ile du’âda
Hükm-i ‘adlin görürler mahkeme-i ‘âdilde

Şevkî 17

6+5=11

Dem be dem yâr ile hem yâr olanlar
İçüp ‘aşkın meyın mestâne geldi
Zülfünün bendine berdâr olanlar
Mansûr olub dâra meydâne geldi

Varlığından geçdi Hakk’a ulaşup
Esb-i ‘aşkla kurb-ı Hakk’a yanaşup
Şem’a-i cemâl-i yâre dolaşup
Yakub vücûdunu pervâne geldi

Gark oldu Nûhun harf-i lâhûda
Ulaşdı hazret-i sırr-ı mebhûda
Mürşidi cezbe-i zât-ı buhûda(?)
Mahvidüb katremi ummâna geldi

Cânânda cân idi hep cümle eşyâ
Birlik ile Hakk'ın olupdu şeydâ
Yaradup eşyâyı oldu hüveydâ
Değişüp sûretin insâna geldi

Ne hikmet gösterdi ol kerem kânı
Şevkî birlik ile düzdü cihânı
Mir'ât itdi cemâline insânı
Kemâl-i hüsnünü seyrâna geldi

Derdikoyuk 28

6+5=11

Hasretinle gözlerim kan ağladı
El-amân 'afveyle yâ Rabbi meded
Hicrânın ateşi sînem dağladı
Elaman 'afveyle yarabbi meded

Dest-i kudret ile virdin şerbeti
Derûnuma koydun nâr-ı hasreti
Mesken ittin bana âhir gurbeti
El-amân 'afveyle yâ Rabbi meded

Hicrân ateşiyle derûnum yanık
Kesildi kalmadı tâkâtım artık
Ten evinden çekil ey can taşra çık
E-lamân 'afveyle yâ Rabbi meded

Âh idersem göge sahrâyı yakar
Yedi deryâ iki çeşmimden akar
Şu'le-i hicrânım semâyâ çıkar
E-lamân 'afveyle yâ Rabbi meded

Nefse esîr olup gurbetde kaldım
Yitürdim aslımı hayretde kaldım
Ma'sûkun derdiyle hasretde kaldım
Elaman afveyle yâ Rabbi meded

Hayâl-i yâr ile 'aklım sersemdir
Hasretle yandığım 'aşka bu demdir
Ellinden içtiğim ne câm-ı cemdir
El-amân 'afveyle yâ Rabbi meded

Bir lahza kalmadı ciğer yarasız
Bir günüm geçmedi âh [u]zâresiz

Derdikoyuk kaldı âhir çâresiz
El-amân ‘afveyle yâ Rabbi meded

Şevkî 18

5+5=10

Bilmez usanmak bilmez usanmak
Kârı demâdem âteşe yanmak
Kalmadı hergiz anda utanmak
Şîşeyi taşa çaldı bu gönlüm

Gör neler itdi gör neler tidi
Arsa-i ‘aşkıta hoş hüner itdi
Yoluna yârın terk-i ser itdi
Bahr-ı fenâya daldı bu gönlüm

Sıdka sezâdır sıdka sezâdır
Her ne dinürse ana revâdır
Bildim ki bu ‘aşk derde devâdır
Koymadı gayrı sildi bu gönlüm

Kuddusidir kuddusidir
‘Aşka mürid ol ‘aşka mürid ol
Bulmayup hiçbir gidecek
Özünü mâra saldı bu gönlüm

Bülbülün zârı bülbülün zârı
‘Aşkıla yakdı cümle efkârı
‘Aşk-ı hevâdır **Şevkî**’nin kârı
‘Aşkıla halvet buldu bu gönlüm

Derdikoyuk 29

6+5=11

Nefsim senden kime şekvâ ideyim
‘Azîzler sözünü tutmadın nefsim
Bir takım hevâya virdin kendini
Râh-ı müstakîme girmedin nefsim

Dost zannedüp varup düşmâna uydun
Dost yüzünden beni hicrâna koydun
‘Azîzlik cevherini yirlere urdun
Hoş tutup köşene koymadın nefsim

Bilerek cenneti pâ-y-mâl itdin
Nâr-ı cehennemi irtikâb itdin

Ta'mîr olmuş gönlüm pek harâb itdin
İslâhına çâre bulmadın nefsim

Tefekkür itmedin aslâ bu işe
Nihâyetde buldun başa endîşe
'Azîz oldu imâm cümle dervîşe
Sen cemâat olup uymadın nefsim

Tövbe ile buna çâre bulunmaz
Böyle 'azîz huzuruna varılmaz
Derdikoyuk böyle Hakka kul olmaz
Sen hakkına râzı olmadın nefsim

Hasan Feyzî

6+5=11

Ref' eyle nikâbı ruhsârı göster
Dîde-i hasrete gülnârı göster
Kabul it dergâh-ı vâlâya beni
Sâhib-i şefâ'at-sâlârı göster

Uğradım belâ-yı 'azîm-i dehre
Almadım cihânda ben 'aşkdan behre
Nâr-ı isyân ile karardı çehre
Serdâr-ı enbiyâ dildârı göster

Hasan Feyzî kemter ağlar zârider
İsyânı taşgındır senden 'âr ider
Dilde Gaffâr ismin hep ezkâr ider
Sahrâ-yı vuslatda bâzârı göster

Derviş Hasan Feyzî

6+5=11

Düş[ür]dü[n] gönlümü ulu sevdâya
Aşk ile kâmetim dönmede yaya
Gıpta-resân oldu derûnum nâya
Ta'lîm eyler nâlem âh-ı şeydâya

Yaş döker gözlerim derd ile her dem
Eyler dil figânı turmaz dembedem
Vuslat irse olsam yâr ile hemdem
Meyl ider mi gayrı gönlüm sivâya

Hicrân ocağında garîb bülbülüm
Yanarım ağlarım yitirdim gülüm

Arzu itmez cânâ bu hasta gönlüm
Şarâb-ı vaslından başka devâya

Garip Dervîş Hasan her şâm u seher
Niyâz eyler Hakk’a boynunu eğer
Dergâh-ı dildâra irerse eğer
Turmaz yüzün sürer gubâr-ı pâya

KAYNAKÇA

- Alptekin, Ali Berat “Fırat Havzası ve Doğu Anadolu’da yazılmış cönkler”, *Fırat Havzası yazma Eserler Sempozyumu*, Elazığ, (1987):227-232.
- Aslan, Namık, “ Niğde/Bor Kaynaklı Dört Cönk ve Muhtemel Niğdeli Şairler”, *Akpınar Dergisi*, Sayı:25, Niğde (Ocak-Şubat 2010):22-28.
- Cumbur, Müjgân, “Folklor Araştırmalarında Cönklerin yeri”, *I. Uluslararası Türk Folkloru Semineri Bildirileri*, Ankara, (1974): 61-73.
- Dizdaroğlu, Hikmet, “Cönklerde Güvenirlilik Derecesi”, *Türk Folklor Araştırmaları*, XVII, (1977): 341.
- Şahin, Duygu Kayalık, “Cönk Terimi ve Cönkler üzerine bir Bibliyografya Denemesi”, *Turkish Studies V.* 10/12, (Yaz 2015):709-726.
- Elçin, Şükrü, “Cönkler ve Mecmualar Üzerine”, *Halk Edebiyatı Araştırmaları I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, (1988): 11.
- Gökyay, Orhan Şaik, "Cönkler Üzerine"**, *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*, Anadolu Sanat Yayınları, İstanbul, (1984): 107-117.
- Kaya, Doğan, “Kültürümüzde Cönklerin Önemi ve Sivas Kaynaklı Cönkler” , *Kültürümüz ve Kitap Sempozyumu*, (4-6 Mayıs 2007):254-263.
- Kaya, Tâhâ Tuna. “Sivas Kaynaklı Bir Cönk ve Yedi Şair”. *Millî Folklor* 62 (Yaz 2004):100-104.
- Koz, Sabri, “Cönk” Mad., *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 2, Dergâh Yayınları, İstanbul, (1977):83-85.
- Köksal. M.Fatih, “Cönklerde Divan şiiri Divan Şiirinde Cönkler”, *Millî Folklor* 111(Güz 2016):28-40
- Köksal, Kaçar, İlhan, Prof Dr.Mehmet Fatih Köksal Kütüphanesi Türkçe yazmalar Kataloğu,İstanbul, Kesit yayınları,2019:77.
- Kut, Günay, “Bir cönk üzerine”, *Yazmalar Asasında Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Simurg Yayınları, 2005: 315-334.
- Sakaoğlu, Saim, “Cönklerin Kültür Tarihimizdeki Yeri”, *Fırat Havzası yazma Eserler Sempozyumu*, Elazığ, (1987): 219-226.
- Ülkütaşır, M. Şakir, “Halk Edebiyatı Araştırmalarında Cönklerin Değeri”, *Türk Kültürü*, sayı 60, Ankara, (1967): 905-907.
- Yavuz, Orhan, “Türk Edebiyatında Cönkler, Hususiyetleri ve Dili”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Haziran, (1988): 117-131.
- Yıldırım, Dursun, El Yazması Bir Kitap Türü:Cönk/Cöng, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, (2013):24-25

Kitap Tanıtımı/ Book Launches / Знакомство Книги

A. DİLÂÇAR
DİL YAZILARI

A. Dilâçar, *Dil Yazıları*, Yayına Hazırlayan Mustafa S. Kaçalın, Ankara, 2018, Türk Dil Kurumu Yayınları: 1260, 207 s.

ÖZ

Türk Dil Kurumu’nun ilk Genel Sekreteri olan A. Dilâçar, uzun yıllar Kurumda uzman olarak çalışmıştır. A. Dilâçar Kurumda çalıştığı bu uzun yıllar içerisinde çeşitli çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalardan 12’si *Dil Yazıları* adı altında yayımlanmıştır. Bu yazı, adı geçen eserin tanıtımını içermektedir.

Anahtar Kelimeler: A. Dilâçar, Türk Dil Kurumu, Dil, Sözlük, Anlam.

ABSTRACT

He was the first Secretary General of the Turkish Language Association. A. Dilâçar He worked in this institution for many years. Twelve of these studies were published as *Dil Yazıları (Language Articles)*. This article, includes the introduction of the mentioned work

Key Words: A. Dilâçar, Turkish Language Association, Language, Dictionary, Meaning.

Türk Dil Kurumu’nun ilk Genel Sekreteri olan A. Dilâçar, uzun yıllar Kurumda uzman olarak çalışmıştır. A. Dilâçar Kurumda çalıştığı bu uzun yıllar içerisinde etüt şeklinde hazırlanmış olan çeşitli çalışmalar yapmıştır. İki 1938’de, sekizi 1939’da, biri 1943’te, biri de 1969 yıllarında kaleme alınmış olan bu 12 ayrı çalışma, *Dil Yazıları* adı altında yayın dünyasına kazandırılmıştır. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Etütler Bölümü’nde kayıtlı olan bu çalışmalar, *Dil Yazıları* adıyla Türk Dil Kurumu Eski Başkanlarından Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın tarafından yayına hazırlanmıştır. Sayfa sayısı 4 ila 40 sayfa arasında değişen ve 12 ayrı yazıyı içeren *Dil Yazıları* adlı kitapta, Mustafa S. Kaçalın’e ait kısa bir “Ön Söz”den sonra sırasıyla şu yazılar yer almaktadır:

1. Dilin Menşe ve Teşekkülünde Kamerin Amil Olduğunu İddia Eden Bir Eser
2. Oxford İngiliz Sözlüğü
3. Büyük Alman Sözlüğü Hakkında Raporlar
4. Rus Yafetidoloj. Ekolünün Esasları ve Usulleri Hakkında Rapor
5. İki Eser

6. +lar, +ler Cemi Eki Hakkında Garp Türkologlarının Nazariyeleri
7. Ural ve Altay Dillerinde Cemi Şekilleri
8. Prag Lengüistik Mahfili ve Fonoloji Disiplini
9. Yeni Semantik Terimleri
10. XV. ve XVI. Asırlara Ait Bazı Türk Gramerlerinin Yeni Kritik Neşirleri
11. Orhun Yazıtları Nasıl Okundu
12. Bize Manevi Çalışmayı Öğreten *Kutadgu Bilig*

Dilin menşei ve teşekkülü ile ilgili çalışmalardan; Oxord İngiliz Sözlüğü, Büyük Alman Sözlüğü, Rus Yafettoloji Ekoline, +lar, +ler cemi ekine, Ural ve Altay dillerindeki cemi şekillerine, Prag Okuluna, semantik terimlere, XV. ve XVI. asırlara ait bazı Türk gramerlerine ait yeni yayınlara, Orhun Yazıtlarını okunuşuna, *Kutadgu Bilig*'in Manevi yönden değerlendirilmesine kadar pek çok konunun ele alındığı yazılarda sözlük, gramer ve semantikle ilgili önemli bilgiler yer almaktadır.

“Dilin Menşe ve Teşekkülünde Kamerin Amil Olduğunu İddia Eden Bir Eser” adlı ilk yazıda, *Sinfutsage* (Tufan Efsanesi, 1903), *Adam und Qain* (Âdem ve Kabil, Leipzig 1907) gibi eserlerin yazarı olan Dr. Ernest Böklen’e ait olan *Die Entstehung der Sprache im Lichte des Mitos* (Mitolojinin İzahına göre Dilin Zuhuru) adlı eser incelenmiştir. Bu eserde Bernhard Marr’ın 1905’te neşrettiği “*Die Symbolik der Lunation von der Entstehungsursache des Sprach- und Sugenschatzes* (Lünasiyon Semboliği. Beşeriyetin Dil ve Masal Hazinesini Doğuran Sebepler)” adlı kırıktan da bahsedildiği ifade edilmiştir. Bu yayında da dilin menşei kamere (aya) bağlanmaktadır.

“İki Eser” başlığını taşıyan 5. bölümde Heinrich von Pudor’un *Die Entstehung der Sprache*, (Leipzig 1935-1938) adlı eseri ile P Gaudishe’in *La Genese des Langues* (Paris, 1938) adlı eserleri hakkında geniş bilgi verilmektedir.

“Ural ve Altay Dillerinde Cemi Şekilleri” adlı 7. bölümde Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın, “[+lAr] topluluk hanesi eki hakkında birkaç mülahaza” başlığı altında bir parantez açmış ve konuyla ilgili değerlendirmelerini “Gördüğü işler hakkında” ve “Adı hakkında” ve “Kaynaklar hakkında” alt başlıkları altında dile getirmiştir. (s. 99-102). “Kaynaklar hakkında” kısmında kaynaklar, kronolojik bir sıralamaya tabi tutulmuştur. Burada konuyla ilgili çalışmalar, tarihî seyir içinde verilmiştir.

“Prag Lengüistik Mahfili ve Fonoloji Disiplini” başlıklı 8. bölümde, Amerika’da ve Avrupa’da kurulmuş olan “Amerikan Dil Cemiyeti”, “Prag Lengüistik Mahfili” ve “Kopenhag Lengüistik Mahfili”nde lengüistik ve fonoloji konusunda 1920’li yıllarda yapılan çalışmalar ve bu çalışmaların dile yansımaları üzerinde durulmuştur. Yukarıda bahsi geçen bu kuruluşların dil alanına yaptığı katkılar, mukayeseli bir şekilde değerlendirilmiştir.

“XV. ve XVI. Asırlara Ait Bazı Türk Gramerlerinin Yeni Kritik Neşirleri” başlıklı 10. bölümde;

1. *El-Kavânînü ’l-Küllîye li-Zabtî ’l-lügâti ’t-Türkiyye*,
2. *Kitâbu Bülğati ’l-Müştak fî lügati ’t-Türk ve ’l-Kıfçak*
3. *Regola del parlare Turcho*

adlı eserlerle ilgili olarak Macar, Leh ve İtalyan Türkologlar tarafından 1937 ve 1938’de yapılmış olan yeni yayınlara veya çevirilere ait bilgiler yer almıştır.

Mütekârip vezniyle (fâ‘ûlün, fâ‘ûlün, fâ‘ûlün, fâ‘ûl) yazılan ve 85 bap ve 6520 (6645) beyitten oluşan ve *Kutadgu Bilig*’den alınan bazı öğütleri de içeren “Bize Manevi Çalışmayı Öğreten *Kutadgu Bilig*” başlıklı 12. ve son bölümdeki öğütlerden birkaçı aşağıda verilmiştir.

Aklın süsü dil, dilin süsü söz.

İnsanın süsü yüz, yüzün süsü gözdür. (269)

Davranışların doğru olsun, kendini yanıltma.

Gönlünü, dilini alçak tut, sözünü abartma. (1282)

Dilini gözetle, gözünü gözetle, boğazını gözetle,

Az ye, helal ye! (1312)

Ey bilgin bugünkü zamana bak:

Bilgi değerden düşmüş, akıl ağzını açmıyor. (6452)

Helalin yalnız adı kalmış, haram kapışılmakta,

Hâlâ ona doyan yok. (6458)

Kitabın sonunda “Kaynaklar” başlığı altında geniş bir kaynakça da var.

Türk Dil Kurumu Yayınları arasında yerini alan *Dil Yazıları* adlı kitap, sözlük-ten kelimelere, kelimelerden anlama, terimlere, eklere pek çok konuya açıklık getiren yapısıyla yayın dünyasında araştırmacılarını bekliyor.

(Dr. Reşide GÜRSES)

BİLİMSEL EKSEN DERGİSİ

ISSN: 1309-5811

Yayın İlkeleri

1) Bilimsel Eksen Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

2) Bilimsel Eksen Dergisinde *[iletişim, arkeoloji, sosyoloji, felsefe, tarih, antropoloji, etnoloji, psikoloji, onomastik (ad bilimi), sanat tarihi, hukuk]* alanında makalelerin yanı sıra bu konularda; söyleşi (sohbet, röportaj), eleştiri, tanıtım ve haberler yer alabilmektedir.

3) Bilimsel Eksen Dergisinde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında, sosyal medyada (internette) yayımlanmamış olacaktır.

4) Bilimsel Eksen Dergisinin dili; Türkiye Türkçesi, Türk dilinin diğer lehçeleri (Azeri Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Kırım Türkçesi vb.), İngilizce ve Rusça'dır.

5) Bilimsel Eksen Dergisinde, 4. maddede belirtilen dil ve lehçelerde yayımlanacak yazı ve makaleler; Lâtin, Kril ve Arap elıfbaşı ile kaleme alınabilir. Ancak, makalede (yazıda); Türkçe öz ve anahtar kelimeler, İngilizce öz (abstract) ve anahtar kelimeler (Keywords) ile genel kaynakça Lâtin harfleri ile yer alır.

6) Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan yazılara, Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler ile İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

7) Türkiye Türkçesi dışında; Türk dilinin diğer lehçelerinde kaleme alınmış yazılara, Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile o lehçeyle öz ve o lehçeyle anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

8) İngilizce kaleme alınmış yazılara, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

9) Rusça kaleme alınmış yazılara, Rusça öz ve Rusça anahtar kelimeler, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

10) Özler, hangi dilde ve hangi lehçede olursa olsun; 100-250 kelime arası ve tek paragraf olmalıdır. Tek cümlelik özler kesinlikle kabul edilmeyecektir. 100 kelimenin altında veya 250 kelimenin üstündeki özler de kabul edilmeyecektir.

11) Özler; hangi dil ve hangi lehçede olursa olsun, makaledeki bilginin kısaca bir tanımıdır. Makalenin ana kısımlarının (giriş, bulgular ve yöntem, sonuçlar, tartışma ve öneriler) her birinin kısa bir özünü içermelidir. Okuyucunun makalenin içeriğini; kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine, kendi ilgi alanlarıyla ilişkisini saptamasına ve böylece makaleyi bütünüyle okumaya ihtiyaç duyup duymayacağına karar vermesine imkân vermelidir.

12) Özlerde; araştırmayı yapılmaya değer kılan neden ve çözülmeye çalışılan problem belirtilir. Araştırma sürecinde kullanılan yöntem, kapsam, zaman, yer ve verilen özellikler belirtilir. Kapsama alınan ve kapsam dışı bırakılan değişkenler açıklanır. Elde edilen en önemli sonuçlar sunulur. Bulgular rakamsal olarak ortaya konulur. “Çok, az, büyük, biraz” vb. gibi belirsiz ifadeler kullanılmaz. Elde edilen sonuçların önemi ve araştırma alanına kattığı bilginin önemi belirtilir. Sonuçların potansiyel olarak genellenebilir olup olmadığı ya da belirli bir duruma bağlı olarak ortaya konulup konulmayacağı belirtilir. Bilgiler genellikle birer cümle olarak verilir, bulgu ve sonuç kısmı birkaç cümleden oluşabilir. Uygun bağlaçlar

kullanılarak bütünlük sağlayacak şekilde düzenlenir. Cümleler açık ve anlaşılır olmalıdır. Cümlelerde geçmiş zaman kipi kullanılır. Özte; tablo, şekil, atıf ve referans kullanılmaz.

13) Anahtar kelimeler (Keywords), yayının elektronik ortamda taranmasına, dizinlenmesine yardımcı olduğu gibi yayına hazırlama süreçlerinde hakem ve editörlere katkı sağlamaktadır. Anahtar kelimeler, ilişkili terimler dizini (gömu=thesaurus), dizin (index) vb. araçlardan seçilmeli, rastgele verilmemelidir. Bilgiye erişimde anlamlı olabilecek darlık ya da genişlikte seçilmelidir. Terimlerin ve kavramların seçimi mümkün olduğunca erişimi anlamlı kılacak biçimde yapılmalıdır. Anahtar kelime sayısı makalenin erişimine imkân verecek alanları içerecek sayıda (en fazla 5) olmalıdır. Özellikle edebiyat alanında makalede incelenen yazar ve eser adlarının erişim ögesi olduğu unutulmamalıdır.

14) Yazıların (makalelerin) başlıkları 12 kelimeyi aşmamalıdır. Başlık, makaleyi betimleyici olmalı, makalenin temel kavramlarını, tartışmalarını ve savını (tezini, iddiasını) yansıtmalıdır.

15) Bir makale hangi dilde ve lehçede kaleme alınmış olursa olsun; Türkçe başlık, İngilizce başlık, Rusça başlık mutlaka olmalıdır.

16) Makalelerin (yazıların) yazım sırası şöyle olmalıdır:

a)Yazının Başlığı

-Türkçe başlık

-İngilizce başlık

-Rusça başlık

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o başlık önce yazılmalıdır.

b) Özler

-Türkçe öz ve anahtar kelimeler

-İngilizce öz (abstract) ve anahtar kelimeler (Keywords)

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o dildeki öz ve anahtar kelimeler önce yazılmalıdır.

a) Makale Metni

b) Kaynakça

c) Ekler (varsa)

d)Geniş öz (summary) (isteniyorsa)

17) Yazılar, (Microsoft Word) programıyla gönderilecektir. Yazı, Türkçe veya İngilizce ise, Times New Roman; Azeri lehçesinde ise, Times Roman Azlat (veya benzeri); Rusça ise Times Cyr (veya benzeri) olmalıdır. Gönderilen yazının yanında, yazının fontları mutlaka olmalıdır. Yazının içinde resim, nota vb. var ise baskıya uygun yüksek çözünürlükte gönderilmelidir.

18)Yazılar (makaleler), başlıklar, özler, metin, dipnotlar, kaynakça vb. dahil minumum 2000 kelimedenden az olmamalıdır. Yani, Bilimsel Eksen dergisinin sayfa standardına göre 5 sayfadan daha az olmamalıdır.

19) Makale metninin içindeki alıntılar ve göndermeler; yazar soyadı, yayın yılı, sayfa numarası biçiminde parantez içeride belirtilecektir. Mesela; (Boratav 1987:9)

20) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve aynı yazı karakteriyle daha küçük punto ile yazılacaktır.

21) Metin içinde belirtilen alıntılar ve göndermelerin yeri; “KAYNAKÇA” başlığı altında soyadı başta olmak üzere alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. “KAYNAKÇA” yazının (makalenin) en sonunda ve eklerden önce verilecektir.

a) Kitaplar için;

[KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay., s.209-210.]

b) Makale ve bildiriler için;

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Yazılar dergiye ait olan e-posta (e-mail) ile dergiye ulaştırılacaktır. Yazılar; derginin www.bilimseleksen.com sitesinde “makale gönder” tıklanarak mevcut “Makale Gönder Formu” doldurulacak bu formla birlikte iletilecektir. İleti e-posta (e-mail) olarak mutlaka (bilimseleksendergisi@gmail.com) aracılığıyla gönderilecektir.

23) Dergi Temsilcileri aracılığıyla gönderilen makaleler, yine mutlaka (bilimseleksendergisi@gmail.com) e-postası kanalıyla iletilecektir.

24) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar; hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili en az iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya yayımlanmayacaktır. Düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla geri gönderilecektir. İncelenmek üzere yazı gönderilen uzmanların (hakemlerin) adları yazarlara, yazarların adları, uzmanlara (hakemlere) kesinlikle bildirilmeyecek, gizli tutulacaktır. Çift taraflı körleme ilkesi (double blind referee) bozulmayacaktır. Hakemlerin yazı ile ilgili verdiği karar Yayın Kurulu’nda değerlendirilecektir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı veya değişikliklerin neler olması gerektiği Yayın Kurulu tarafından kararlaştırılır.

SCIENTIFIC AXIS JOURNAL

ISSN: 1309-5811

Publication Principles

1) *Scientific Axis* published three times a year is an international peer reviewed journal.

2) *Scientific Axis* journal includes scientific articles about folklore, linguistics, music, literature, Turcology and mythology. In addition, interview (chatting, conversations), critique, book-review and news are available for publishing in this journal.

3) Previously unpublished articles should be submitted to the *Scientific Axis* journal: at the any printed, net and magnetic facilities.

4) The languages of the *Scientific Axis* journal are Turkey Turkish, the other dialects of Turkish (dialects of Azerbaijani, Kazakh, Uzbek, Kyrgyz, Crimean Tatars etc.), English and Russian.

5) Writings and articles which will be published (with 4th article will be mentioned in the specified languages and dialects) is to be written in Latin, Cyrillic and Arabic alphabet. The article (writting) should be include abstract, and Keywords Turkish and English and also general bibliography in Latin letters.

6) The article in Turkey Turkish should be include Turkish and English abstract and Keywords.

7) The article in other dialects of Turkic language should be include abstract and Keywords in Turkish, English and language of main text abstract and Keywords.

8) The article in English should be include English and Turkish abstract and Keywords.

9) The article in Russian should be include Russian, English and Turkish abstract and Keywords.

10) Abstract should include at least 100 upmost 250 words and in form of one paragraph in any language. Abstracts as only one sentence not be accepted. Abstract, the top of less than 100 words or 250 words will not be accepted.

11) Abstract, no matter in which language and dialect; is a brief description of knowledge in the article. Abstracts should also include a brief abstract of each main part in the article (introduction, findings and methods, results, discussion and proposals). Therefore abstracts should be comprehensible enough for the readers to have an idea about the article with precision in a short time and to determine the relationship between their own interests. So that, the abstract should enable the readers to decide about the necessity to read the entire text.

12) In abstracts; reason that is worth investigating and the problem to be solved are indicated. In the research process; method, scope, time, place and the specified properties are also indicated. Included and excluded variables are explained. The most significant results are presented. Results can be demonstrated numerically. Non-specific statements such as "So, little, big, little" etc. are not used. The importance of the results and their contribution to the research area are indicated. There are also indications about whether these results can be generalizable or potentially generalizable or whether to be put forward due to a particular situation. Information is usually given in one sentence. Some of the findings and conclusions may consist of a few sentences. Sentences are arranged so as to ensure integrity

using appropriate connectors. Sentences should be clear and understandable. Past tense is used in sentences. In abstract; tables, figures, cited and references are not used.

13) Keywords also make contributions to the referees and editors in publication process as well as to the publications scanned in electronic media and indexing process. Keywords should be chosen from associated terms index (burial = thesaurus), index and so on but not chosen randomly. For accessing to information they should also be selected having significantly stenosis or sizes. The choice of the term and concept of access as possible should be done in a way that makes sense. The number of Keywords that will allow the article to include access to a number of areas (up to 5) should be. Especially in the field of literature, the names of authors and works analyzed in the article should be noted as an item for the access to the work.

14) The titles of articles (writings) should not exceed 12 words. The title should be descriptive for the article and should reflect the article's basic concepts, discussions and arguments (thesis, the claim).

15) Regardless in which language and dialect the article is written; there must be Turkish, English and Russian title located.

16) Title of article must be in order as follow:

a) Writings the title

- Turkish title
- English title
- Russian title

Note: The text should be written in which language and dialect is written before that title.

b) Abstracts

- Turkish abstracts and Keywords
- English abstracts (summary) and Keywords

Note: The text must be written in languages and dialects, which was written in the abstract and Keywords in that language before.

c) Article Text

d) Bibliography

e) Appendices (if applicable)

f) Large abstract (summary) (if required)

17) Articles will be sent to the MS Word program. Text, in Turkish or English should be in Times New Roman; In the Azerbaijani dialect, in Times Roman Azlat (or similar); in Russian in Times Cyr (or similar). Besides the type sent, type of fonts should also be included. In the article if there are pictures, musical notes etc. they should be submitted with high resolution in accordance with printing.

18) Writings (articles), titles, abstracts, text, footnotes, bibliography etc. including not less than a minimum of 2000 words. So, according to the standards of *Scientific Axis* journal, writings (articles) should not be less than 5 pages.

19) Citations and references in the article text; author's name, year of publication, page number format will be indicated in parentheses. For example; (Boratav 1987: 9)

20) Footnotes will be used for illustration only and will be written with the same font and smaller font size.

21) Location of quotations is specified in the text under the title of “**Bibliography**”. Those are listed in alphabetical order in that the surname of the author mainly located. “**Bibliography**” will be given at the end of the text (article), before appendices.

a) For the books;

In the bibliography: [KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009).. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,vs. 209-210.]

b) For the articles and proceedings;

In the bibliography: [ASAN, Veli: (1995). “Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Articles will be delivered to the e-mail of journal through the journal’s website of www.bilimseleksendergisi.com by clicking "article Send" in which "Submission Form" is available to be filled. So the articles attached with this form will be sent to the journal through e-mail (bilimseleksendergisi@gmail.com) to the absolute way.

23) However articles submitted to the Journal of Representatives, will also be sent to the current e-mail channel.(bilimseleksendergisi@gmail.com.)

24) Articles submitted for publication to the Journal will be delivered by at least two referee experts related to the subject penned in the texts thus according to the reports of these experts articles will be published or not. In case of corrections articles will be returned to the owners in order to make those corrections. The name of experts and the name of authors will not be divulged each other and will be kept confidential. Double-sided blinding principle (double-blind referee) will be kept. Decisions of the arbitrators over the articles shall be assessed on the Editorial Board. The Editorial Board will decide whether these articles will be published or what changes should be made.

25) Writings (articles) sent to our journal, will not be paid any royalties when published.

ЖУРНАЛ “НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН”

ISSN: 1308-5811

Требования к авторам

1) Журнал “Научный Меридиан” является реферируемым журналом и издаётся три раза в год.

2) В журнале “Научный Меридиан” наряду со статьями в области социальных наук [Археология, Социология, Философия, История, Антропология, Этнология, Этнография, Ономастика, Искусствоведение, Юриспуденция] печатаются и литературно-критические статьи, очерки, эссе, информации о презентации книг, репортажи.

3) Предъявляемые в журнал “Научный Меридиан” статьи не должны быть изданы в других органах печати и социальной сети (интернет).

4) Статьи могут быть написаны на турецком языке и на разных диалектах тюркского языка (Азербайджанский, Казахский, Узбекский, Киргизский и т.п), а также на английском и русском языках.

5) Статьи могут быть написаны латинским и арабским шрифтами или кириллицей. Однако, аннотации (abstract), ключевые слова (keywords) и источники должны быть написаны латинскими буквами.

6) Статьи, издаваемые на турецком языке, обязательно должны иметь аннотацию и ключевые слова как на турецком, так и на английском языке.

7) Статьи, издаваемые на диалектах тюркского языка, должны иметь аннотацию и ключевые слова на турецком, английском языках и на указанных диалектах.

8) Статьи, издаваемые на английском языке, вместе с аннотациями и ключевыми словами на английском языке, должны иметь аннотации и ключевые слова и на турецком языке.

9) Статьи, издаваемые на русском языке, вместе с аннотациями и ключевыми словами на русском языке, должны иметь аннотации и ключевые слова на турецком и английском языках.

10) Все аннотации должны состоять из 100-250 слов без абзаца. Аннотации, состоящие из одного предложения и менее, чем из 100 или более 250 слов категорически приниматься не будут.

11) Все аннотации должны содержать краткий смысл статьи. В нём должны быть выделены основные черты введения, новизны, методов исследования, диспута, предложений и результатов. По аннотации читатель должен определить связана ли она с его специальностью и нужно ли ему читать всю статью.

12) В аннотации должна быть чётко поставлена проблема и указан путь её решения. А также должны быть определены методы, сфера, время, место и данные исследования, уточнена разница между выдвинутой проблемой и похожими на неё проблемами, указаны самые важные итоги и их вклад в науку. Открытия должны быть определены в цифрах, неопределённые выражения, подобные “много, мало, большой, немножко” не принимаются. Информация должна быть уложена в одно предложение, а новинка и итог можно сформулировать в нескольких предложениях.

Предложения должны быть чёткими и ясными. В аннотациях нельзя использовать рисунки, ссылки и рекомендации.

13) Ключевые слова помогают членам редколлегии и научному совету в процессе издания, в поисках по интернету и индексации. Ключевые слова должны быть определены строго из применённых терминов (thesaurus), (index) и т. п. Принципом их отбора должно быть упрочение доступности главного смысла статьи. Количество ключевых слов должно быть не более пяти.

14) Заглавие статьи не должно превышать 12 слов. Оно должно включать в себя основные понятия, идею и положения статьи.

15) Все статьи, без исключения, должны иметь заглавия на турецком, английском и русском языках.

16) Правила написания статьи:

а) Заглавие статьи

- Заглавие на турецком языке

- Заглавие на английском языке

- Заглавие на русском языке

Примечание: сначала пишется заглавие на том языке, на котором написана статья.

б) Аннотации

- Аннотация на турецком языке и ключевые слова

- Аннотация на английском языке и ключевые слова

Примечание: сначала пишутся аннотация и ключевые слова на том языке, на котором написана статья.

с) Текст статьи

д) Источники

е) Приложения (если имеются)

ф) Обширная аннотация (по требованию)

17) Статья должна высылаться по программе (Microsoft Word). Статьи на турецком и английском – по программе Times New Roman, на азербайджанском диалекте - Times Roman Azlat (или т.п.), на русском - Times Cyr (или т.п.). Вместе со статьёй должны высылаться фонты.

18) Статья, включая заглавие, аннотацию, текст, сноски, источники и т.п. должна состоять не менее из 2000 слов, т.е. по стандартам журнала “Научный Меридиан” не менее 5 страниц.

19) Заимствования в тексте пишутся в скобках следующим образом (фамилия автора, год издания, номер страницы. К примеру (Boratav 1987:9)

20) Сноски должны приниматься только для разъяснений. Они пишутся малым шрифтом, а основной текст крупным шрифтом.

21) Место сносок в тексте; В “источниках” сначала указывается фамилия автора и список определяется по алфавиту. “Источники” пишутся в конце статьи, перед примечаниями.

а) для монографий

[KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Для статей и докладов

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Статьи должны отправляться по **e-posta (e-mail)**. На электронной странице www.bilimselksen.com кликая над “makale gönder” надписью и заполняя форму “Makale Gönder Formu”. Готовая статья, вместе с заполненной формой исключительно должны отправляться по адресу (bilimselksendergisi@gmail.com)

23) Представителям журнала статьи должны отправляться тоже исключительно по адресу (bilimselksendergisi@gmail.com)

24) Каждая статья, принятая для публикации, будет отправлена двум специалистам, членам совета редколлегий для рассмотрения и она будет напечатана на основе заключения указанных специалистов. В случае отрицательного заключения статья не будет опубликована. Для исправления ошибок статьи будут отсылаться к авторам. Члены совета редколлегий не будут осведомлены об авторах статей, информация будет конфиденциальной. Принцип двусторонней конфиденциальности (double blind referee) будет сохранён. Заключение специалистов будут переданы членам редколлегий. Окончательное решение о публикации статьи будет приниматься редколлекцией.

25) Язык статей, написанных на турецком языке, должен соответствовать правилам TDK.

26) Авторы статей не будут вознаграждаться.